

Az extrém sport mint a posztmodern magyar társadalom válasza a változásokra

Doktori értekezés

Pólusné Thiry Éva

Semmelweis Egyetem
Sporttudományi Doktori Iskola

Témavezető: Dr. Tibori Tímea, tudományos főmunkatárs, CSc

Hivatalos bírálók: Dr. Farkas János, professor emeritus, DSc
Dr. Vingender István, főiskolai tanár, PhD

Szigorlati bizottság elnöke: Dr. Istvánfi Csaba, professor emeritus, CSc
Szigorlati bizottság tagjai: Gáldiné Dr. Gál Andrea, egyetemi docens, PhD
Dr. Szikora Katalin, egyetemi docens, PhD
Dr. Tóth Orsolya, főiskolai docens, PhD

Budapest
2013

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	3
1.1. Témaválasztás indoklása	3
1.2. Szakirodalmi áttekintés.....	5
1.2.1 Elméleti keret.....	5
1.2.2. Változások a XX. század végi Magyarországon	8
1.2.3. A posztmodern kulturális gondolkodás és az élménytársadalmak	10
1.2.4. Társadalmi normák és értékek	13
1.2.5. Új életmód	20
1.2.6. Az extrém sportok jellemzői.....	26
1.2.7. Az extrém sportolás motiváló tényezői	30
2. CÉLKITŰZÉSEK.....	34
2.1. Kutatási kérdések.....	35
2.2. Hipotézisek	36
3. MÓDSZEREK.....	37
3.1. Mintaválasztás	39
3.2. Adatgyűjtési technikák	39
3.2.1. Kérdőíves felmérés	39
3.2.3. Résztvevő megfigyelés	41
3.3. Elemzési szempontok	42
3.4. Adatfeldolgozás	43
4. EREDMÉNYEK.....	44
4.1. Az alapelemzések során felmerülő kérdések, problémák.....	45
4.1.1. Társadalmi nem	45
4.1.2. Korcsoportok	46
4.1.3. Foglalkozás.....	48
4.1.4. Iskolai végzettség	49
4.1.5. A sportolás gyakorisága.....	50
4.2. Az extrém sportolók motivációs rendszere	51
4.2.1. Motiváló tényezők	53
4.2.2. A sportolási tevékenység rendszeressége	60

4.2.3. A sport sajátos célértékei az extrém sportolók értékrendszerében	65
4.3. Az extrém sportolók értékrendszere	71
4.3.1. Az extrém sportolók értékpreferenciái	71
4.3.2. Értékdimenziók az extrém sportolóknál	78
4.3.3. Értékpreferenciák a különböző társadalmi változók mentén.....	82
4.3.4. Az egyes értékdimenziók alakulása több változó esetén.....	97
4.4. Az élményorientált értékrendszer hatása a kulturális fogyasztói magatartásra – az extrém sportolók szabadidő eltöltési sajátosságai.....	100
4.4.1. Szabadidős tevékenységek az extrém sportolók körében.....	103
4.4.2. Szabadidő eltöltési szokások az egyes változók mentén.....	105
5. MEGBESZÉLÉS	113
6. KÖVETKEZTETÉSEK.....	121
6.1. Hipotézisek igazolása	121
6.2. Ajánlások.....	123
7. ÖSSZEFOGLALÁS	125
8. SUMMARY	126
9. IRODALOMJEGYZÉK	127
10. SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE	137
11. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	138
12. MELLÉKLETEK	139
12.1. Kérdőív	139
12.2. További mellékletek	144

1. BEVEZETÉS

1.1. Témaválasztás indoklása

Konferenciaszervezőként manapság egyre gyakrabban találkoztam azzal a jelenséggel, hogy a mikro- és makro-társadalomban igen jól teljesítő résztvevők körében kortól, nemtől és tudományos fokozattól függetlenül, szabadidős programként sokkal többen választották a Pálvölgyi barlang kalandtúráját, mint a városnézést. Ami még meglepőbb, hogy ezeknek a hölgyeknek és uraknak nem számít a bepiszkolódott ruha, a horzsolás, a kisebb rándulás. Szinte gyermeki mosollyal, eufórikus örömmel az arcukon fejezik be az alkalmi „extrém sportolást”.

A jóléti társadalmakban napjainkra jellemzővé vált az extrém sportok növekvő térnyerése. A kezdetben deviánsnak, renitensnek bélyegzett sportok egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek. Az olyan sporttevékenységek, mint az ejtőernyőzés, a barlangászat, a hegymászás vagy a hegyikerékpározás nemcsak új mozgásformákat, hanem, ami még fontosabb, új élményeket és új értékeket is hirdetnek.

A mai feszültségekkel terhelt korunkban a gazdaságilag fejlett társadalmakban egyre többen vannak, akiknél a megélhetés helyett a fő kérdés már az, hogy hogyan tölthetik meg mindennapjaikat azonnali, a stressz oldására is alkalmas, a szokványostól eltérő élményekkel. Sokan vannak, akik ezt az élményt a kábítószeres, vagy kóros mennyiségű alkohol fogyasztásával érik el, de egyre többen fordulnak a szintén eufórikus élményt nyújtó, ugyanakkor józan, egészséges életet követelő extrém sportokhoz.

A téma aktualitását és fontosságát jelzi, hogy a nemzetközi irodalom számos aspektusból foglalkozik az extrém sportokkal. A teljesség igénye nélkül csak néhányat megemlítve: Tomlinson (1997) közel félszáz extrém sportról és kialakulásuk történetéről számol be könyvében. Midol és Broyer (1995) a francia társadalomban végbemenő változásokat, az általuk whiz sportoknak nevezett új sportok, a köréjük szerveződő avant-garde csoportok és az új értékek kapcsolatát mutatja be. Rinehart

(1998) munkájában az új, általa posztmodernnek nevezett sportok körül kialakult új szubkultúrákat és a képviselt új életmódokat elemzi. Wheaton (2004) arra keres választ, hogy az új sportok fejlődésében mennyiben játszik szerepet a média és fogyasztóipar. Idézi Lasht is, aki pedig arra világít rá, hogy ezeknek az új életmód sportoknak „fogyasztói” elsősorban a fehér, középosztálybeli férfiak.

Az extrém sportok/sportolók a hazai tudomány még kiaknázatlan területe. A korábbi kutatások egy része a témát a félelem és a veszély oldaláról biológiai/pszichológiai módszerekkel közelítették meg. Várkonyi (1999) hivatkozik Budavári és Gryneaus 1984-ben folytatott kutatására, akik EEG-s megfigyelést végeztek a veszélyt önként vállaló barlangkutatókon, illetve vitorlázó repülőkön. Rédei (2010) a szabadsíelők szubkultúráját, valamint az önkifejezésük eszközeit mutatja be. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy egyes kutatók pedig az extrém sportok és a teljesítmény alatti táplálkozás kapcsolatát kívánták vizsgálni.

Olyan kutatás azonban, ahol a középpontban több extrém sportág képviselője és az életvitelükhöz kapcsolódó értékrendszer vizsgálata állt volna, korábban nem volt.

Amellett, hogy számos tanulmány számol be az extrém sportok növekvő népszerűségéről, egyre több jelenik meg a magyar társadalom mozgásszegény életmódjáról és a hagyományos sportágak iránti csökkenő érdeklődéséről is.

Ezek az ellentmondásos jelenségek késztettek arra, hogy elkezdjek az extrém sportok kutatásával foglalkozni. A tendenciákat látva úgy gondoltam, hogy a téma aktualitásánál fogva szükséges lehet az extrém sportok világának tudományos szempontok szerinti körüljárása.

Disszertációm témájaként egy összetett kérdéskört választottam. Egyrészt azoknak a jellemző értékeknek, céloknak és fenntartó erőknek, motívumoknak a megismerését állítottam a középpontba, amelyek rendszeresen és szenvedélyesen (élet)veszélyes sportok űzésére készítik az érintetteket. Amelyek arra ösztönöznek, hogy a veszélyeket szinte nem is mérlegelve, a sportolók egy addig ismeretlen, szokatlan élmény részeseivé

váljanak. Másrészt ezen értékeknek az extrém sportolók életmódjára, a kulturális magatartásukra gyakorolt hatására fókuszáltam.

1.2. Szakirodalmi áttekintés

A sport, az emberiség több ezer éves történetének szerves részeként, minden esetben igazodva egy adott civilizáció feltételeihez, az adott kor jellemző lenyomatát prezentálja. Egy-egy társadalom mozgáskultúrájának vizsgálata során meglehetősen pontos kép rajzolódik ki a szóban forgó időszak értékrendszeréről, szabályairól és az emberek jellemző tulajdonságairól.

Az extrém sportok magyarországi térnyerésének megértéséhez elengedhetetlenül szükséges az egyes determináló tényezők megismerése. A sportolók szubkultúrájának jellemzése csak úgy nyerhet értelmet, ha feltárjuk a körülöttük zajló folyamatokat, a magyar társadalmat is érintő változásokat, hiszen a társadalom, a környezeti változásokra történő folyamatos reagálása révén az individuuum kulturális magatartása, életvezetési stratégiája is megváltozik, ami a sportban, mint társadalmi alrendszerben is leképeződik.

Ebben a fejezetben a szakirodalmi források, az alapvető fogalmi és elméleti keretek kerülnek áttekintésre.

1.2.1 Elméleti keret

Hosszú út vezet egy gördeszkás vagy egy hegymászó megpillantásától addig az elhatározásig, hogy valaki kipróbáljon egy extrém sportot, és utána abban aktívan, rendszeresen és kitartóan vegyen részt.

A döntési folyamat első lépése a probléma felismerése, például egy új, izgalmas, addig ismeretlen élmény iránti vágy, amely mint egyfajta szükséglet hiányérzetet generál, és cselekvésre, a hiány megszüntetésére ösztönöz. E „probléma” felismerése azonban önmagában még nem jelenti azt, hogy az egyén extrém sportoló lesz, hiszen döntését az

információkeresés útján felmerülő alternatívák, amennyiben kielégítő megoldást nyújtanak, még befolyásolhatják. Az első (néhány) alkalom sem tekinthető többnek pusztán kipróbálásnak. Csak akkor válik a tevékenység rendszeressé, ha a sportolás nyújtotta élményt megelégedettség követi, azaz a részvételt követő értékelés pozitív.

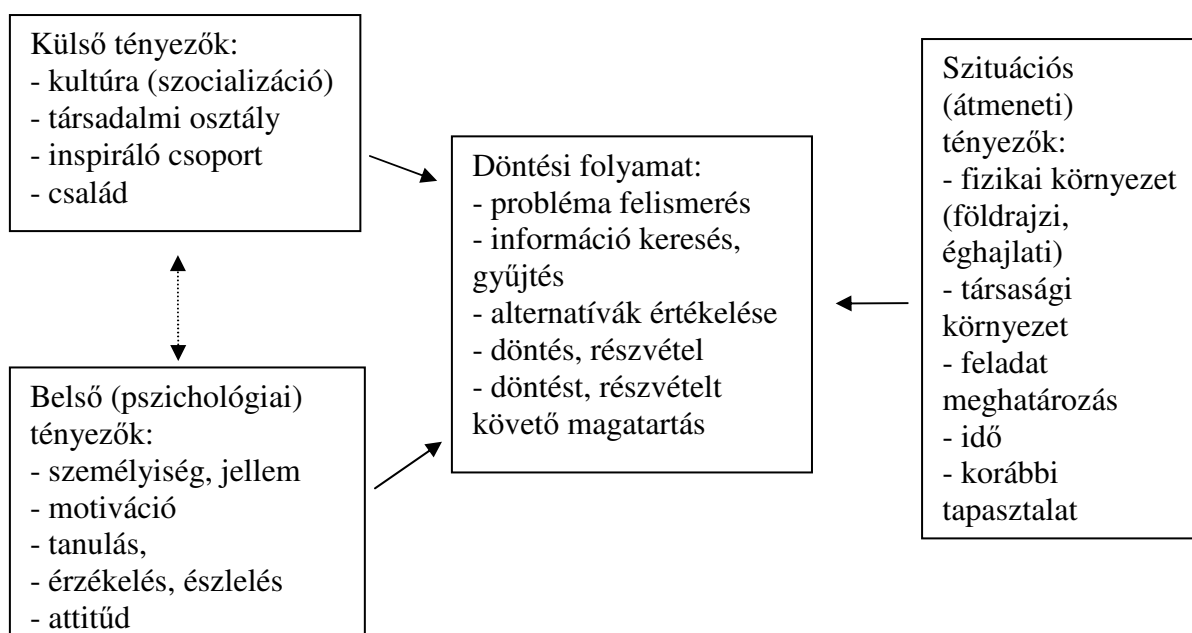
Az elhatározást további viszonylag állandó természetű külső- és belső-, valamint gyakran változó szituációs, környezeti tényezők egyaránt befolyásolhatják.

A külső tényezők meghatározó eleme a kultúra, amely az általa közvetített normákon, értékeken keresztül befolyásolja az egyén magatartását. Adott társadalom kultúráját a szubjektum a szocializáció során a család, a rokonság, a barátok, majd az iskola és a munkahely közvetítésével sajátítja el. (Andorka, 2000) Ezért kiemelt szerepe van a családnak, hiszen a szülői minta már a gyermekkorban nagyban befolyásolja a sport iránti érdeklődést. Amennyiben a gyermek legalább az egyik szülőtől a sportolás szeretetét látja, nagyobb valószínűséggel fog aktívan sportolni. Neulinger (2007) szerint az egyénre legnagyobb hatással a kortárs csoportok, azaz a házastárs/partner, a testvérek és a barátok vannak. Ha az ő számukra fontos a sport, ott az egyén számára is azzá válik. Tehát az ember számára az inspiráló csoportok által közvetített értékek, a sportról, a sportolásról alkotott véleményük szolgálnak mintául, így e referencia csoportok közvetlen hatást gyakorolnak a sportolással kapcsolatos döntésére. (Shank, 2003)

A belső faktorok közül a személyiségnek, mint az egyik legfontosabb pszichografikus jellemzőnek, meghatározó szerepe van abban, hogy valaki sportol-e vagy sem, s ha igen milyen sporttevékenységet folytat. Az extrovertált és az introvertált személyiségű emberek jellemzően egymástól típusukban eltérő sportágakat választanak. További fontos tényezője a döntéshozatalnak a motiváció. Az extrém sportolók esetében az átélhető élmény, a közösség, az önmegvalósítás, a siker és az elismerés, mind egy-egy motívumnak tekinthető. Nem szabad megfeledkezni az észlelésről sem, hiszen az észlelés az, amely összekapcsolja a szubjektumot a környezetével. Ennek során az egyén érzékeli és értékeli az inspiráló csoportoktól, saját tapasztalatából, vagy a média különböző csatornáiból származó információkat. (Shank, 2003)

Nem szabad megfedkezünk azokról a szituációs tényezőkről sem, mint az egyén egészségi állapota, a fizikai környezet, azaz például a sporttevékenység helyszínének távolsága, megközelíthetősége, vagy az időjárás, valamint a rendelkezésre álló idő, pontosabban annak hiánya.

Az eddigiekben részletezett döntési folyamatot Shank modellje (1. ábra) plasztikusan szemlélteti.

1. ábra: A döntéshozatal modellje (Shank, 2003)

A témaválasztás jellegénél fogva a szakirodalom bemutatása meglehetősen összetett, ezért az áttekintés logikája Shank előbbi döntéshozatali modelljét, mint egyfajta sablont követi.

A disszertáció terjedelmi korlátait figyelembe véve csak azokat a faktorokat részletezem, melyek általában a sportolásban és különösen az extrém sporttal kapcsolatos döntésekben játszanak kiemelt szerepet. Ennek megfelelően a makro-környezeti tényezőket, valamint azokat a pszichológiai-szociológiai jellemzőket tárgyalom mélyebben, melyek hatásaként az emberek önként és aktívan vesznek részt az extrém sportokban, s vállalják a velük járó kockázatot.

A külső tényezők közül részletesen foglalkozom a rendszerváltással, mely az 1990-es években Magyarországon egy új kultúrához és új életformákhoz szükséges politikai, gazdasági és társadalmi változásokat teremtette meg. Továbbá érintem a mediatizált globalizáció témakörét, mivel az az információs forradalomnak köszönhetően hazánkban is hihetetlen sebességgel terjesztette az új ideológiákat. Részletesen bemutatom ezen ideológiák némelyikét, a posztmodern gondolkodás, valamint az élménytársadalom jellemzőit, melyek az új (pl.: posztmateriális) értékek közvetítésével hatással voltak új életmódok és ezek részeként az új sportok elterjedésére is. Természetesen tárgyalom a sportot is, mint a társadalom egyik alrendszerét, ahová ezek a változások és hatások begyűrűztek.

A extrém sportok rövid bemutatása után arra keresek magyarázatot, hogy bizonyos személyiségjegyek mennyire valószínűsítik az extrém sportokban való részvételt, a tudatos és önkéntes kockázatvállalást, illetve ez a magatartás mennyiben tér el a mindennapi életben tapasztalható kockázatvállalás egyéb fajtáitól.

A korábbi kutatások eredményeire az értekezésem eredményeinek bemutatása során hivatkozom.

1.2.2. Változások a XX. század végi Magyarországon

A XX. század végén bekövetkező változások és a társadalmat ért hatások új irányt szabtak Magyarország politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális életének.

Az 1980-as évek végén végbemenő makroszintű folyamatok, a Szovjetunió felbomlása, s vele a kétpólusú rendszer összeomlása indította el azokat az eseményeket, melyek felgyorsulva, 1989 tavaszára forradalmi jelentőségű - de nem forradalmi jellegű - rendszerváltáshoz vezettek Magyarországon. A politikai rendszer hatalmi szerkezetének átalakulása volt az a dinamizáló erő, mely a tágabb értelemben vett gazdasági és társadalmi változások alapjait is megteremtette.

A szovjet befolyás megszűnése tette lehetővé a pártállam összeomlását, melynek eredményeként a diktatúrát valódi parlamenti demokrácia, az egypártrendszert

többpártrendszer, a szabad választás lehetősége váltotta fel. A vasfüggöny, azaz a hidegháborús kettéosztottság és az elszigeteltség jelképeinek lebontása 1989. júniusában fejeződött be, megnyitva ezzel az utat Ausztria és jelképesen a nyugat felé. (Bihari, 1996) Magyarország a volt szocialista országok közül szinte elsőként 1999-ben csatlakozott a NATO-hoz, majd 2004-ben az Európai Unió teljes jogú tagjává vált. Ma már Európa nagy részén nemhogy útlevelekre nincs szükségünk a határok átlépésekor, de (némi megszorítással ugyan) a négy alapszabadság: az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő szabad áramlásáról beszélhetünk.

A gazdasági változások a politikaihoz hasonlóan drámaiak voltak. A privatizáció és az országba áramló külföldi tőke elősegítette egy szerkezetileg teljesen új nemzetgazdaság kialakulását. Az állami tulajdont felváltotta a magántulajdon, a tervgazdaságot a piacgazdaság, az államszocializmus „védett” világára egyre inkább hatottak a világgazdasági folyamatok. Az embereknek olyan fogalmakkal kellett megismerkedni, mint az államháztartási hiány, a tulajdonon alapuló társadalmi egyenlőtlenség és az öngondoskodás. A változás veszteségeinek olyan problémákkal kellett megküzdeni, mint a megélhetés, a tömeges munkanélküliség vagy az infláció, míg a nyerteseknek, a beinduló gazdasági átalakulásnak köszönhetően, már nem kellett a másodgazdaságban jövedelemtermelő tevékenységet folytatni, szabadidejük eltöltésére a fizetőképes keresletet a primer gazdaságon keresztül is biztosítani tudták. (Dessewffy és Pulai, 2005)

A század végére fő kérdéssé vált, hogy a magyar társadalom megmarad-e egy lokális közösségnek, vagy képes a kor olyan globális kihívásaira válaszolni, mint az információs forradalom, a demográfiai átrendeződés és a kulturális értékek globalizációja. Anyagi vagy kognitív gátak hátráltatják-e az új technológiák nyújtotta lehetőségek (mobil telefon, internet) kihasználását, vagy az ország képes kitörni, bekövetkezik egyfajta paradigmaváltás, s az új generáció már egy fejlett információs társadalomban szocializálódik.

A politikai és gazdasági rendszerváltásnak, valamint a technika és az infokommunikáció fejlődésének köszönhetően az ország relatív bezártsága megszűnt, a

magyar társadalom tagjai számára is kinyílt a világ. A kulturális-, az informatikai- és mediatisált globalizáció eredményeként beáramló új értékek, új ideológiák: a környezetvédelem, a fenntartható fejlődés vagy az egészségtudatos életmód által képviselt új szemléletek olyan mélyreható változásokat eredményeztek a gondolkodásban, melyek az élet minden területét érintették.

1.2.3. A posztmodern kulturális gondolkodás és az élménytársadalmak

Az ország szó szoros és átvitt értelmében vett kinyílásának/kinyitásának eredményeként a magyarok is megismerkedhettek olyan fogalmakkal és azok jelentésével, mint a posztmodern vagy akár az élménytársadalom.

A posztmodern szó Ihab Habib Hassan tanulmányaiban került először bevezetésre, míg elterjedése Lyotard 1979-es „La Condition postmoderne” című munkájához köthető. (Babarczy, 1998)

Így tehát az 1970-es évek óta mondhatjuk, hogy léteznek posztmodern társadalmak, ahol általános jelenség a bizonytalanság és a kétség, ahol vége a megszokott bizonyosságnak és kiegyensúlyozottnak, ahol egyszerre válik minden követhetővé és megkérdőjelezhetővé, esetlegessé és szubjektívvé. (Hassan, 1982)

Hassan (1982) szerint a posztmodernizmus egyszerre a modernizmus kiterjesztése és az arra való ellenhatás. 1982-ben megjelent könyve utószavában egy stilisztikai-poétikai természetű ellentétpár-rendszerben jellemzi a kétfajta gondolkodásmódot. Míg a modernizmus többek között célelvű, tervezett, hierarchikus, totalizáló és metafizikai, addig a posztmodernizmusra a meghatározatlanság, az esetlegesség, az anarchia, a töredékesség (a totalizálás elutasítása) és az irónia a jellemző.

Jean-François Lyotard (1993) ehhez képest a posztmodernizmus helyét a modernizmussal szemben jelöli ki. Véleménye szerint a posztmodern fő sajátossága, hogy az elavulttá vált metanarratívák megkérdőjeleződnek, a nagy narratívák helyett az

anti-narratívák, a kisebb narratívák, a lokális vagy részleges érvényű eszmerendszerek válnak üdvözlendővé.

A posztmodern eredetét mások szerint a művészeti forrásokban kell keresni, elsősorban az irodalomban és az építészetben érzékelhető funkcionalizmus-ellenes tendenciák megjelenése kapcsán. Szirák (2001) idézi Frederic Jamesont, aki ezt a nézetet azonban kulturális redukcionizmusnak tartja. Véleménye szerint a posztmodern értelmezés alapja a történetiség integrálása, azaz, ahogy a posztmodern reflektál arra a társadalmi-történelmi szituációra, amelyben született. A posztmodern elméletei is olyan új típusú társadalmak kialakulását jövendölik, mint a posztindusztriális-, a fogyasztói-, a média-, az információs- vagy az élménytársadalmak.

Preuss-Lausitz (1997) szerint a posztmodern kialakulásához szükség volt a marxizmusnak, mint általános érvényű ideológiának megrendülésére, valamint egy geopolitikai rendszer, a keleti blokk összeomlására. Véleménye szerint a posztmodern világában semmi sem bizonyos, minden viszonylagos, esetleges és szubjektív. Annyi igazság van, ahány ember, nincs abszolút igazság. A tekintély a múlté, semmi sem szent, az élet csak játék. A sokféleség és a differenciálódás, a pluralizálódás és az individualizálódás egyszerre élnek. A posztmodern gondolkodásra az ellentmondások jellemzők: az idegenek iránti türelem és mások intoleranciája; a közösség elismerése és a többségi vélemény elutasítása. Mindenki abban hihet, amiben akar, ami egyrésztől teljes szabadságot jelent, másrésztől azonban bizonytalanságot is szül. Nincs objektív valóság, csak az átélt élvezet a fontos. A posztmodern embernek már nem az számít, hogy valami igaz-e, hanem hogy tetszik-e. Az élet céljává az élvezet válik. Mindenki a saját életéért felel, saját magának kell saját magát definiálni. (Preuss-Lausitz, 1997)

A posztmodern gondolkodás jelszavává a "keresd meg és éld át önmagad" irányelv válik.

Hankiss (1998) a posztmodern kapcsán a civilizáció gyökeres átalakulásáról értekezik. Amikor szembeállítja a hagyományos társadalmakat és a mai (posztmodern) világot maga is felteszi a kérdést, hogy az európai civilizáció egy újabb korszakáról, annak

válságáról vagy megújulásáról van-e szó. Míg a hagyományos társadalmak hierarchikus rendben, az engedelmisség, a türelem, az önmegtartóztatás és a fogadd-el-azt-ami-osztályrészedül-adatott jegyében éltek, ahol a hagyomány igazi értéknek számított, addig a mai posztmodern világban a vágyak és ösztönök szabad kiélése, az önkorlátozás elvetése, az élet élvezete és a „Valósítsd meg önmagad” gondolkodásmód vált általános normává, meghatározva ezzel a társadalom tagjainak magatartásformáit, életstratégiáját.

Inglehart (1995) véleménye szerint az uniformizáló, homogenizáló globalizáció feltételezése alapvető ellentmondásban áll a posztmodern szemlélettel, hiszen a posztmodernt jellemző sokoldalúság sokkal inkább elősegíti a fejlődést, mint az egyformaság.

Éber (2007) fordításában Schulze szerint az **élménytársadalom** a posztmodern gondolkodással nyilvánvaló rokonságot mutat. Az élménytársadalmakban - azaz ahol interkulturális összehasonlításban nagyobb szerepet tulajdonítanak az értelmes életnek, a szép keresésének - egyre hangsúlyosabbá válik a szubjektív élmény, mint életcél. Schulze kiemeli, hogy ebben az értelemben a szép nem egy magaskulturális kód, hiszen a szép mindenki számára mást jelent, ezért a szépség definíciója individuális. Hangsúlyozza, hogy nem az élvezetek hajszolásáról, a hedonizmus térnyeréséről van szó, hanem az élményszerzés módjáról, az egyénnek az önmaga számára értékes, szép élet megéléséről. Az új: „Éld meg az életet” jelszó a szabadidőn túl az élet egyre több területére hatol be. A társadalmi kapcsolatokban, az esztétikus lakókörnyezetben, a munkában és a fogyasztásban is az élményorientáció válik közös hívószóvá. Az egyén helyét a posztmodern társadalomban a konkrét hierarchikus osztályrétegződés helyett a sokkal kevésbé értelmezhető miliő-hovatartozás jelöli.

Amint az az eddigiekből látható, a posztmodern gondolkodás megteremtette az elméleti, mondhatni ideológiai alapjait, a rendszerváltás pedig - a megnyitott határokkal, a gazdasági fejlődésnek köszönhető fizetőképes kereslettel - a gyakorlati feltételeit annak, hogy ha valaki a számára szép és tartalmas életet az extrém sportok nyújtotta élményeken keresztül kívánja megélni, az megtehesse.

1.2.4. Társadalmi normák és értékek

Az új ideológiák közvetítette új gondolatok, karöltve a politikai és gazdasági változásokkal, jelentős hatást gyakoroltak a kultúrára is. A makro-környezeti hatásoknak köszönhetően beindult folyamatok eredményeként a hazai kultúra is, mint a környezethez való alkalmazkodás eszköze, átalakuláson ment át. A változás során kialakult új kulturális környezetben az egyén új társadalmi szerepekben új normákat és értékeket sajátíthatott el. Ezek az értékek pedig egyfajta igényként, szükségként, motivációként megkövetelheték az extrém sportban való részvételt.

A **kultúra** szó eredetét tekintve a latin colere igéből származik, melynek jelentése: ápolni, művelni, gondozni. Viszonylag korán metaforikus értelmezést nyer, általános értelemben, bárminek a kiművelésére, jobbítására volt használatos. Jelentésében döntő változás Cicerónál következett be. A „Tusculanae Disputationes” című művében már az iskolázatlan lélek művelése értelemben használja. Így jut el a megfogalmazáshoz: „A filozófia a lélek művelője” („Cultura ... animi philosophia est”) A terminus tartalmi evolúciója abban figyelhető meg, hogy míg a középkorban még szűken és egyéni dimenzióban értelmezett fogalom volt, addig mára tág értelemben használatos, társadalmi dimenzióval rendelkező kifejezés. (Márkus, 1992)

Szociológiai megközelítésben a kultúra a múltból örökölt, a jelenben használt, az előző nemzedékek által társadalmilag átadott képességek és tapasztalatok összességét jelenti. Anyagi (ember alkotta tárgyak, művészeti alkotások), kognitív (hiedelemvilág, vallás, tudomány, nyelv) és normatív elemeket (társadalmi viselkedés szabályai, normák és az azokat alátámasztó értékek) egyaránt tartalmaz. (Andorka, 2000)

A legmodernebb flexibilis kultúrafelfogás szerint a kultúra már inkább egyfajta képesség, adaptációs lehetőség. Egy olyan komplex rendszer, melyben az egyéni kulturális aktivitások akként jelennek meg, hogy az egyén mit tart fontosnak, az adott helyzetben minek tulajdonít jelentőséget. A kultúra az egyénben egyfajta életvezetési stratégiaként jelenik meg, mely az életmód változásaiban adaptálódik. (Bauer és Tibori, 2002)

A kultúrát az individuuum a szocializációs ágenseken (család, rokonság, iskola, munkahely) keresztül a **szocializáció** során sajátítja el. Azaz az interakciós képességek megszerzése révén, a kultúra társadalmi átadásával lesz a biológiai egyedből szociokulturális szubjektum. Adott döntési folyamatban kezdetben a **családnak**, elsősorban a szülő magatartásának, példamutatásának, később a kortárs **inspiráló csoportok** (testvér, házastárs/partner, barátok) véleményének van kitüntetett szerepe, hiszen az egyén számára az általuk közvetített értékek szolgálnak mintául. Ezek a referenciacsoportok közvetlen hatást gyakorolnak az egyén döntésére, például a sporttal kapcsolatos véleményére, viselkedésére. (Shank, 2003)

A társadalmivá válás folyamata során az individuuum egy-egy sajátos kultúra mintázata révén a különböző társadalmi szerepekben elvárható viselkedést, normákat és értékeket sajátítja el.

A **normák** a kultúrának szociológiai szempontból fontos elemei. Olyan jogi, erkölcsi, vallási viselkedési szabályok, melyeket adott társadalom tagjai adott korban fontosnak tartanak. Elfogadásuk a társadalom működésének előfeltétele. A normakövetést az adott közösség presztízsértékkel ruházza fel, míg megszegése szankciókat von maga után. A normák egyéni szinten, internalizált formában történő leképeződései az értékek. (Andorka, 2000)

Minden emberi kultúrában léteznek olyan kulturális alapelvek, olyan általános **értékek**, melyek lehetővé teszik a társadalom működését, a társadalmi együttélést, amelyek kifejezik, hogy az adott társadalomban mit tartanak fontosnak, jónak, kívánatosnak. Orientálnak, kifejezik társadalmi énünket. Nélkülük az egyén nem tudja mihez mérni magát, ami a személyiség-kialakulás rovására mehet.

A kutatók különböző elméleteket dolgoztak ki az értékek típusairól, aspektusairól, funkciójáról, arról, hogy hogyan alakulnak ki és hogyan változnak.

Bábosik (2004) bemutatja Beckers és Nauta véleményét, akik szerint kétféle értékdefiníció létezik, az egyéni és a társadalmi szempontok szerinti. Míg előbbieket

egyfajta igényként, szükségként vagy motivációként foghatók fel, addig a társadalmi szempontok az emberi cselekedetek fő iránymutatói, céljai.

Hasonló megközelítés szerint az individuum értékrendjében szociális és perszonális értékek lelhetőek fel. A szociális értékek olyan elsődleges szabályozók, melyeknek alapja a proszocialitás, azaz a közösség létérdekeit figyelembe vevő segítő hozzáállás, míg a perszonális értékek az egyén túlélése, életminőségének fenntartása, javítása érdekében végzett cselekvést irányítják. (Nagy, 2000)

Kretchmar (2005) morális és nem morális értékeket említ. Morális értékek, melyek erkölcsileg jók, mint például az őszinteség, lelkiismeretesség, ragaszkodás, szeretet és gondoskodás. A nem morális értékek pedig azok, amelyeket elvárjuk az élettől: öröm, tudás, gazdagság, biztonság és barátság.

Hankiss objektív és szubjektív értékeket különített el. „Objektív érték mindaz, amire egy adott rendszernek (s e rendszer lehet egy emberi szervezet, egy intézmény, egy embercsoport, egy társadalom vagy akár az egész emberiség) szüksége van ahhoz, hogy létezni, működni és esetleg: fejlődni tudjon”. „Szubjektív érték mindaz, amit egy rendszer önmaga számára, önnön léte, működése és esetleg: fejlődése szempontjából szükségesnek érez, vél, ítél”. (Hankiss, 1977)

Abban a többség egyetért, hogy az értékek nem statikus rendszerei a társadalomnak, hanem az egyén tapasztalatán és érzelmvilágán alapuló konstrukciók. A domináns és kevésbé hangsúlyos értékek között lévő állandó feszültségnek köszönhetően az értékek folyamatosan változnak, alakítják egymást. (Knoppers és mtsai, 2001)

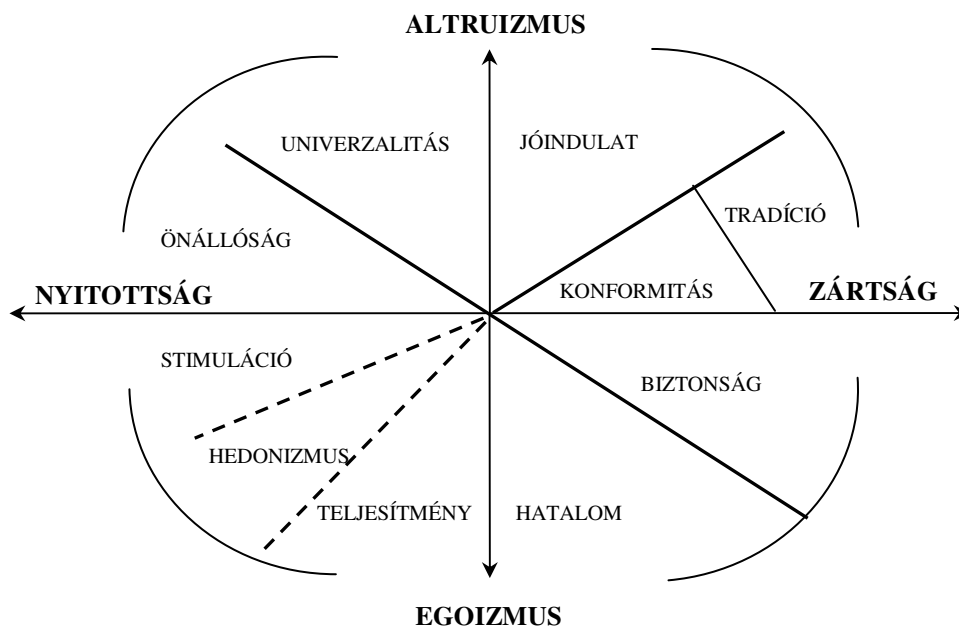
M. Rokeach, S. Schwartz és R. Inglehart az értékeket a szükségletek, a motiváció oldaláról közelítették meg.

Rokeach (1973) véleménye szerint az értékek olyan alapvető meggyőződések, melyek az életvitel módjára, az élet végső céljaira vonatkozó preferenciákat tükrözik. Két elméleti kategóriába sorolhatóak: léteznek a cselekvés végrehajtására, a

viselkedésmódra vonatkozó eszközértékek (instrumentális értékek), valamint a cselekvés eredményére, a végállapotról vonatkozó célértékek (terminális értékek). Az eszközértékeket további két csoportra bontotta: a morális értékekre (pl.: szavahihetőség) és a kompetencia értékekre (pl.: logikus gondolkodás). Az emberi viselkedésre kényszerítőleg azonban csak a morális, interperszonális irányultságú értékek hatnak. Felfogásának újdonsága az, hogy az egyes emberek értékeiben fellelhető különbséget az értékek strukturálódásában, az eltérő értékrendszerekben látja.

Schwartz központi problémája szintén az értékek elrendeződése. Kutatása során abból indult ki, hogy az értékeknek reagálni kell a biológiai, társas és jóléti szükségletekre. Az értékeken olyan elérendő célokat ért, amelyek a cselekvést irányítják. Schwartz 10 értékcsoportot alakított ki, melyek kapcsolatát két egymásra merőleges tengely mentén, négy magasabb rendű értékcsoporthoz elrendezve értékelte. (Schwartz, 2003)

Ahogy az a 2. ábrán látható, Schwartz négy dimenziót határozott meg: a vízszintes tengelyen a nyitottság és a zártság, a függőleges tengelyen az altruizmus és az egoizmus értékebeállítódási párok jelölik az egymással ellentétes értékdimenziók végpontjait. A nyitottság magasabb rendű értékét az önállóság és a stimuláció, a zártságot a biztonság, a tradíció és a konformitás, az egoizmusét a teljesítmény és a hatalom, míg az altruizmus magasabb rendű értékét az univerzalitás és a jóindulat jellemzik. A hedonizmus annyiban különleges, hogy egyszerre tartalmaz a nyitottsághoz és az egoizmushoz tartozó elemeket. Az értékek körben való elhelyezése egyúttal az értékek egymáshoz való viszonyát is szimbolizálja. Minél távolabb helyezkedik el két érték egymástól, viszonyuk annál ellentétesebb.

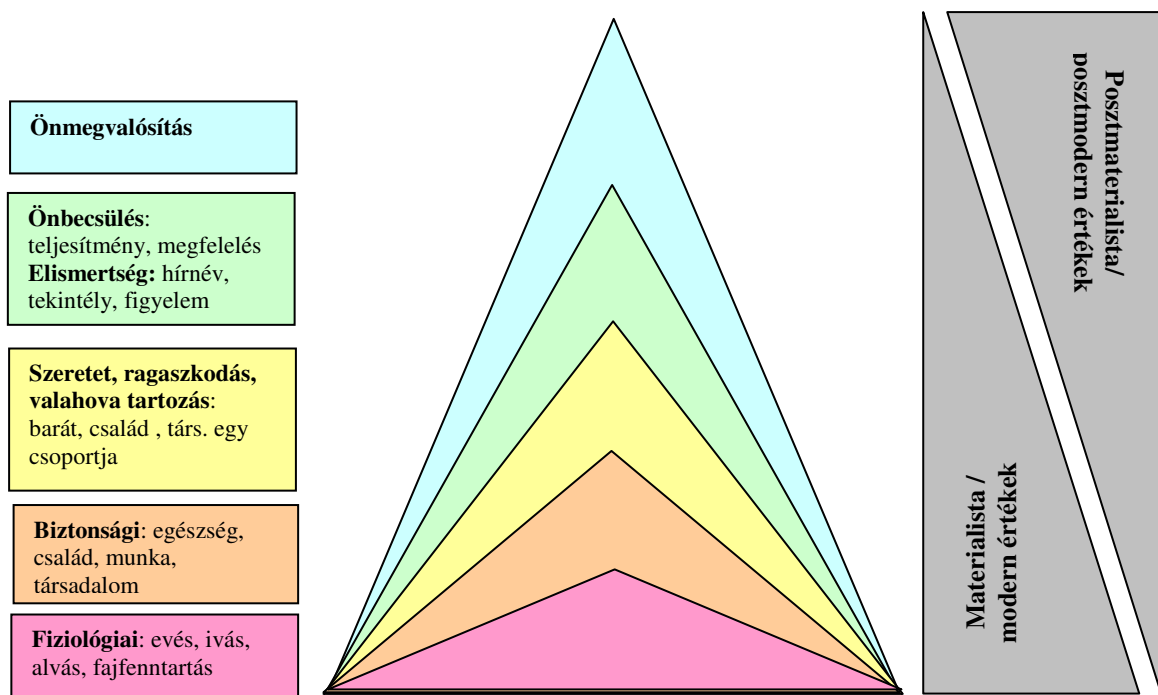

2. ábra A 10 alapérték szerveződése Schwartz modellje szerint
(Forrás: Schwartz, 2003, idézi: Keller, 2008)¹

Inglehart értékelméletét Maslow hiánymotivációról alkotott nézete alapozta meg. Maslow felfogása szerint az emberi szükségletek a biológiai dimenzióktól, azaz a fiziológiai szükségletektől a társadalmi dimenziók, azaz az önmegvalósítás szükséglete felé hierarchikusan rendeződnek el. A szükségletek mindig hiányként jelentkeznek, ezzel egyfajta belső feszültséget generálnak. Ebben az értelemben a szükségletek azok a motívumok, a kielégítésük iránti vágyak azok a hajtóerők, melyek cselekvésre, a hiány megszüntetésére ösztönöznek. (Maslow, 1943)

Maslow szükséglethierarchiája és Inglehart szűkösségi hipotézise közötti kapcsolatot a 3. ábra szemlélteti.

¹ A Schwartz által bevezetett terminológia a magyar szakirodalomban leggyakrabban Váriné Szilágyi Ibolya fordításában jelent meg eddig. Az empirikus elemzés során Keller Tamás terminológiáját fogom használni: „Openness to change” >>> nyitottság a változásra >> **nyitottság**; „Conservation” >>> konzerválás >> **zártság**; „Self- Transcendence” >>> én-átalakulás >> **altruizmus**; „Self-enhancement” >>> önmegvalósítás >> **egoizmus** (Keller, 2008)

3. ábra: Kapcsolat Maslow szükséglet hierarchiája és Inglehart szükségességi hipotézise között (Jónai 2011, Perényi 2010)

Maslow a szükségleteket egy piramisban, vízszintes, lépcsős, hierarchikus rendszerben jelenítette meg. A szükségletpiramis megszokott ábrázolása azt sugallja, hogy a magasabb dimenziókban elhelyezkedő szükségletek hiányként csak az alacsonyabb rendűek teljes kielégítése után léphetnek fel. A fenti ábrázolás két teóriát sugall egyszerre. Egyrészt minden szükséglet motiváló hatása az egyén fejlődésében már kezdetektől jelen van, a tudattalanban működő hatásuk jelentősen befolyásolhatja az egyén életét. Másrészt az egyes szükségletek tökéletesen és véglegesen sohasem elégíthetők ki. A motiváltság tehát egy komplex jelenség, azaz az egyénre ugyanabban az időpontban vagy időszakban akár több motiváló tényező is hathat egyszerre. (Jónai, 2011)

Inglehart (1997) véleménye szerint a gazdasági fejlődés, a kulturális és a politikai változások kölcsönösen befolyásolják egymást, egy koherens, bizonyos mértékig előre

jelezhető séma szerint előre meghatározhatók. A gazdaságilag fejlett társadalmakban, ahol a jólét szintje magas, az egyének számára a **materiális értékek** (a jólét, a gazdagság; a vezetéshez és hatalomhoz való jog) egyre inkább háttérbe szorúlnak, sőt mi több az elnyomást, a hatalmat valamint az autoritást egyenesen elutasítják. Az anyagi biztonság helyett egyre inkább a szellemi függetlenségre helyeződik a hangsúly. Az individuumok a materiális értékek helyett a **posztmateriális² értékek** (a béke, a barátság, a belső harmónia és az érdekes-, változatos élet, a kreativitás) mellett kötelezik el magukat.

Inglehart ezen a ponton kapcsolja össze az egyén alapvető világnézetét, a posztmodern és a posztmateriális értékeket, a gazdasági fejlettséggel és a korai szocializációs tapasztalataival. Elgondolása a szűkösségi hipotézisen alapul, mely szerint az ember azt tartja értékesnek, amiből hiányt szenved. Mivel a jóléti társadalmakban a gazdasági biztonság adott, ennek megfelelően a szubjektív jól-lét szintje magas. S ha a kontextust - amelyben a világnézet, az értékorientációk kifejlődnek - gazdasági biztonság és fejlődés jellemez, akkor a modern/materiális értékek kevésbé fontosak. Helyettük másfajta, nagy valószínűséggel a posztmodern/posztmateriális értékek kerülnek előtérbe. A fejlett társadalom tagjai anyagi boldogulásukat eleve adottnak tekintik, s „nincsenek annak tudatában, hogy ez a feltételezés alapvetően megváltoztatja világnézetüket”. (Inglehart, 1995)

Ahogy Inglehart (1997) is utalt rá, a jóléti társadalmakban a tartós jólétnek köszönhetően fokozatos értékelődés tapasztalható a posztmaterializmus irányába. Az anyagi és fizikai biztonságot előtérbe helyező materiális értékeken túl, a posztmateriális értékek, az önkifejezés és az önmegvalósítás kerül a preferált értékek élére. Inglehart kiemeli, hogy a hangsúly a „szép életre” tevődik át. És mivel a szépség szubjektív, mindenki számára mást jelent, a jól-létük, az életük pozitív megítélése szempontjából különböző embereknek különböző értékek válnak fontossá. Ebben az értelemben vezet a posztmaterializmus az értékek differenciálódásához.

² A posztmaterializmus, mivel nem tagadja a materializmust nem non-materializmus, hanem anti-materializmus, mert az anyagi biztonság megvalósulása után más értékek válnak fontossá (Inglehart, 1997:35)

Az értékprioritások összefüggéseinek feltárásakor elengedhetetlenül szükséges megemlíteni Inglehart szocializációs hipotézisét is. Teóriája szerint az értékek a pefelnőtt korban, az akkor tapasztalt (anyagi) körülmények között és hatására alakulnak ki. Az egyén kialakult értékrendje felnőtt élete során lényegesen nem változik, így értékrendváltás intragenerálisan, az egyén életében nem, inkább csak generációk között következik be. (Inglehart, 1997)

Az adott társadalomban domináló értékek interiorizáció révén áthatják az egyén döntéseit és cselekvéseit, befolyásolják és meghatározzák életmódját is.

1.2.5. Új életmód

Az extrém sportok – bizonyos értelemben – az Inglehart által „posztmaterialista forradalomnak” nevezett értékeltolódás egyik kifejezési területét jelentik. A sportolók értékpreferenciájában kiemelt jelentőségű posztmateriális értékek motivációs erejükénél fogva új életstílus kialakítására készítetnek, s jelentősen megváltoztatják az extrém sportolók szabadidő eltöltési szokásait. A fejezet további soraiban az új életmód, életstílus, valamint a szabadidő és a sport kapcsolata kerül kifejtésre.

A XX. század fordulójához érkező Magyarországon az átalakuló értékszemlélet, az előtérbe kerülő új értékek új életmódok kialakulását indították el. Habár ezek a változások a társadalmon belül a különböző magatartásformák változásaiban leképeződtek, az új életmódok nem alakultak ki automatikusan. Az emberek különbözőképpen reagáltak a gondolkodásukat, döntéseiket, az életüket befolyásoló változásokra.

A szociológiában használt definíció szerint az **életmód** a kialakult életlehetőségek olyan komplex cselekvési rendszere, melyet a szükségletek kielégítése motivál. Adott társadalom tagjai tudatosan döntenek arról, hogy a mindennapi tevékenységük során mit tartanak fontosnak, hol és miért végzik az adott tevékenységet. Míg az életmód a végzett tevékenységek (munka, utazás, művelődés, társas együttlét) eltöltésével kapcsolatos időtartamokra világít rá, az **életstílus** a viszonylagos szabadsággal választott tevékenységekre fókuszál. (Andorka, 2000)

Losonczy (1977) szerint az életmódot több, változó erővel és sorrendiséggel ható tényező befolyásolja: a környezeti feltételek (hagyományok, településtípusok közötti különbségek), adott társadalmi csoport szokás- és normarendszere, a kulturális minták, valamint az egyén személyiségstruktúrája. Ezek alapján az egyes emberek életmódjegyei jelentősen eltérhetnek egymástól, ugyanakkor a makrostrukturális hatások eredményeként az egyes társadalmi csoportokon, rétegeken belül hasonló vonások fedezhetők fel.

Bourdieu (2008) az életmóddal kapcsolatos fogalmakat használja fel az egyes társadalmi osztályok közötti egyenlőtlenségek leírásakor. Véleménye szerint a tevékenységi portfólió társadalmilag determinált és osztályspecifikus. A társadalmi hierarchiában különböző szinten pozicionált egyének életmódja, például szabadidős tevékenységeik eltérnek egymástól. Ezzel az egyének a társadalmi struktúrában elfoglalt helyüket szimbolizálják, önmagukat egyrészt definiálják, másrészt elkülönítik más osztályoktól, újratermelve egyúttal a társadalmi különbségeket is.

Éber idézi Schulze központi téziséét, aki szerint a jóléti társadalmakban, ahol a megélhetés anyagi feltételei már biztosítottak, olyan, addig másodlagosnak tekintett kérdések merülnek fel, mint az élet értelemmel és élményekkel való megtöltése. Ebben az új gondolkodásban azonban nem az élvezetek hajszolásáról, hanem sokkal inkább egy új életmódnak, illetve az élmények és megszerzésük módjának jelentőség-növekedéséről van szó. (Éber, 2008)

Dumazeider a **szabadidő** fogalmát a következőképp határozza meg: „A szabadidő olyan elfoglaltságok együttese, amelyeknek az egyén kedve szerint átadhatja magát, akár hogy pihenessen, akár hogy szórakozhasson, akár hogy fejlesztesse önkéntes társadalmi részvételét, érdek nélküli tájékozódását, vagy képzését, miután megszabadult minden hivatásbeli, családi vagy társadalmi kötelezettségétől. (Dumazedier, 1962, idézi Gáldi, 2004)

Ahogy a meghatározásából látható, a szabadidő hármass funkcióval rendelkezik: a személyes fejlődés biztosítása, a szórakozás, és a felüdülés/felépülés. Fő jellemzője, hogy az egyén szabad akaratából végzi a tevékenységet a produktív munka elvégzése után.

A technika fejlődésének köszönhetően az utóbbi évtizedekben a szabadidő stabilan nőtt, miközben a munkával töltött idő rövidült. A mindennapi életvitel a körülmények hatására átalakult. A szabadidő növekedése már nemcsak a fizikai, szellemi, lelki rekreációt, a személyiség karbantartását eredményezte, de a szórakozást is jelentette. (Falussy, 2004)

Az értékrendek és életmód változásokhoz kapcsolódóan meg kell említeni Kiss munka- és szabadidő-paradigma elméleteit. A munka-paradigma szerint élők, elsősorban a társadalmi struktúra alsóbb rétegeit képviselik. Elutasítják a tétlenséget, életükben a munka foglalja el a központi helyet, aminek az énkép és az önértékelés alakulásában is kiemelt a szerepe. A megváltozott társadalmi környezet, az értékrendek, a munkával töltött idő folyamatos csökkenése az életmódban is változásokat generált. A szabadidő-paradigma szerinti életvezetés, ahogy az elnevezés is jelzi, a szabadidőre helyez nagyobb hangsúlyt. A társadalmi gondolkodás ilyen irányú változása pedig azt eredményezheti, hogy a munkaorientált társadalom érték-hierarchiájához képest az értékek dominanciája is változni fog. (Kiss, 1997)

A posztmodern az időhöz való viszonyban is jelentős változásokat eredményezett mind a munkaidő, mind a szabadidő terén:

- a *flexibilitás* megszünteti a(z élet)ritmust, a rögzített időpontokat (étkezés, lefekvés), összemosódnak a szabadidő és munkaidő időkeretei,
- a *reflexió* a szükséglethez alakítja a napi időbeosztást. Az egyén folyamatos, akár hétvégi elérhetősége egyaránt szituatívvá teszi a munkaidőt és a szabadidőt,
- a *gyorsaság*, mely az élet minden területére jellemző, az életritmus fokozódásához is vezet.

- *Individualizálódik az idő*(beosztás) is. Az éjszakai munkának, a szolgáltatások non-stop üzemelésének következtében egyre eltérőbbek az emberek idő-mintázatai,
- *az időhiány és az időbőség egyszerre van jelen.* (Bocsi, 2008)

A magyar társadalmat ért makroszintű hatások: az új ideológiák (harmonikus együttélés a természettel, fenntartható fejlődés); a gazdaság fejlődése, a jövedelmek, s vele együtt a fizetőképes kereslet növekedése; az egyre hosszabb (és élményekben egyre gazdagabb) szabadidő, a posztmodern értékek előtérbe kerülése a társadalom egy részénél komoly változást generáltak intraperszonális szinten is. Sokak értékrendjébe, mindennapi kulturális magatartásába egyre inkább beépül az egészségtudatos életmód, s az egészséges életmód fontos részeként a testkultúra.

A hagyományos arisztokratikus kultúrakonceptióval ellentétben napjaink kreatív kultúra felfogása már nemcsak a szellemi értékeket, a lelki, intellektuális vagy művészi princípiumokat tekinti a kultúra részének. A modern műveltségelmélet szerint az egyén kultúrájának organikus része a **testkultúra** is. (Földesi, 1976, idézi Berkes, 2006)

A testkultúra paradigmaváltásának megfelelően az emberi test a legmagasabb értékek közé tartozik, nélküle gyakorlatilag nincs semmi. Ezért nemcsak az egyén, de az egész emberiség feladata, hogy a testkultúrát a jövő kultúrájának szerves részévé tegye, megőrizve ezzel a szellemi erőt és a testi (szomatikus) képességeket egyaránt. (Takács, 2005)

Makszin is azon az állásponton van, hogy a testkultúra, mely magában foglalja az egészség- és mozgáskultúrát is, az egyetemes kultúra része. Tartalmilag a társadalom fejlődése során létrejött szellemi és anyagi értékeket jelenti, valamint az emberi test egészségének megőrzését, állapotának fejlesztését, teljesítőképességének növelését megfelelő objektivációk segítségével. Cél az egészség, a fizikai aktivitás csak eszköz. A sport, mint megfelelő eszközrendszer felöleli a testgyakorlatokat, a testmozgás végzéséhez szükséges eszközöket, sportlétesítményeket, és a tevékenység optimális végrehajtásához szükséges ismereteket (Makszin, 2007)

Kun (1998) úgy fogalmaz, hogy a testkultúra az emberiség kialakulásának, önszabályozásának és fennmaradásának elengedhetetlen tartozéka, olyan értékalkotó tevékenység, mely a szomatikus alkalmazkodóképességben és egyre tökéletesedő mozgásműveltségben jut kifejezésre. A testkultúrához olyan fogalmak kapcsolhatók, mint a testi nevelés, a testnevelés, a rekreáció, a sportrekreáció és a sport.

A **sportolás**, a testedzés egyfajta kulturális univerzálé. Olyan tevékenység, mely vallási rítusok részeként, játékként vagy szórakozásként az emberi kultúráknak évezredek óta organikus része. Amennyiben a sport, a testedzés függ az adott társadalomtól, annak kultúrájától, annyiban szocializációs eszközként elősegíti bizonyos értékek intézményesülését, így visszahat a társadalomra.

A sportnak, mint társadalmi alrendszernek megvannak a belső törvényszerűségei. Működésének, jellegének, céljának, tartalmának változását mindig valamilyen történelmi helyzet, társadalmi jelenség, politikai környezet vagy gazdasági változás befolyásolja. (Földesiné és mtsai, 2010)

Az archaikus korokban, amikor a folytonos hadiéletben a gyakorlat és a kondíció alapvető fontosságú volt, a harc, a testedzés és a sport szinonim kifejezések voltak. Ha a spártai katonák életvitelére vagy a lovagi játékokra gondolunk, látható, hogy a testedzés nem volt más, mint a mindennapi életre, harcra felkészítő játék. (Pólusné, 2010)

Az életrend és a testkultúra változásának köszönhetően évszázadok alatt megváltozott a sport és testedzés jelentéstartalma, a harc helyett a jelszó a játék lett. A XVII. században Comenius Ámos János sárospataki professzor már úgy fogalmazott, hogy az „iskolák játékok kell, hogy legyenek. A testet játékkal kell megedzeni, hogy a léleknek méltó hajléka legyen. Az élet tanulás, amelyhez játékkal edzettek testeteket.” (Siklóssy, 1927)

Az ókori és középkori sporttal szemben a modern sport szekularizált, a résztvevők révén specializált, a szabályoknak köszönhetően civilizált és mérhető teljesítményekkel jellemezhető.

Nehéz találni olyan megfogalmazást, mely egyértelműen meghatározná, hogy milyen tevékenységet nevezünk sportnak. Az alábbi 1. táblázat jól prezentálja a vélemények sokszínűségét.

1. táblázat: Sportdefiníciók kulcsszavai

Szerző(k)	A definíció kulcsszavai
Siklóssy (1927)	A munka egyoldalúságát egészíti ki, szellemi és testi tökéletesség
Röthig (1976)	az egyetemes kultúra része, fizikai tevékenység, szellemi és anyagi értékek
Prisztóka (1998)	Szabályok, tervszerű tevékenység, eredmény, teljesítmény fokozás
Bánhidi (2003)	Szabadidő eltöltés, szórakozás
Biróné (2004)	Társadalmi jelenség, sajátos emberi tevékenység
Berkes (2006)	Verseny, jellemnevelő (fair-playre ösztönöz), szocializál, akaratfejlesztő
Bourdieu (2008)	Különös társadalmi jelenség

Az Európai Sport Charta 2. cikkelyében (1997) definiáltak szerint: a sport minden olyan fizikai tevékenység, amely esetenként vagy szervezett formában a fizikai és szellemi erőnlét fejlesztését szolgálja, a társadalmi kapcsolatok teremtése, vagy a különböző szintű versenyeken elérendő eredmények céljából.

A legrészletesebben Kun (1998) foglalja össze mindazt, amit a sport fogalmáról tudni kell. Véleménye szerint a sport olyan történelmi tapasztalatokon és normákon alapuló játékos cselekvésforma, mely a közvetlen termelési folyamattól elkülönült, vetélkedés jellegű, emocionális töltettel rendelkezik, és mely egyaránt alkalmas feszültség keltésére és levezetésre. Általa az ember mozgásműveltsége tökéletesedik.

Annak igazolására, hogy ki, milyen okból kezd el sportolni, Kun (1998) két elméletet is említ. A *játékelmélet* szerint a sport alapvető természetét tekintve játékos tevékenység, így a sport és a játék mélyen összefüggenek egymással. Az elmélet szerint a minden emberben fellelhető játékoság, a stratégiai-taktikai döntések szükségessége és a versengés szeretete lehetnek az alapvető okai annak, ha valaki elkezd sportolni. Az *energiafelesleg-elmélet* szerint a sport a felgyülemlett felesleges energiák levezetésének egyik legkézenfekvőbb módja.

A motivációs elméletek felsorolásakor nem feledkezhünk meg a már említett Maslow-i *szükséglet-elméletről* sem, hiszen a sportolás okai között hangsúlyos tényező lehet a közösséghez tartozás igénye, azaz az összetartozás szükséglete, az átlagból való kitűnés, azaz az elismerés szükséglete és az önmegvalósítás vágya, melyek az által nyernek kielégítést, hogy az adott közösség elfogadja, értékeli a teljesítményt és elismeri az egyén képességét, rátermettségét. (Pólusné, 2010)

1.2.6. Az extrém sportok jellemzői

Az extrém sportokat legjobban talán választott jelszavukkal lehet leírni: „nagyobbat, jobban és még veszélyesebben”.

A siker élménye, a felfedezés öröme, a játék szeretete, az önmegvalósítás vágya és az emberekben ősidők óta létező kíváncsiság mindig is inspirálólag hatottak extrém tevékenységek végzésére, extrém eszközök létrehozására. Elég, ha a Rodoy szigeti (Norvégia) kőkorszaki barlangrajzokon ábrázolt sílécekre vagy Leonardo da Vincinek a mai sárkányrepülőre kísértetiesen hasonlító repülőszerkezetére gondolunk.

Az kétségtelen, hogy évszázadokon keresztül az extrém tevékenységek végzése csak néhány embert vonzott. Az életveszélyes sportok űzését még a múlt században is elsősorban a halálvágy kifejezésének tartották, és az „extrém sportolóokra” mint érzelmileg sérült, bolond emberekre tekintettek. Magyarországon még 10-20 évvel ezelőtt is deviánsoknak, renitens egyéneknek tartották például a síelők a hódeszkásokat, vagy az utca embere a gördeszkásokat. Az elmúlt évtizedek változásai kellettek ahhoz, hogy az extrém sportok társadalmilag is elfogadottá váljanak, egyre többen vágyjanak a szabadidő élményorientált eltöltésére, a laikus szemlélő által akár életveszélyesnek tűnő helyzetek meg- és túlélésére, a tevékenység végén fellépő eufórikus öröm átélésére. Arról se feledkezzünk meg, hogy a technika vívmányai is kellettek ahhoz, hogy mindezen vágyaikat ki is elégíthessék.³

³ A közelmúltban végrehajtott Piuma projekt Leonardo da Vinci 1510-ben papírra vetett repülő szerkezetének működőképességét bizonyította. A napjainkban már létező ultrakönnyű anyagokból megépítve a szerkezet kiválóan működött, képes volt a repülésre (Piuma project, 2010).

A fejlett országokban ugyan több évtizede indultak hódító útjukra az extrém sportok, mégsem született még meg egy olyan széles körben elfogadott definíció, mely a tudományos kutatások biztonságos kiindulópontjául szolgálhatna. Egyelőre a nemzetközi szakirodalomban sincs konszenzus sem az alapfogalmakról, sem arról, hogy mely sportok tekinthetők extrém sportoknak. A hazai pedig több sportágnál még a magyar megfelelőjét keresi⁴.

Az olyan tevékenységek, mint a gördeszkázás, a hegyikerékpározás, a vadvízi evezés vagy például a sziklamászás és az ejtőernyőzés rendkívül gyorsan változó és fejlődő szabadidős tevékenységek. A kreativitásnak köszönhetően akár az új eszközök bevonása, akár a hagyományos eszközök új közegben, új céllal történő használata folyamatosan új mozgásformák létrejöttét eredményezi. Ezért az „extrém sport” leginkább olyan kifejezésnek tekinthető, mely a sportágak napról-napra átalakuló, igen képlékeny halmazát takarja.

Joe Tomlinson (1997) könyvében 42 extrém sportot mutat be: 9 légi, 18 földi és 15 vízi sportról közöl részletes leírást. A 319/2006. (XII.23.) kormányrendelet 4. paragrafusára szerint különösen veszélyes (extrém) sportnak minősül: a vízisízés, a jet-ski, a vadvízi evezés, a hegy- és sziklamászás az V. foktól, a magashegyi expedíció, a barlangászat, a bázisugrás, mélybe ugrás (bungee jumping), a falmászás, a roncsautó (auto-crash) sport, a rally, a hőlégballonozás, a félkezes és nyílttengeri vitorlázás, a sárkányrepülés, ejtőernyőzés, paplanernyőzés, és a műrepülés.

Az extrém sportokat a különböző országokban különböző elnevezéssel illetik aszerint, hogy mely jellemzőjét tartják fontosnak. Az angolszász szakirodalomban például a gördeszkázás, a hegymászás vagy akár a „kite” szörf esetében egyaránt találkozhatunk az akció-, az új vagy az extrém sport elnevezésekkel, míg a hódeszkázást és a vadvízi evezést alternatív- vagy életmód sportoknak is nevezik. (Tomlinson és mtsai, 2005). A Németországban használatos kockázat-sport (Risikosport) kifejezés a tevékenységgel

⁴ Helytelenül a **Buildings**, **Antenna /tower/**, **Span**, **Earth** kifejezésekből képzett mozaik szót (BASE) bázis ugrásnak fordítják, míg a „single-handed sailing”, azaz a szülő vitorlázás helyett a félkezes vitorlázás elnevezést használják.

együtt járó objektív és/vagy szubjektív veszélyekre, kockázatokra utal. (Rinehart, 1998) Wheaton (2004) pedig a posztmodern sport elnevezéssel azt próbálja jelezni, hogy az extrém sportok a hagyományos sportokhoz képes új értékeket helyeznek a középpontba. Brymer (hivatkozva Lambtonra) úgy tartja, hogy az extrém sport kifejezés nem más, mint egy gyűjtőfogalom, amelybe a hagyományosan magas kockázatú és adrenalin függőséghez kötődő sportok tartoznak. (Brymer, 2009)

Hunt (1995) abban lát különbséget az extrém és kockázat-sportok között, hogy míg egy esetleges baleset vagy hiba a rizikó sportoknál „csak” sérüléssel jár, addig az extrém sportoknál (pl.: BASE ugrás, extrém sélés /freeride, heliski/, extrém kajakozás, szóló hegymászás) a halál gyakorlatilag elkerülhetetlen.

Annak ellenére, hogy a vita még folyik arról, mely sportok tekinthetők extrémnek, a különböző meghatározásokban, leírásokban több jellemző is visszaköszön. Ilyen például: a kockázat, a veszély, a nagy sebesség, a nagy magasság, a látványos kunsztok, és az attrakció. Az extrém sportolók elsősorban a saját képességeiket és bátorságukat teszik folyamatosan próbára. Az elsődleges sikerforrás nem a másik, hanem a saját félelmük legyőzése, a természet szabta határok leküzdése, az (élet)veszélyes helyzetek megoldása.

Héjjas (2006) is a meghatározások közös jellemzőinek kiemelésével tesz kísérletet az extrém sportok definiálására. Véleménye szerint az extrém sport olyan szellemi és fizikai aktivitás, melynek lényege az egyéni képességek és a technika által felállított korlátok folyamatos feszegetése. Elsődleges célja a természet birtoklása, a természeti erők legyőzése a felszerelés és az egyéni képességek szabta határ kibővítésével.

A szakirodalomban olvasható jellemzőket egy csokorba gyűjtve az alábbi részletes leírást kapjuk, mely meghatározza az általam a továbbiakban extrém sport alatt értett fogalom jelentéstartományát is:

- Az extrém sportok az **új ingereket** keresők,
- a **magas szenzoros élménykereső szinttel** rendelkezők

- **rendszeres, önkéntes és aktív sporttevékenysége,**
- olyan **szellemi, fizikai aktivitása,**
- melyben **tudatosan és önként vállalják a kockázatot,** és
- amelyeknek célja:
 - az **adrenalin-mámort** (is) eredményező (élet)veszély, **izgalom átélése,**
 - az **egyéni teljesítmény és képességek,** valamint
 - a **technika** által felállított **korlátok** feszegetése,
 - a **természet** szabta **határok** leküzdése,
- **szabályok, versenytársak és edzők nélkül.**

Elég ha végig gondoljuk, hogyan fejlődtek ki a polinézek által a halászathoz évezredek óta használt deszkákból a „deszkás sportok”. Hogyan alakult ki először a hullámlovaglás, majd a gördeszkázás, amit követett a hódeszkázás, hogy napjainkban megjelenjen a kite és a wakeboard.

Fontos tehát kiemelni, hogy akár a hagyományos sportok, a hagyományos technikák új terepen, új célokra való felhasználása, akár egy-egy új technikai eszköz használata, mind egy-egy új extrém sportág kialakulásához vezethet. Ezért az extrém sportok egy igen képlékeny halmazt alkotnak. A sportágak listáját nem lehet állandónak tekinteni, tartalma az idők során folyamatosan változik.

Gyakran a sportolókról a látvány és a teljesítmény alapján csak környezete gondolja, hogy extrém sportoló. Mivel a teljesítmény az egyén képességének és bátorságának függvénye, az, hogy ki, mennyiben tartja saját magát extrém sportolónak, az adott individuum szubjektív megítélésétől függ.

A bátorságon túl az extrém sportokban a kreatitásnak és a fantáziának van még kitüntetett szerepe. Ennek az innovációnak és kreatitásnak célja pedig nem más, mint egy új mozgásforma megalkotása, egy kockázattal teli új szituáció átélése.

Pereira (2009) az extrém sportokkal kapcsolatban kétféle kockázatot különböztet meg. Egyrészt az objektív kockázatokat, amelyek a természeti környezethez kapcsolódnak,

kontrollálhatatlanok és elkerülhetetlenek. Másrészt a szubjektív kockázatokat, melyek az egyénhez, annak tudásához, technikai ismereteihez kapcsolódnak. A sportoló ezek alapján dönti el, hogy az egyes szituációkat hogyan oldja meg.

Az extrém sportok jellegüknél fogva a saját értékekbe vetett hitet, a kockázatvállalást helyezik középpontba, s olyan értékek hozhatók velük összefüggésbe, mint a szabad választás vagy az önkifejezés.

1.2.7. Az extrém sportolás motiváló tényezői

Kutatók sora kereste és keresi még mindig a választ arra, hogy az emberiségre hagyományosan jellemző kockázatkerülő magatartással szemben, az emberek miért üznek olyan sportot, amely hétköznapiak semmiképp sem nevezhető élményeket kínál, miért keresik kifejezetten a félelmet, a veszélyes, szélsőséges helyzeteket. Mi az oka annak, hogy míg az adott szituáció a társadalom többségéből félelmet váltana ki, addig az extrém sportolók azt kihívásként élik meg, inspirálónak találják.

Demetrovics (2003) szerint az extrém sportok az izgalmas élményekre, gátolatlan viselkedésre vágyók körében, a sport üzése során fellépő adrenalin-mámornak köszönhetően, tulajdonképpen a szorongásokat feloldó „**öngyógyítási**” kísérletnek tekinthető. Azonban míg a szenvedélybetegek az adott eufóriás állapotot önkárosító külső szerek használatával érik el, addig az extrém sportolók a fizikai és szellemi aktivitás útján élik át ugyanazt az érzést.

Az extrém sportok népszerűségére Zuckerman (1994) pszichológiai alapokról indulva, a személyiségjegyek vizsgálatával keresett választ. Az extra- és introverzió vizsgálatok fedezte fel a **szenzoros élménykeresést**, mint új dimenziót. A magas szenzoros élménykereséssel jellemezhető személyek állandóan új ingereket, izgalmas élményeket, pozitív érzelmeket keresnek.

Kutatásai során arra a megállapításra jutott, hogy a szenzoros élménykeresők alap arousal⁵ szintje alacsony, így folyamatosan külső ingerekre van szükségük ahhoz, hogy elérjék a sokkal magasabb, számukra optimális arousal szintet.

Ahogy Demetrovics (2007) kifejti, a magas szenzoros élménykeresésre, mint a személyiség jellemzőjére, számos viselkedéses válaszlehetőség létezik. Ezek közül a kábítószer-használat csak az egyik, de megemlíthető a fokozott mennyiségű alkohol fogyasztása, vagy kockázatos sportok űzése is. Várkonyi (1999) barlangászok között végzett vizsgálatának eredményei szerint az alkohol- és/vagy kábítószer-fogyasztásra pozitív választ adó extrém sportolók az élénkítő szereket soha vagy a társadalmi átlaghoz képest sokkal ritkábban, inkább csak doppingként, vagy szórakozás közben, a hangulat javítására használják.

Ranschburg (1998) meglátása a **félelem**ről arra szolgálhat magyarázatul, hogy a félelem érzése miért szinte alapvető szükséglete az extrém sportoknak. Abban a pillanatban, amikor a veszélyes szituáció megoldási lehetősége felmerül, a félelem pozitív izgalommá alakul. A sikeres végrehajtás utáni élmények háttérbe szorítják a félelmet, helyét az önbizalom, a büszkeség, a szinte már eufórikus öröm veszi át.

Az extrém sportok további különleges sajátossága a **tudatos és önként vállalt kockázat**.

Hunt (1995) a kockázatot négy szempontból közelíti meg:

- a pszichoanalitikus szemlélet szerint a kockázat kereső/vállaló magatartást egy fel nem oldott Oedipus konfliktus determinálja,
- a strukturális funkcionalizmus alapján a kockázatkeresés oka a sportolói teljesítmény növelése,
- a nemek közötti különbség alapján a kockázatvállalás oka a férfiasság, a férfi identitás igazolása, valamint

⁵ Arousal = aktuális agyi aktivitás szint. Minden ember - egyéneként változó – optimális arousal szinttel rendelkezik, és annak elérésére törekszik. Az egyes motívumok emelik a szintet. Azok az egyének nevezhetők született élménykeresőknek, akik optimális arousal szintje magasabb az átlagosnál, így folyamatos élményekre van szükségük ahhoz, hogy elérjék ezt az optimális (magas) szintet. (Tóth, 2010)

- az okok között szerepelhet a szimbolikus interakció is, amely arra koncentrál, hogy a résztvevőknek sikerül legyőzniük a félelmet és megőrizni egyéniségüket, miközben a sport, amit művelnek, veszélyes.

Beck (2003) meglátása szerint napjainkban számtalan új kockázat jelent meg. A gyakorlatilag mindennapos ipari balesetek, közlekedési katasztrófák stb. hozzászoktatták az embereket a kockázatok tényéhez, a fenyegetettség bizonyos mértékű elfogadásához. A posztmodern kor emberei pedig ezeket a veszélyeket feladatként, egyfajta kihívásként élik meg. Így paradox módon a kockázatvállalási készség különösen a fiatalok körében inkább növekedett, semhogy csökkent volna.

A kockázatvállalással kapcsolatban az extrém sportokban és a mindennapi életben (például egy elviselhetetlen élethelyzetben: súlyos betegségben, szegénységben stb.) hozott döntés közötti különbséget három aspektusból vizsgálhatjuk. A sportolónál a döntés, az önként vállalt kockázat az egyén javát szolgálja, annak szükségletét elégíti ki, és ami a legfontosabb különbség, egy másik jó lehetőséggel bizonyos mértékig helyettesíthető. Az információs ellátottság és a döntés átgondoltságát tekintve hasonló különbség figyelhető meg. Az extrém sportolónál elegendő idő áll rendelkezésre ahhoz, hogy megfelelő mennyiségű információt gyűjtsön, mérlegelje a várható veszélyeket, majd döntsön. A harmadik szempont szerint a sporttevékenység végzésekor a várható kockázat még menet közben is kontrollálható, jelentős mértékben csökkenthető. (Hayenhjelm, 2006)

A „**flow**” elmélet szerint az indíték a kockázat, az a szükséglet, mely kielégítésével egy különleges, felsőbb szintű élményhez jut el az embert. A kockázatos tevékenység végzésekor az egyén figyelme oly mértékben összpontosul az adott tevékenységre, hogy körülötte szinte megszűnik a külvilág, megáll az idő, a mély koncentráció, a megkülönböztetett figyelem és a teljes odaadás állapota jön létre, amely a személyes átalakulás és a harmónia élményét eredményezi. (Jackson és Csíkszentmihályi, 1999)

A szakirodalom összefoglalásaként elmondható, hogy az áttekintés Shank döntési modelljének logikáját követve először bemutatta a döntést befolyásoló külső tényezők

alakulását hazánkban az 1990-es években. Foglalkozott a rendszerváltással, mely politikai, gazdasági és társadalmi változásokat egyaránt eredményezett; ezeknek a makro-környezeti átalakulásoknak köszönhetően a tömegek számára is megismerhetővé váló posztmodern gondolkodással; ezen új ideológia hatására átalakuló kultúrával; a kultúrát közvetítő szocializációs ágensekkel: a családdal és inspiráló csoportokkal, valamint mindezeknek az egyénre gyakorolt hatásával.

Részletesen elemezte a kulturális alapelvekben, azaz az értékekben lezajló változásokat, hiszen egy új értékattitűd, egyfajta belső tényezőként, mint motiváló erő hatással lehet az életstílusra, a szabadidő eltöltési szokásokra valamint ennek részeként a testkultúrára és a sportolásra is.

A szakirodalmi áttekintés végén az extrém sport – mint a magyar társadalom posztmodern értékeket képviselő csoportjának a változásokra adott válasza – került bemutatásra.

2. CÉLKITŰZÉSEK

Az Inglehart (1997) által meghatározott értéktengelyek által kirajzolt értéktérképen Magyarország Keller (2009) kutatása és elemzése szerint a zárt és egyben materialista szemléletű, valamint a világi-rationális gondolkodású országok környezetében helyezkedik el. Véleménye szerint az emberek túlnyomórészt materialista értékattitűddel rendelkeznek.

Ugyanakkor, a XX. század végén végbemenő gyökeres változások megteremtették az alapjait annak, hogy a társadalom egyes tagjainál az értékrendek átalakuljanak. A demokratizálódás és a társadalom egy részénél a gazdasági biztonság is, azaz az értékeltolódáshoz szükséges feltételek adottak voltak, így náluk a modern, materiális értékek helyett a posztmodern, posztmateriális értékek kerülhettek előtérbe.

Kutatásom alapvető célja az volt, hogy feltárja az extrém sportokban érintett egyének értékpreferenciáit Magyarországon.

Célja volt annak elemzése, hogy a sport sajátos, csak rá jellemző értékei mennyiben jelennek meg az extrém sportolók értékrendszerében. További célja azoknak a motiváló erőknak a megismerése volt, amelyek megfelelően biztos bázisként az extrém sportokban való rendszeres, önkéntes és aktív részvételre buzdítanak.

Céljaim között kiemelt helyen szerepelt az, hogy megállapítsam: az extrém sportolók által képviselt értékek mennyiben mintázzák a modern embert, mennyiben tükrözik a posztmodern kor által preferált értékek meglétét. A vizsgálat során igyekeztem feltárni az értékpreferenciák és szocio-demográfiai háttérváltozók kapcsolatát. Inglehart szocializációs hipotézise szerint az értékek a prefelnőtt korban, az akkor tapasztalt értékkörnyezetben, valamint anyagi körülmények között és hatására alakulnak ki, s a továbbiakban jelentősen nem változnak, így értékrend váltás az egyén életében nagy valószínűséggel nem következik be. Az értékorientáció változására esély inkább csak generációk között van. (Inglehart, 1997) Ezért a nem, a foglalkozás és az iskolai végzettség mellett céloim annak megállapítása is, hogy van-e különbség a múlt

rendszerben szocializálódott, jelenleg kb. 30-40 éves vagy idősebb extrém sportolók és a rendszerváltás után kialakult új korszellemben értékeket elsajátító 30 év alatti résztvevők között.

A kutatás során kísérletet tettem annak vizsgálatára is, hogy az extrém sportolók értékrendszerében a domináns értékek milyen hatással vannak kulturális magatartásukra, kulturális fogyasztási szokásaikra, mennyiben befolyásolják szabadidejük eltöltését.

Céljaim megvalósítása érdekében exploratív jellegű empirikus kutatást végeztem, amely az extrém sportolók, az őket motiváló tényezők és értékstruktúrájuk, mint új jelenségek megismerésére, valamint kapcsolataikra irányul. A kutatás keretei között megpróbáltam egy elsődleges képet kialakítani, amely alapjául szolgálhat egy további alaposabb kutatásnak, sőt segíthet annak eldöntésében is, hogy egyáltalán szükség van-e ebben a témában további kutatásokra.

A felderítő kutatás alapjainak lefektetése után megfelelő kérdéseket, és bizonyítandó állításokat fogalmaztam meg, melyek a következők.

2.1. Kutatási kérdések

1. Milyen külső vagy belső motívumok befolyásolják az extrém sportolók sportolási szokásait? A belső indíttatás, vagy a külső hatások játszanak jelentősebb szerepet? Felállítható-e rangsor az egyes motiváló tényezőkből?
2. Milyen jellegzetességek figyelhetők meg a sport sajátos értéktartalmának felidézésekor, tükröződik-e a célértékek sorrendjében az extrém sportok értékorientációja?
3. Az extrém sportolók által képviselt értékek mennyiben tükrözik a posztmodern kor által preferált értékek meglétét? Értékpreferenciájuk mennyiben tér el az átlagember gondolkodásától, értékeinek hierarchikus rendszerétől?

4. Milyen összefüggés található az értékcsoportok alakulása, és a háttérváltozók hatásai között?
5. Az extrém sportolók által preferált értékek mennyiben hatnak az extrém sportolók kulturális fogyasztására?

2.2. Hipotézisek

A felmerült kérdések során azt feltételezem, hogy:

1. Az extrém sportolók esetében a belső készítés erősebb motiváló erő, a külső hatások kevésbé meghatározóak, amit a felállított rangsor is tükröz.
2. A sport sajátos, csak hozzá köthető célértékei közül azok az értéktartalmak dominálnak, amelyek az extrém sportokhoz különösen köthetőek.
3. Az extrém sportolók elsősorban a posztmodern kor által preferált értékeket képviselik, értékrendszerükben a bátorság és a kockázatvállalás, mint a közgondolkodás szerint az extrém sportokhoz leginkább köthető posztmodern értékek dominálnak.
4. Az extrém sportolók halmazán belül a túlnyomórészt materiális értékkörnyezetben szocializálódott 30 év feletti korosztályokra a materiális értékek prioritása, míg a 30 év alattiaknál inkább a posztmateriális értékattitűd a jellemző.
5. Az extrém sportolók posztmodern, élményorientált értékattitűdje kulturális fogyasztásukban is megmutatkozik. A magas szenzoros kapacitással bíró témák médiumtól függetlenül vonzóak számukra.

3. MÓDSZEREK

A kutatás célja a magyarországi extrém sportolók egy meghatározott körének vizsgálata, értékrendszerének, szabadidős kultúrájának és környezetük szerepének feltérképezése. A vizsgálatban kiemelt szerepet kapott, hogy a vizsgált csoport az értékek vonatkozásában mennyiben tekinthető homogén közösségnek; négy kitüntetett változó: a kor, a nem, az iskolai végzettség és a foglalkozás mennyiben hat az érintettek értékorientációjára; mennyiben mutatnak a kultúra bármely megjelenési formája iránt érdeklődést; illetve mi jellemző kulturális tevékenység-portfóliójukra.

Az extrém sportolók vizsgálatakor a legnagyobb probléma az alapsokaság megállapítása. A fő okok az extrém sport jellegéből adódnak. Egyrészt az, hogy valaki az extrém sportolók egyre népesebb táborába tartozik-e attól függ, hogy az egyén hogyan ítéli meg saját magát, bátorságát, teljesítőképességét. Lehet, hogy a társadalmi közfelfogás alapján tevékenységét, teljesítményét extrémnek gondolnánk, saját magát azonban mégsem tartja extrém sportolónak. Másrészt a sportolók elsődleges célja saját teljesítményük és bátorságuk határainak megismerése, átlépése, a természet emelte akadályok leküzdése a technika nyújtotta lehetőségek kreatív ötletekkel történő bővítésével. A látványos elemek bevezetése, vagy egy új sportág létrehozása csak a sportoló találékonyságától függ. Mivel naponta alakulhatnak ki (és halhatnak el) sportágak, ezért majdnem lehetetlen egy hosszabb távon is érvényes, minden sportágot magában foglaló lista összeállítása.

Előzetes féltételezésem szerint az egyes sportágak jellegüknél fogva más és más értékek meglétét valószínűsítik, ezért a kutatásban résztvevő sportágak kiválasztásánál a következők tényezők játszottak szerepet:

- A különböző közegekben: szárazföldön, levegőben és vízben végezhető sportok egyaránt szerepeljenek a vizsgálatban.
- Az azonos közegben végzett sportok költségigénye különböző legyen. A legalacsonyabb költségű sportok a gördeszkázás, a hegyikerékpározás és a falmászás képviseli, közepes költségű sportok: a barlangászat,

sárkányrepülés és a bújázkodás, míg a legmagasabb költségigényű sportok a hegy- és sziklamászás, a vadvízi evezés és az ejtőernyőzés.⁶

- Az egyedül (gördeszka, hegyikerékpár, sárkányrepülés, vadvízi evezés) és csak társsal/segítővel együtt végezhető sportok (barlangászat, falmászás, hegy- és sziklamászás, ejtőernyőzés, bújázkodás) is képviselve legyenek.
- A sporttevékenység évszaktól függetlenül végezhető legyen, feltételezve ezáltal a rendszeres sportolást.
- Az eredmény az egyén teljesítményétől és ne a technikától függjön, így a különböző technikai sportokat kizártam a kutatásból.
- Fontos szempont volt, hogy az adott tevékenység mennyiben tekinthető sportnak. A döntéshez Prisztóka (1998) definícióját vettem alapul, mely szerint a sport olyan tervszerű tevékenység, melynek célja az eredmény és a teljesítmény fokozása. Ezért a kutatásból például a bungee jumpingot, és a hőlégballonozást kihagytam.

A fentiek figyelembe vételével a kutatásban a következő sportágak szerepelnek:

- gördeszkázás, egysoros görkorcsolyázás
- hegyikerékpározás
- barlangászat
- falmászás
- hegy és sziklamászás
- sárkányrepülés
- ejtőernyőzés, paplanernyőzés
- vadvízi evezés
- bújázkodás, szabadtüdős merülés

⁶ A sportok költségigénye egymáshoz viszonyított. Bekért árajánlatok alapján takarja például a kezdő és a haladó felszerelések közötti árkülönbséget. Magyarország, a geológiai adottságainak köszönhetően nem nevezhető - például a vadvízi evezés, vagy a hegy- és sziklamászás szempontjából – ideális terepnek, ezért a gyakorlott sportolók gyakran utaznak külföldre, alkalmasabb, veszélyesebb helyszínre. Az összehasonlítás az utazási és egyéb költségeket is figyelembe veszi. Egy-egy utazás költségeiről tájékoztatást a megkérdezett interjúalanyoktól kaptam.

3.1. Mintaválasztás

A mintavétel során a nem valószínűségeen alapuló mintavétel legismertebb típusát, a hólabda módszert alkalmaztam. (Babbie, 1998) A vizsgálati minta részben sportegyesületek tagjaiból, részben edzéseken, versenyeken megszólított alkalmi megkérdezettek, és ismerőseikből tevődik össze. A kutatásban 479 sportoló vett részt, a teljes és feldolgozható válaszok száma 443, megoszlásuk szerint: gördeszkázó vagy egysoros görkorcsolyázó: 46, hegyikerékpározó: 57, vadvízi evező: 50, hegy- és sziklamászó: 42, barlangász: 46, falmászó: 40, ejtőernyőző vagy paplanernyőző: 55, sárkányrepülő: 51, bűvár vagy szabadtüdős merülő: 56.

Miután az alapsokaság jellemzői nem ismertek, csak becslés alapján valószínűsíthető, hogy a fenti sportági összetétel nem tér el lényegesen a gyakorlatban észlelt arányoktól.

Fontos megjegyezni, hogy a feltáró jellegű kutatás adekvát megoldása a hólabda módszer, ugyanakkor a mintaválasztás jellegéből adódóan a minta nem tekinthető reprezentatívnak. A módszer hibáinál fogva a mintából biztos következtetések nem vonhatóak le az alapsokaságra nézve. Az általam a továbbiakban közölt eredmények elsősorban a figyelem felkeltésére, a jelenségek továbbgondolására alkalmasak.

3.2. Adatgyűjtési technikák

Empirikus kutatásom feltáró jellegű, melynek elsődleges célja a magyarországi extrém sportolók értékorientációjának, mint feltáratlan területnek tudományos jellegű vizsgálata.

Az adatgyűjtés során a kvantitatív technikák közül a kérdőíves felmérést, a kvalitatív adatgyűjtési technikák közül a célzott interjút és a résztvevő megfigyelést alkalmaztam.

3.2.1. Kérdőíves felmérés

Az adatgyűjtést a fenti 9 sportág valamelyikét versenyszerűen, vagy a sportot szabadidősportként gyakorló sportolók között végeztem. A kérdőív zárt és nyitott

kérdéseket tartalmaz (12.1. Melléklet). A lekérdezés részben papíralapú kérdőívekkel végzett személyes interjúk segítségével történt, részben - elsősorban a sportegyesületek esetében - az interneten elérhető önkitöltő on-line kérdőívvel.

A kérdőív első bekezdése tájékoztatást nyújtott a vizsgálat céljáról, tartalmazta a kutatást végző nevét, valamint az információt, miszerint a kérdőív kitöltése önkéntes és anonim. Az utolsó bekezdés a köszönetnyilvánítást tartalmazta, valamint a fax, e-mail és postacímet, ahová a papíralapú kérdőíveket lehetett elküldeni.

A kutatás megkezdése előtt a kutatásban résztvevő egyesületek vezetőit személyesen kerestem meg, akiknek szóbeli tájékoztatást nyújtottam a vizsgálat céljáról, fő célkitűzéseiről, valamint bemutattam a kérdőívet is. Egyetértés esetén az egyesület adatbázisában szereplő címekre elküldték a sportolókhoz szóló felkérésem, valamint a kérdőív web címét. Ezzel a módszerrel biztosított volt a válaszadók anonimitása.

A sportegyesületek esetében a válaszadási hajlandóság elérte a 10 százalékot.

A kérdőív kitöltése körülbelül tíz percet vett igénybe, és a következő fő témaköröket tartalmazta:

1. a preferált extrém sport kiválasztása
2. sportolási szokások
3. motiváció
4. szűkebb és tágabb szociális környezet hatása
5. képviselt tulajdonságok
6. értékpreferencia
7. szabadidős tevékenységek
8. demográfiai kérdések

Már a kérdőív tesztelése során figyeltem arra, hogy a motiváció vizsgálatához feltett néhány kérdés nem adja vissza igazán az indítékokat, ezért célzott interjúk során ebben a témában kívántam elmélyedni.

3.2.2. Célzott interjú

Minden sportág egy-egy képviselőjével (N=9) félstrukturált interjút készítettem. Az interjú vezérfonalát a kérdőív szolgáltatta. A részletezésre kerülő témák két gondolat köré csoportosíthatók: mennyiben készült (tudatosan) az extrém sportolásra, mint tevékenységre, illetve készül-e tudatosan az extrém sportolás utáni életre. Az alábbi kérdéseket minden interjúalanyomnak feltettem:

- Mi volt az a motiváló erő, ami az adott extrém sport művelésére ösztönözte (mi volt az az emocionális/racionális ok, ami miatt nem tudott ellenállni, ami megfogta az adott sportban?)
- Mi az (ki az), ami újra és újra megerősíti a sport iránti elkötelezettségében?
- Előzetesen tudatosan felkészült-e az extrém sport végzésére: szakirodalom tanulmányozása, (sport)eszközök beszerzése, vagy sportolás közben tett szert megfelelő ismertekre?
- Környezete inkább támogatta, vagy ellenezte döntését?
- Véleménye szerint meddig fogja (tudni) úzni az adott extrém sportot, tekintettel a fizikális állapota (egészség, erőnlét) változására?
- Ha az extrém sport gyakorlását abbahagyja (esetleg, mert abba kell hagynia) milyen tevékenységgel tudja/akarja "helyettesíteni"?

Az interjú során a témától és a válaszoktól függően spontán kérdések is felmerültek.

A beszélgetésekre előre egyeztetett időpontban, valamint helyszínen került sor, és egyenként kb. 40-60 percet vett igénybe. Az interjúkat először diktafonon, majd írásban rögzítettem.

3.2.3. Résztvevő megfigyelés

Az extrém sportolók „klubja” meglehetősen érzékeny közösség, zárt világ. Különösen igaz ez az ellenkulturális sportágaknál (pl.: a „street” sportágaknál: egysoros (agresszív) görkorcsolya, gördeszka), ahol nagyon nehezen fogadják be az ismeretlent. Még beszélgetni sem könnyű velük, mert távolságot tartanak a „társadalomtól” az őket ért „támadások” miatt. Ezeknél a sportágaknál első lépésként egy olyan személyt kellett

keresni, aki „beajánlott”. Többszöri találkozáásra volt szükség ahhoz, hogy legalább egy minimális szinten elfogadjanak, hogy a sportolók érdeklődését, motivációjuk alakulását megfigyelhessem, edzési módszereiket megismerhessem, egyáltalán a sportéletükbe betekinthessek. Az extrém sportolókra jellemző, hogy saját sportágukat, a technikai és szakmai kifejezéseket szinte mérnöki pontossággal ismerik. Ezért fontos, hogy az, aki foglalkozni akar a sportolókkal, vagy azonosuljon velük és legyen tisztában a fogalmakkal, vagy kérje egy bennfentes segítségét, különben azonnal „outsider”-nek tekintik.

A leglényegesebb jellemzője ezeknek a sportközösségeknek talán pont az, hogy nagyon könnyű egy egész sportolói közösséget elveszíteni. Viszont ha valakit egyszer befogadnak, az már az adott közösséghez tartozik, ahol az összetartozás olyan élményt élheti át, ami más sportoknál talán kevésbé mondható el.

3.3. Elemzési szempontok

Értekezésem a magyarországi extrém sportolók egy csoportjának értékorientációját és szabadidő felhasználását elemzi. Az értékpreferencia felmérésének alapjául a Bauer-Tibori (2002) értékskála (17 elemű Lickert skála) szolgált, melyet Inglehart és Rokeach értékskáláiból alakítottak ki.

A kutatásban szereplő értékek elsősorban a kultúrával és az életmóddal összefüggő vizsgálatokban használatosak, azonban az extrém sport nyújtotta speciális értelmezési keretben – ahol például a kreativitás, a kockázatvállalás, a vakmerőség és a felelősség a kivitelezés komplex folyamatának szükséges részei – a sportmagatartással kapcsolatban is alkalmazhatóak.

Az értékorientáció feltérképezéséhez a kérdezettek egy értéklistából a különböző értékek fontosságát saját megítélésük alapján 1-4 között osztályozták, ahol az egyes a legkisebb, míg a négyes a legnagyobb társított fontosságot jelentette.

A szabadidő eltöltésére vonatkozó kérdés 14 tevékenységet tartalmazott. Az adott tevékenység rendszerességét 5 fokú gyakorisági skálán (soha, ritkán, havonta, hetente, naponta) kellett megjelölni. Az egyes témák fontosságát az előzőekhez hasonló 4 fokú Likert skálán osztályozták (1 - legkevésbé, 4 - leginkább fontos).

3.4. Adatfeldolgozás

Az adatokat az SPSS 18-as verziójával – amely rendhagyó módon a PASW nevet viseli – dolgoztam fel. Elemzéseim során a kétdimenziós kategoriális változók közötti kapcsolatok vizsgálatára Pearson féle Khi-négyzet próbát használtam, míg a magas mérési szintű változók esetén, mint például az egyes értékdimenziók, egyutas varianciaanalízist alkalmaztam. Az értékdimenziók létezésének feltárását és igazolását faktoranalízissel végeztem, és Cronbach Alpha teszttel vizsgáltam meg a változók együttjárását. A többváltozós modelleket „stepwise” lineáris regresszióval teszteltem, így lehetőség nyílt arra is, hogy figyelemmel kísérjem a modell felépülését, és az egyes független változók hatásának alakulását. (Sajtos és Mitev, 2001)

Az elemzési rész felépítése a következő:

1. extrém sportolással kapcsolatos alap megoszlások közlése
2. az értékkörnyezet és a társadalmi változók kapcsolata (nem, kor, iskolai végzettség, foglalkozás)
3. az értékdimenziók meglétének vizsgálata
4. majd végezetül az értékdimenziók elemzése egy és többváltozós statisztikai eljárásokkal.

4. EREDMÉNYEK

Sokszor halljuk azt a megállapítást, hogy annak ellenére, hogy a sport örök érték, ma már a magyar társadalomban - ha el nem is feledkeztek róla teljesen - az elhanyagolt értékek közé sorolható. Ezzel szemben a sport az extrém sportolók mindennapi életének fontos része, ők valóban nemcsak beszélnek a sportról, a sportolás fontosságáról, de művelik is.

Munkám során arra kerestem választ, hogy a sport sajátos, csak rá jellemző értékei, valamint a sport szocializációs, életmód-alakító, korrigáló, prevenciós és rekreációs funkcióján keresztül közvetített értékek hogyan és milyen súllyal jelennek meg az extrém sportolók életében. Tanulmányomban a magyarországi extrém sportolók egy csoportjának életviteléhez kapcsolható értékpreferenciákat igyekszem feltárni, illetve megvizsgálom, hogy ezek az értékek mennyiben hatnak kulturális fogyasztásukra, azaz mennyiben befolyásolják szabadidejük eltöltését.

A célokat követve az eredmények értékelése három lépésben történik.

Elsőként az extrém sportolók sportolási sajátosságait, a sportolási tevékenységre készítő motivációs tényezőket, illetve a sportolás gyakoriságát elemzem. Feltételezem azt, hogy a szilárd motivációs bázis és a rendszeres sportolás elősegíti bizonyos értékek beépülését, e logikai egység végén a sportolás közvetlen értékeinek meglétét és az extrém sportolók értékstruktúrájában elfoglalt pozícióit elemzem.

A második lépésben azt vizsgálom, hogy az extrém sportolók értékpreferenciájában a materiális, a posztmateriális, a tradicionális, vagy akár bizonyos közösségteremtő értékek milyen hangsúllyal jelentkeznek. Céлом felderíteni azt, hogy az extrém sportolók értékstruktúrája rásimul-e a társadalom nagy részének értékrendszerére, vagy ez a struktúra esetleg rejtett dimenzió(ka)t is takar.

A harmadik lépésben azt szándékozom felderíteni, hogy a hazánkban és a világban az elmúlt évtizedekben bekövetkező gyökeres változások, valamint az extrém sportolók

által preferált értékek együttesen mennyiben hatnak a sportolók kulturális magatartására, a kulturális javak milyen szerepet töltenek be értékrendszerükben, és mindezek hogy változtatják meg szabadidő eltöltési szokásaikat.

4.1. Az alapelemzések során felmerülő kérdések, problémák

4.1.1. Társadalmi nem

Magyarországon az elmúlt évtizedben végzett vizsgálatok azt mutatják, hogy a sportolásban körülbelül másfélszer annyi férfi vesz részt, mint nő. Az Ifjúság 2000 vizsgálat arról számolt be, hogy rendszeres testmozgást a férfiak 38,5%, és a nők 27,3%-a végez. (Fábri, 2002) Az Ifjúság 2004 felmérés keretében a 15-29 éves fiatalok között végzett kutatás eredménye szerint a rendszeresen sportoló férfiak/nők aránya hasonló (férfi=48%, nő=34%, férfi/nő arány=1,41). Polgár (2008) a Vas megyei középiskolások és főiskolások körében végzett kutatási eredményei is megfelelnek ennek az adatnak (férfi=63,4%, nő=42,7%, férfi/nő arány=1,49). Ezekkel az eredményekkel szemben Földesiné és munkatársai (2010) arról számoltak be, hogy a nemek között a sportolási hajlandóság területén nincs különbség. Ennek oka az utóbbi években a hölgyek körében népszerű mozgásformák (alakformálás, fitt-ball, zsírégető torna, zumba stb.) bővülő kínálatában keresendő, melynek eredményeként az idősebb korosztály is képviselteti magát, egyre több nő sportol rendszeresen.

Vizsgálatomban az extrém sportolók között a férfiak jelentős felülreprezentáltsága figyelhető meg (N=438, férfi=348 (78%), nő=90 (22%), férfi/nő arány=3,87).

Az adatokból látható, hogy az extrém sportolóknál a férfiak/nők aránya jelentősen eltér a hagyományos sportokat űzőkétől. A reprezentativitás hiánya, valamint a mintavételi problémák miatt ez az arány csak feltételekkel fogadható el. Mindezek ellenére ez a jelenség mindenképp azt jelzi, hogy az extrém sportolók között valószínűleg több férfi található, mint nő (2. táblázat). Amennyiben elfogadjuk ezt a feltételezést, az eredmény egybeeshet a saját, az edzéseken és a versenyeken gyűjtött tapasztalatommal, valamint Héjjas (2006) véleményével, aki szerint a társadalom egyenlősítő tendenciái miatt a

nemek kiegyenlítettsége az élet már majd minden területén megfigyelhetők, ezért a férfiak csak ott tudnak kitűnni, ahol előnyük biológiailag determinált, például az extrém sportokban.

2. táblázat: A minta nemek szerinti megoszlása

Milyen extrém sportot űz	A kérdezett neme		Összesen (fő)
	Férfi (fő)	Nő (fő)	
gördeszakázás, egysoros görkorcsolyázás	41	4	45
hegyikerékpározás	52	5	57
vadvízi evezés	38	10	48
hegy és sziklamászás	27	15	42
barlangászat	29	17	46
falmászás	23	16	39
ejtőernyőzés, paplanernyőzés	44	10	54
sárkányrepülés	43	8	51
búvárkodás, szabadtüdős merülés	51	5	56
Összesen	348	90	438

4.1.2. Korcsoportok

Az eredmények részletezése előtt néhány szót mindenképp ejteni kell a személyiségről, mely magyarázatot ad a korcsoportok felosztására.

A személyiség egyik jellemzője, hogy az uralkodó eszmerendszer alakítja, így a társadalmi fejlődés egyfajta eredménye. Másik jellemzője, hogy fejlődését a belső tényezők mellett külső tényezők (szűkebb-pl.: család; tágabb-pl.: a társadalom, kultúra) is befolyásolják. Kialakulásának egyik legkritikusabb szakasza a kamaszkor vagy más néven a pubertás, amely két időszakból tevődik össze: a prepubertás (11 – 13 év) és pubertás (14 – 18 év) korszakokból. Vekerdy (1986) szerint a pubertás korban a kamasz olyan változásokat él át testében és lelkében egyaránt, amelyek önmagukban is feszültséget okoznak.

A rendszerváltás idején kamaszkorukat élők azok a napjaink 30-35-40 évesei, akiknek az 1990-es években a személyiségük kialakulása okozta feszültségek mellett a rendszerváltás okozta változásokkal és azok hatásaival is meg kellett küzdeniük. A korcsoportok felosztásakor úgy ítélem meg, hogy ezeknél a korosztályoknál a

változások során végbemenő makro-környezeti átalakulások, amelyek minden család életére rányomták bélyegüket, a személyiség fejlődésére jelentősebb hatást gyakoroltak, mint a mikro-környezeté. Ezért érdemesnek tartottam két korcsoportot (30-35, 35-40) összevonni.

Már a vizsgálat kezdetén kiderült, hogy a korcsoportok elemszáma egyenlőtlen eloszlású: 20 év alatti 47 fő, 20-25 év közötti 36 fő, 25-30 év közötti 77 fő, 30-40 év közötti 148 fő, 40 év feletti 130 fő (3. táblázat).

Az is megfigyelhető volt, hogy a vadvízi evezésnél, a hegy- és sziklamászásnál, a barlangászatnál, az ejtőernyőzésnél és a sárkányrepülésnél a 20 év alatti korcsoportban a minta elemszáma $N=0$. Ez elfogadható, ha figyelembe vesszük, hogy ezeknél a sportágaknál a szabadon elkölthető jövedelem, a technikai tudás és a speciális ismeretek egyaránt alapfeltételek, amelyekből a fiatalabb korosztály még hiányt szenved. Továbbá az is érthető, hogy a gördeszkázásnak és az egysoros görkorcsolyázásnak a 40 év feletti korcsoportban nincs képviselője. Ezek a sportágak ugyanis jellegüknél és fizikai megterhelésüknél fogva elsősorban a fiatalok sportja.

A hiányzó elemszámok miatt a minta ebben a formában keresztábra elemzésre alkalmatlan volt. Ezért helyesebbnek ítélt meg 3 korcsoportot kialakítani: 30 év alatti, 30-40 év közötti, illetve 40 év feletti, és a további elemzéseket eszerint az osztályozás szerint végezni.

3. táblázat: A minta korcsoportok szerinti megoszlása

Milyen extrém sportot űz	A kérdezett életkora					Összesen (fő)
	20 év alatt (fő)	20-25 (fő)	25-30 (fő)	30-40 (fő)	40 év felett (fő)	
gördeszkázás, egysoros görkorcsolyázás	28	8	4	5	0	45
hegyikerékpározás	15	9	10	13	10	57
vadvízi evezés	0	2	14	24	8	48
hegy és sziklamászás	0	2	6	19	15	42
barlangászat	0	3	11	20	12	46
falmászás	2	8	9	13	7	39
ejtőernyőzés, paplanernyőzés	0	2	8	25	19	54
sárkányrepülés	0	2	8	17	24	51
búvárkodás, szabadtüdős merülés	2	0	7	12	35	56
Összesen	47	36	77	148	130	438

4.1.3. Foglalkozás

A minta foglalkozás szerinti elemzésekor merült fel a legtöbb probléma. Sajnos igazolódott a kétség, hogy ez az értekezés legkevésbé releváns része. A problémán azonban, miszerint az alkalmazottak jelentősen felülreprezentáltak (60%), véleményem szerint érdemes lenne elgondolkodni. Felmerülhet a kérdés, hogy ennek a jelenségnek oka csak a mintavétel jellegéből és hibájából adódik-e, vagy érdemes más összefüggéseket is keresni.

A 4. táblázat tanúsága szerint a tanulók részvételi aránya azokban a sportágakban megfelelőnek mondható, ahol az anyagiak, a szükséges technikai ismeretek és a tapasztalat nem alapfeltétel. A vállalkozók viszonylag alacsony létszáma pedig utalhat arra, hogy a tanulókhoz és az alkalmazottakhoz viszonyítva sokkal elfoglaltabbak, kevesebben tudnak időt és energiát szánni az extrém sportolásra.

4. táblázat: A minta foglalkozás szerinti megoszlása

Milyen extrém sportot űz	A kérdezett foglalkozása				Összesen (fő)
	Tanuló (fő)	Alkalmazott (fő)	Vállalkozó (fő)	Munkanélküli (fő)	
gördeszakázás, egysoros görkoresolyázás	19	9	1	1	30
hegyikerékpározás	12	26	8	0	46
vadvízi evezés	0	34	14	0	48
hegy- és sziklamászás	2	23	13	1	39
barlangászat	2	34	8	0	44
falmászás	8	23	7	1	39
ejtőernyőzés, paplanernyőzés	1	31	16	1	49
sárkányrepülés	0	27	23	0	50
búvárkodás, szabadtüdő merülés	5	29	8	6	48
Összesen	49	236	98	10	393

4.1.4. Iskolai végzettség

A minta iskolai végzettség szerinti megoszlását az 5. táblázat mutatja be. Az iskolai végzettség alapján történő elemzéseknél mindenképp számolni kell azzal a ténnyel, hogy a mintában a megkérdezettek 60%-a felsőfokú végzettségű. Ez az eredmény szintén adódhat a mintavétel jellegéből és hibájából. Ezért nem állítható, hogy az extrém sportok az iskolázottabbak sportja lenne, azonban az adatok mindenképp felkeltik a figyelmet.

5. táblázat: A minta iskolai végzettség szerinti megoszlása

Milyen extrém sportot űz	A kért iskolai végzettsége				Összesen (fő)
	8 általános (fő)	Szakképző intézmény (fő)	gimnáziumi érettségi (fő)	főiskolai/ egyetemi diploma (fő)	
gördeszkázás, egysoros görkorcsolyázás	22	9	8	6	45
hegyikerékpározás	12	8	11	26	57
vadvízi evezés	0	2	6	40	48
hegy- és sziklamászás	0	3	10	29	42
barlangászat	0	5	5	35	45
falmászás	1	2	7	28	38
ejtőernyőzés, paplanernyőzés	1	9	10	34	54
sárkányrepülés	0	10	12	29	51
búvárkodás, szabadtüdő merülés	2	9	10	33	54
Összesen	38	57	79	260	434

4.1.5. A sportolás gyakorisága

Az eredmények részletezése előtt a rendszeresség és a gyakoriság tartalmát pontosítani kell, mivel az extrém sportok esetében, a sportok jellegéből adódóan ezeket a fogalmakat nem lehet a hagyományos sportoknál érvényes felfogás szerint értelmezni. Az extrém sportoknál olyan további szempontokat is figyelembe kell venni, amelyek jelentősen csökkenthetik a sportolási alkalmak gyakoriságát, befolyásolják a rendszerességét. Ezek például a következők:

- Az általam választott extrém sportok többsége csak a természetben űzhető, így az időjárás is jelentős befolyásoló tényező.
- A sportok többségét társaságban, biztosító/segítő személy(ek) jelenlétében űzik. Így az, hogy több embernél kell a sportolási alkalmakat összehangolni, tovább csökkenti a klasszikus értelemben vett gyakoriságot.
- Magyarország geológiai adottságai bizonyos sportágaknál az extrém sportolók szempontjából nem nevezhetők ideálisnak. A haladó szintű sportolás gyakran csak utazással egybekötve oldható meg, ami további idő- és anyagi ráfordítást is igényelhet, ezzel is ritkítva a gyakoriságot.

Méréstechnikai problémák a sportolás gyakoriságának vizsgálatokor is felmerültek. Ahogy az az alábbi 6. táblázatból látható, az eloszlás a gyakoriság tekintetében is egyenetlen, több cellában az elemszám $N=0$, így ebben a formában az adatok elemzésre alkalmatlanok. A további elemzések érdekében úgy ítélem, hogy a sportolás rendszerességét két halmazra bontva érdemes elemezni. Azok, akik évente többször, de összesen 20 napnál kevesebbet sportolnak alkotják az alkalmi sportoló kategóriát, míg a többiek a rendszeresen sportolóké.

6. táblázat: A minta sportolási gyakoriság szerinti megoszlása

Sportág	Gyakoriság						
	évente egyszer, egy hétvégén	évente egyszer, de több, mint egy hétig	évente többször, de összesen 5 napnál kevesebbet	évente többször, de összesen 5-10 napot	évente többször, de összesen 10-20 napot	évente többször, de összesen 20 napnál többet	Összesen
	(fő)	(fő)	(fő)	(fő)	(fő)	(fő)	(fő)
gördeszkázás, egysoros görkorcsolyázás	0	0	1	0	1	44	46
hegyikerékpározás	0	2	7	1	0	47	57
vadvízi evezés	0	0	6	10	6	28	50
hegy- és sziklamászás	0	0	2	0	8	32	42
barlangászat	0	0	2	3	6	35	46
falmászás	1	2	2	2	6	27	40
ejtőernyőzés, paplanernyőzés	2	0	8	0	10	35	55
sárkányrepülés	2	0	5	2	7	34	50
búvárkodás, szabadtüdőmerülés	0	0	7	2	9	38	56
Összesen	5	4	30	30	53	320	442

4.2. Az extrém sportolók motivációs rendszere

Számos hazai és nemzetközi tanulmány foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy mely tényezők játszanak fontos szerepet a rendszeres szabadidős sportolás kialakulásában. Keresztes és Pikó (2008) szerint olyan egyéni okok állnak a háttérben, mint az egészségi állapot, az életmód, a motiváció és a sportolási attitűd, míg Biddle és Armstrong (1992) a társak hatásában vélik felfedezni a megoldást.

Számos kutatás kereste az indokokat a következőkre. Míg a fizikai aktivitás a gyermekkor elszakíthatatlan velejárója, ez az aktivitás már a serdülőkorban csökkenni kezd, és a tendencia folyamatosan tart tovább a fiatal felnőttkorban, elhízott, otthonülő embereket eredményezve. (Sallis, 1993) Az aktivitás csökkenése a felnőttkor kezdetén még magyarázható az egyén megváltozott élethelyzetével, a karrier-építéssel, a családalapítással, egyáltalán az önálló élet kezdetével (Goldscheider és mtrsai1993), azonban a gyermekkori aktivitás csökkenése a mintaként szolgáló személyek: a szülők, a tanárok és a kortárs csoportok sporthoz való elégtelen hozzáállását, alacsony motiváló képességét mutatja. (Smith, 2003)

Mivel a sportolás gyakoriságára a motiváció és a sportolási attitűd is jelentős hatással van, érdemes megvizsgálni azokat a célokat is, amelyek fizikai aktivitásra ösztönöznek. A nők elsősorban egészségmegőrző okokra, valamint a sportolás szociális funkcióira hivatkoznak, amikor sportolásuk okairól kérdezik őket. A fittség, az egészségük megőrzése, valamint a testsúlyuk kontrollálása a legfontosabb céljuk, de sokaknak a jó társaság is fontos motívum. A férfiak inkább a győzelem, a versengés és a siker reményében járnak sportolni.

Fontos annak megértése, hogy az egyén mi alapján dönti el, hogy időt, energiát és tegyük hozzá, gyakran pénzt sem kímélve adott extrém sportot műveljen. Melyek azok az erők, amelyek a sportolási tevékenység intenzitását és időtartamát meghatározzák.

A célkitűzéseket követve első lépésben megvizsgálom az extrém sportolókat befolyásoló motiváló tényezőket. Szándékaim szerint feltárom, hogy a külső hatások, vagy a belső indíttatás játszik-e fontosabb szerepet abban, hogy valaki egy „veszélyes” extrém sport űzésére adja a fejét. Feltételezve azt, hogy ezek a motiváló tényezők kellően erősek a kitartást és akaraterőt igénylő extrém sportok rendszeres űzéséhez, második lépésben a sportolási tevékenység rendszerességét vizsgálom. Végezetül azt elemzem, hogyan jelennek meg a biztos motivációs bázissal rendelkező és tartós érdeklődést tanúsító extrém sportolók értékrendjében a sport sajátos és csak rá jellemző célértékei.

4.2.1. Motiváló tényezők

Bucsy 2003-ban főiskolások körében végzett vizsgálatában úgy találta, hogy a hagyományos sportok űzésének legfontosabb célja úgy a férfiak, mind a nők körében a jó egészség és a jó fizikai állapot, ezt követi az együttlét a barátokkal és az előnyös külső. Szabó 2006-ban publikált adatai a nők esetében megegyeztek a szakirodalomban leírtakkal, a férfiaknál azonban az okok között a kikapcsolódás, a szórakozás, az egészség és a sportolás élvezete, öröme szerepelt. Neulinger (2007) eredménye szerint a nők esetében a legfontosabb motiváló erő a testsúly kontrollálása, amelyet az erőnlét megtartása, a kikapcsolódás, a szórakozás, valamint a stressz oldása követ. A férfiak a jó erőnlét, a sportolás szeretete, a szórakozás, valamint a jó társaság miatt járnak sportolni.

Az extrém sportolók körében végzett vizsgálatom eredménye szerint a sportolási aktivitásban elsősorban belső motivációs tényezők játszanak szerepet. Számukra a „határok” feszegetése, azaz a saját teljesítményük, bátorságuk megismerése a legfontosabb motivációs tényező (49,2%), ezt követi a barátok keresése, valamint egy adott közösséghez tartozás vágya (29,1%), majd az egészség (28,7%) és az erős testalkat, a vonzó külső (8,1%) következnek, mint motívumok.

Az extrém sportolókra a külső motiváló erők többsége igen kevésbé hat. Az inspiráló csoportok közül legtöbben a barátaik ajánlására próbálták ki, kezdték el (28,2%) az adott sportot, s csak néhányuknál bizonyult a szülői példakép (6,3%) elég erős ráhatásnak. A reklámok (2%) és a tanfolyamok (1%) hatása elenyészőnek mondható.

A nemek és a motivációs tényezők közötti kapcsolatot keresztábra-elemzéssel térképeztem fel. A vizsgálat megállapította, hogy 95%-os megbízhatósági szint mellett nincs szignifikáns kapcsolat a változók között, azonban néhány esetben eltérés figyelhető meg a nemeket motiváló tényezők erejében.

Mindkét nem számára a határok megismerése a legfontosabb tényező, de míg ezt a férfiaknál az egészség követi, addig a nőknél a baráti társaságnak és a közösségnek van megfelelő invitáló ereje. A hagyományos sportoknál tapasztaltakkal szemben, az extrém

sportoló férfiakkal az erős testalkat egyáltalán nem dominál, és a vonzó külső a nőket is csak kevésbé inspirálja. A férfiakra és a nőkre a szülők szinte azonos hatással voltak, azonban a nők esetében a barátok befolyása valamivel erősebb (34,4%) annál, mint ami a férfiakkal tapasztalható (26,7%).

Az eredményeket a 7. táblázat foglalja össze. Az adatok alapján megállapítható, hogy az extrém sportolóknál a belső motiváló erők sokkal nagyobb jelentőséggel bírnak, mint a külső hatások. Mindkét nem számára – az extrém sportok jellegéből adódóan - a saját teljesítmény és bátorság szabta határok megismerése, esetleges átlépése az elsődleges motívum. Fontos további célérték az egészség, valamint a barátok keresése és egy adott közösséghez tartozás vágya. Ez utóbbiak a nők számára fontosabbak, ami magyarázható azzal, hogy a nők többnyire érzelmi beállítottságúak, így a jó társaság, a barátság fontosabb számukra.

A külső motiváló erők közül a divat, illetve a reklám „hatását” annyiban érdemes kiemelni, hogy míg az egyéb sportok üzésében jelentős szerepük lehet (pl.: fitnesz, testépítés), addig az extrém sportoknál a hatásuk elhanyagolható. Ez az eredmény annyiban evidensnek tekinthető, hogy egy (élet)veszélyes tevékenységbe az ember csak igen erős belső indíttatás hatására kezd bele. Divatból és főleg reklámok hatására nem végez olyan tevékenységet, amellyel a testi épségét, sőt esetleg az életét veszélyeztetheti. A reklámok azonban annyiban mégis befolyásolhatják az extrém sportolókat, hogy az általuk közvetített szemlélet: az „Éld meg az életed” („Just do it” /Nike/) hatására a saját életük élményvilágával kapcsolatban is elégedetlenné válhatnak, s ez a sportolásukra, annak gyakoriságára mindenképp kihatással lehet.

7. táblázat: A sporttevékenységet befolyásoló motivációs tényezők a nemek tekintetében

Belső motivációs tényezők	Férfiak (%)	Nők (%)
meg akartam ismerni a „határait” (teljesítmény, bátorság, stb.)	51,1	40
adott közösséghez akartam tartozni, barátokat kerestem	27,6	34,4
egészséges akartam lenni	28,2	28,9
erős testalkatot, vonzó külsőt akartam	7,2	10,0

Külső motivációs tényezők		
szüleimtől láttam	6,3	6,7
a barátaim ajánlották	26,7	34,4
hirdetések, reklámok hatására	2,6	0
vállalkozás, tanfolyamszervezés hatására	1,4	0

Az egész kutatás számomra legizgalmasabb kérdése az volt, hogy mi az az akár emocionális, akár racionális ok, amely arra ösztönöz valakit, hogy a testi épségét, esetleg az életét is veszélyeztető extrém sportot űzzön. Erre a döntésre fel lehet, vagy talán fel is kell készülni, vagy elég a pillanat heve, hogy az ember megtegye a kezdő lépést, ugrást? Már a kérdőívek tesztelésekor kiderült számomra, hogy a sportolók olyan szenvedéllyel meséltek választott sportjukról, hogy felmerült bennem az a kérdés is, mi lesz, ha akár egy baleset, akár csak a kor előre haladtával megjelenő fiziológiai változások következtében meg kell válni a „szerelmüktől”.

A kutatás során minden sportág egy-egy képviselőjével (N=9) készítettem interjút, azonban nem minden válasz értékelhető, értelmezhető. A könnyebb összehasonlítás és értékelés végett minden kérdésre 6-6 választ adok közre.

1. kérdés: Mi volt az a motiváló erő, ami az adott extrém sport művelésére ösztönözte?

„Olyan helyekre lehet eljutni a sport keretében, ahol még ember által nem látott dolgok vannak, illetve, ha a felfedezés nem is az enyém, az adott látnivaló megtekintése nem lehetséges sportteljesítmény nélkül, mert hozzáférhetetlen a nagyközönség számára.”
(hegymászó nő)

„Elsősorban az új megismerése, felfedezése. Elképzzelhetetlen szépségek vannak a barlangokban, és olyan feladatok, amelyek végrehajtása növeli a szépség értékét. Más módon (fotózás) ezek szépsége nem adható vissza. Kell hozzá a teljesítmény is. Van

amikor maga a teljesítmény a cél, egy hosszabb, vagy technikailag nehéz barlangszakasz bejárása.” (barlangász férfi)

„A rafting a természettel szembeni kihívás. Még egy vihar, egy erős szél is kihívást jelent, büszkeség, hogy azt a vihart átvészelttem, ura maradtam a helyzetnek, eljutottam a végcélomhoz. Egy technikai eszköz és az én tapasztalatom annak használatában együtt adja meg az élményt.” (vadvízi evező nő)

„Alapvetően egy gyerekkori álmom volt, amihez alig vártam, hogy felnőjek /13/ és mikor kiderült hogy nem repülhetek csak bújárok, erre váltottam. Víz alatti lebegésre”. (búvár férfi)

„Mi, hát az elszakadás a szülői háztól, a társaság, a haverok, az izgalom” (gördeszűz fiú)

„A teljesítményvágy, az egészséges életmód, és a bizonyítási kényszer. Ja, és a természet. A sárkányrepüléssel az ember életének új dimenziói nyílnak meg. Nincs csodálatosabb érzés, mint a téli szürke hétköznapiakból kiszakadni, és egy napsütötte, hófedte tájra érkezni” (sárkányrepülő férfi)

Ahogy azt a kiemelések is példázzák az izgalomnak és a teljesítménynek vezető szerepe van a motiváló tényezők között. A további ösztönző erők között különbséget lehet tenni az utcán és a természetben űzött extrém sportok között. Míg a gördeszűznek a társaság és a haverok fontosak, addig a többiek számára a mások által elérhetetlen látnivaló szépsége a domináló.

2. kérdés: Mi az ami újra és újra megerősíti a sport iránti elkötelezettségében.

„A sikerélmény, új hegyek, új utak meghódítása” (hegymászó nő)

„Az ember egy sikeres kaland után újabbat is szeretne.” (barlangász férfi)

„Az élmények újra és újra átélése.” (falmászó nő)

„A sport volt a lehetőség, hogy az ember társakat és egyesületi formában a sportoláshoz támogatást szerezzen. A befektetett edzésidő azonban magával hozott egy szintet, amire az ember már büszke is lehetett. (búvár férfi)

„A sikeres versenyszereplés, a még jobb eredmények. Hogy meg tudjam én is csinálni azt, amit a legjobbak” (hegyikerékpáros férfi)

„Az adrenalin, az izgalom. Ez az egész élmény az, amit az ember újra és újra át akar élni.” (ejtőernyős férfi)

Amint az a válaszokból kiolvasható az extrém sport iránt a folyamatos érdeklődést az eredmény, a siker, valamint a következő átélhető élmény reménye tartja fenn.

3. kérdés: Előzetesen tudatosan felkészült-e az extrém sport végzésére?

„Igen, szakkönyveket rendszeresen olvasok, és klubfoglalkozásokon, egymásnak tartott előadások során bővítjük ismereteinket”. (hegyikerékpáros férfi)

„Kötélkezelés nélkül nem lehet barlangászni. Tehát az ember vagy saját magától fokozatosan megtanulja, mint én, vagy elvégez egy vagy több tanfolyamot”. (barlangász férfi)

„Az általam üzött sportra fel lehet készülni, lehet könyveket olvasni, de nem jellemző a tudatosság.” (falmászó nő)

„Feltétlen köszönettel Édesanyámnak tartozom, aki támogatott és az első egyesületet megkereste az akkor még csak tizenéves gyereknek. Később több egyesületnek alapító tagja, vezetője, edzője voltam. A kezdeti időkben az információ, a felszerelések elérhetősége sokkal nehezebb volt így annak értéke és értékelése is többet jelentett. Ritkaságnak számított. Sokkal több saját tapasztalaton alapuló fejlesztés, felszerelés volt

használatban. A nemzetközi versenyek voltak a színterei az új technikák elterjesztésének, a legjobbak által "levetett" felszerelések cseréjének. Ami országos szinten még érmekre váltható előnyt is jelentett a szerencsésnek. Persze ehhez el is kellett egy nemzetközi versenyre jutni. Így sokáig ez a réteg vezette a rangsort.” (búvár férfi)

„Nem, először csak az utcán figyeltem a haverokat, majd az egyik szólt, hogy jöjjenek le ide az edzőterembe. Itt találkozhatok olyanokkal is, akik nálam sokkal jobbak, és azokról lenézhetem a figurákat. Apáméktól kértem is egy videót, hogy felvehessem Kukyt.” (gördeszűz férfi)

„Az embernek el kell sajátítani az alapokat (nem lehet repülni alapvető ismeretek nélkül), de a gyakorlata csak a sport folytatása közben alakul ki.” (sárkányrepülő férfi)

A válaszokból számomra az derül ki, hogy az extrém sportban való részvételt a megkérdezettek többségénél nem előzte meg egy tudatos döntési folyamat. Az előzetes információszerzés, a felkészülés gyakorlatilag csak azoknál a sportolóknál, sportágaknál jellemző, ahol a tevékenység magasabb képzettséget, például technikai vagy aerodinamikai ismereteket igényel.

4. kérdés: Véleménye szerint meddig fogja (tudni) úzni az adott extrém sportot?

„Amíg bírom. Nagyon jó társaság vesz körül, a fiatalabb társak szívesen másznak velem, és ezáltal én is fiatalabbnak érzem magam.” (hegymászó nő)

„Amíg az ember mozgásképes, ezek a sportok sokáig úzhatók, de az intenzitás erősen csökken. Ma nem biztos, hogy végig tudnám/akarnám kúszni azokat a járatokat, amiket mondjuk 30 évvel ezelőtt.” (barlangász férfi)

„A rafting nincs korhoz kötve, bár lehet, hogy ahogy öregszem, kevésbé vad vizeket választok.” (vadvízi evező nő)

Amikor versenyeztem, a mindenkori munkahelyi főnökeim irigyen utáltak a kedvezmények, az utazások, a versenyek miatt. Kiemelném a hadsereget, akinek előképző oktatója voltam a sorkatonai szolgálat alatt. 3 T voltam „Túrt, Támogatott, Tisztelt”. 2 év 36 nap „fogda”, mint válogatott sportkatona. De ez sem tudott eltántorítani. Elmúltam hatvan éves, de még mindig rendszeresen oktatok. Szerintem halálomig csinálom. (búvár férfi)

*„Még nem gondolkoztam rajta. Kuky már 40 éves, és még mindig ő a legjobb.”
(gördeszkás fiú)*

5. kérdés: Ha abbahagyja, milyen tevékenységgel tudná „helyettesíteni”?

„Nem gondolkodtam még ezen. Talán túrázni fogok, akkor is közel lehetek a hegyekhez, a sziklákhöz.” (hegymászó nő)

„Nem tudom, talán valamilyen szellemi sporttal: sakk, go.” (falmászó nő)

„Ezt a sportot nem lehet helyettesíteni. A kaland nem pótolható” (barlangász férfi)

„A sport doyenjei Cousteau, Hans akik életük végéig, hajlott korukig merültek /lebegtek/. Sok társam, előbb halt meg, mint feladta volna a sportot. Reális a 65-75 év, mint az átlag életkor.” (búvár férfi)

„Olvasás” (sárkányrepülő férfi)

*„Azt hiszem tanítani fogok. Kár lenne az évek során gyűjtött tudást veszni hagyni.”
(ejtőernyős férfi)*

Az előző két kérdésre adott válaszok arról tanúskodnak, hogy ugyan csökkent aktivitással, de addig szeretnének részt venni a sportban, míg fizikumuk, egészségi állapotuk engedi. Sőt, érzésem szerint, a fizikai állapotuk romlása kevésbé viselné meg

interjúalanyaimat, mint a sportolás feladása. A „helyettesítésre” adott válaszaik is inkább kényszeredettek, mint meggyőzőek voltak.

A beszélgetések során utaltak arra is, hogy az extrém sportolók világa a mindennapi ember számára szinte érthetetlen. Számukra az extrém sport olyan szenvedély, olyan „betegség”, amelyből nem lehet kigyógyulni. Van, akinél a természet szeretete és legyőzése, van, akinél a teljesítmény a hajtóerő, azonban az izgalom és a kaland mindenkinél az örök „szerelem”.

A beszélgetések során megfigyelhető volt, hogy ezek az emberek egészen sajátos életformát alakítottak ki. Mindennapjaikba olyannyira beépült az extrém sporttal való foglalkozás, a sport annyira szerves részévé vált életüknek, hogy a többi eleme (pl.: munka) is csak azért szükséges, hogy megteremtse a sportolás feltételeit. Szinte mindent a sportnak rendelnek alá.

A barlangász igen plasztikusan írta le, hogy válik valaki extrém sportolóvá. *„Nincs világos elhatározás. Nincs olyan, hogy valaki kipróbálás nélkül elhatározza, hogy márpedig ő máttól barlangász lesz. Először kicsiben kezdi. Aztán elkapja az örvény, és mire észbe kap már „mászás-függővé” válik.”*

Érdekes megfigyelni a válaszok hosszát is. Amíg interjúalanyaim arról meséltek, hogy mit jelent számukra a sport, a válaszok sokkal részletesebbek, hosszabbak voltak. Ahogy a „vég”-ről kezdtünk el beszélgetni, a válaszok szavakká rövidültek, sőt olyan is volt, aki nem tudott (talán nem is akart) válaszolni a kérdésre.

4.2.2. A sportolási tevékenység rendszeressége

A testedzésnek és a sportolásnak egyaránt kiemelt szerepe van a fizikális és mentális egészség megőrzésében, az egészségtudatos magatartásban és az önkifejezésben. Ennek ellenére a mai magyar lakosság háromnegyede mozgásszegény életmódot folytat. Magyarországon a felnőtt népesség mindössze 16%-a sportol rendszeresen, amivel a közép-kelet európai régióban is csak a középmezőnybe tartozunk. (Berkes, 2006) A 15-29 éves fiatalok körében végzett vizsgálatok szerint a kötelező iskolai testnevelés órán

kívül 2000-ben a megkérdezettek 33%-a, 2004-ben 41%-a, 2008-ban pedig 38%-a sportolt. Mint látható, a sportolási aktivitásban bekövetkező növekedést visszaesés követett, amely azt jelzi, hogy átmeneti lelkesedés után a fizikai aktivitás veszített fontosságából. A nők esetében a 2000-ben mért 27%-ról 2008-ra 31%-ra nőtt a rendszeresen sportolók aránya, míg a férfiaknál 39%-ról 44%-ra emelkedett ugyanezen éveket tekintve. (Ifjúság 2008)

Az 4.1. pont alatt már említett mérés technikai problémák miatt a gyakoriságot két csoportban elemzem, az alkalmi, illetve a rendszeres sportoló kategóriákban.

Az extrém sportolók csoportjánál végzett vizsgálatom eredményét a 8. táblázat mutatja, mely szerint - az irodalomban leírtakhoz képest, a társadalmi átlagtól pozitív irányba jelentősen eltérve - az extrém sportolók közel 76%-a (442 főből 320 fő) átlagban kéthetente legalább 1 alkalommal sportol. Az is látható, hogy az alkalmi jelleg azokra a sportokra jellemző inkább, amelyek az időjárás alakulásának jobban ki vannak téve, illetve ahol akár biztonsági, akár technikai szempontból a tevékenységet társsal együtt kell végezni.

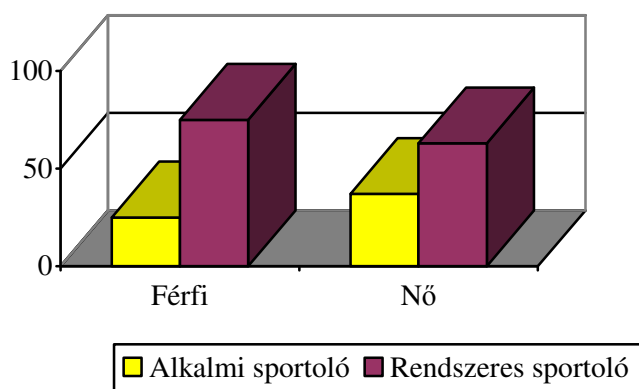
8. táblázat: Sportolási alkalmak gyakorisága sportágak szerint

Sportág	Sportolás gyakorisága		Összesen (fő)
	Alkalmi sportoló (fő)	Rendszeres sportoló (fő)	
gördeszkázás, egysoros görkorcsolyázás	2	44	46
hegyikerékpározás	10	47	57
vadvízi evezés	22	28	50
hegy- és sziklamászás	10	32	42
barlangászat	11	35	46
falmászás	13	27	40
ejtőernyőzés, paplanernyőzés	20	35	55
sárkányrepülés	16	34	50
búvárkodás, szabadtüdő merülés	18	38	56
Összesen	122	320	442

Adott népesség sportolási aktivitása nemenként, korosztályonként, foglalkozási rétegenként és iskolai végzettségenként is jelentős differenciáltságot mutathat, ezért a

továbbiakban ezen szocio-demográfiai változók mentén elemzem az extrém sportolók sportolási aktivitását.

Eredményeim szerint a nemek között eltolódás figyelhető meg a férfiak javára (4. ábra). Míg a férfiaknál a megkérdezettek 75%-a, addig a nőknek „csak” 63%-a sportol rendszeresen. A nemek és a sportolás gyakorisága között a 95%-os megbízhatósági szint mellett gyenge szignifikáns kapcsolat van, tehát megállapítható, hogy a nők az extrém sportok tekintetében szignifikánsan inaktívabbak a férfiaknál.

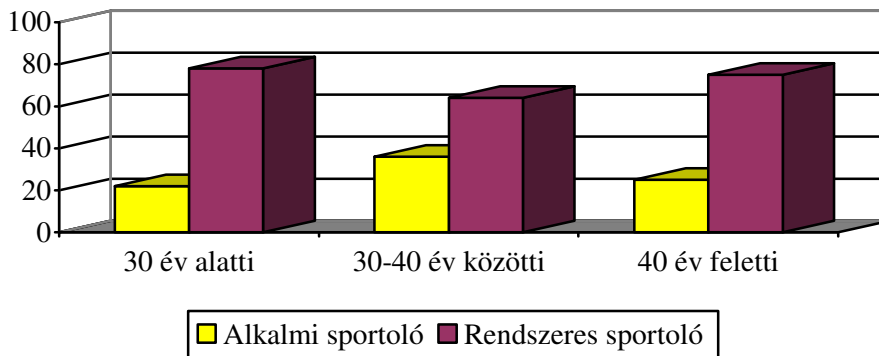
4. ábra Sportolási alkalmak gyakorisága a nemek tekintetében⁷

A sportolás gyakoriságának életkor szerinti vizsgálatakor az 4.1. pont alatt már említett mérés technikai problémák miatt az 5 korcsoportot 3 csoportba kellett összevonni. Ennek megfelelően a 30 év alatti, a 30-40 év közötti, valamint a 40 év feletti korosztályok kerültek elemzésre (5. ábra).

Az eredmények szerint a rendszeres sportolók aránya a 30 év alattiaknál a legmagasabb (78%), azaz ebben a korosztályban többen sportolnak rendszeresen. Ez az arány a 30-40 év közöttiekénél 64%, ami azt jelenti, hogy a fiatalabbakhoz képest e korosztályban többen vannak az alkalmi jelleggel sportolók. A 40 év feletti körében 75% azok aránya, akik kéthetente legalább egyszer időt szakítanak az extrém sport üzésére. A korosztályok és a sportolás gyakorisága között gyenge szignifikáns kapcsolat van 95%-

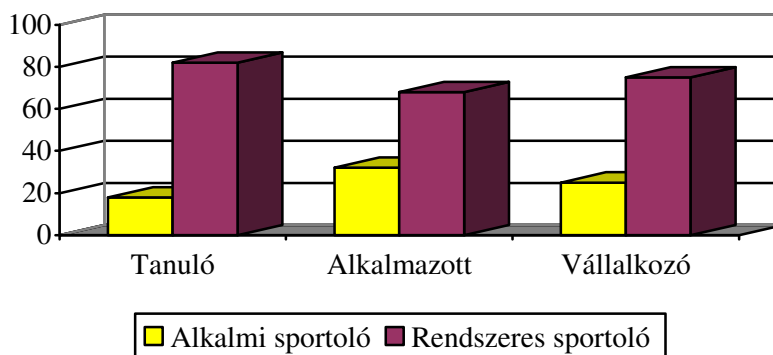
⁷ Pearson khi-négyzet próba szignifikanciája 0,033 ($p < 0,05$). A kapcsolat erőssége: Cramer's V: 0,102 (gyenge kapcsolat)

os megbízhatósági szint mellett, így elmondható, hogy statisztikailag többen vannak a rendszeresen sportolók mindhárom korcsoportban.

5. ábra: Sportolási alkalmak gyakorisága a korcsoportok tekintetében⁸

A foglalkozás és a sportolási aktivitás között 95%-os megbízhatósági szint mellett nem állapítható meg szignifikáns kapcsolat. Az eredményről, melyet a 6. ábra szemléltet, annyi azonban elmondható, hogy a vizsgálatban résztvevő tanulók nagy része (82%) sportol rendszeresen. Ugyanez már nem igaz az alkalmazottakra, ahol az összes megkérdezett 32%-a, azaz közel egyharmada csak alkalmilag sportol. A vállalkozóknál ennél valamivel jobb az arány, ahol a résztvevőknek „csak” 25%-a sportol alkalmilag.

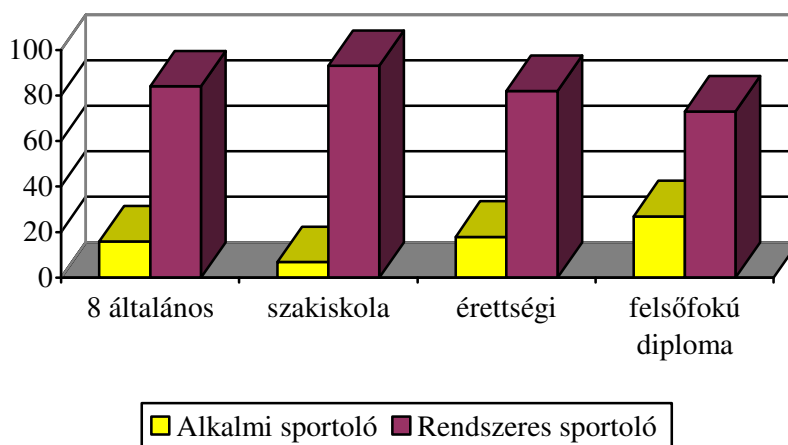

6. ábra: A sportolási alkalmak gyakorisága foglalkozások szerinti megoszlásban

Az iskolai végzettség alapján végzett vizsgálat érdekes eredményt hozott (7. ábra). Megfigyelhető, hogy az alacsonyabb iskolázottságú extrém sportoló között kevés az alkalmi sportoló: a 8 általánost végzettek 16%-a, a szakiskolát végzettek 7%-a, míg a

⁸ Pearson khi-négyzet próba szignifikanciája 0,024 ($p < 0,05$). A kapcsolat erőssége: Cramer's V: 0,13 (gyenge kapcsolat)

gimnáziumi érettségivel rendelkezők 18%-a űz extrém sportot átlagban két hétnél ritkábban. Ehhez képest a főiskolai-, egyetemi diplomával rendelkezők 37%-a alkalmi sportoló. Az iskolai végzettség és a sportolás gyakorisága között 95%-os megbízhatósági szint mellett közepesen erős szignifikáns kapcsolat van, így elmondható, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűek közül szignifikánsan többen sportolnak rendszeresen, mint alkalmilag.

7. ábra: Sportolási alkalmak gyakorisága az iskolai végzettség tekintetében⁹

Összegezve az eredményeket megállapítható, hogy a társadalmi átlaghoz viszonyítva az extrém sportolók általam vizsgált csoportja többe sportol. A rendszeresen sportolók között, akik átlagban legalább kéthetente 1 alkalommal űznek valamilyen extrém sportot, szignifikánsan több a férfi. Megállapítható továbbá, hogy az alkalmi sportolók zömét a 30-40 év közöttiek, a vállalkozók valamint a főiskolai/egyetemi diplomával rendelkezők alkotják. Az okokat vizsgálva feltételezhető, hogy kevésbé a materiális javak, az anyagiak játszanak szerepet, mint inkább a család, a munka és a karrierépítés lehet az oka a nők, valamint a középkorúak, a vállalkozók és a felsőfokú végzettségűek alacsonyabb szintű aktivitásának. A mai rohanó világban nehéz úgy szervezni az életet, irányítani egy vállalkozást, ellátni egy családot, gyerek(ek)et, hogy elegendő idő jusson a sportolásra. S ha véletlenül kiszorítható a napi rutinból, az sem biztos, hogy az időpont megfelel a sporttárs(ak)nak is, a természetben űzhető sportoknál az időjárás viszonyosságairól már nem is beszélve.

⁹ Pearson khi-négyzet próba szignifikanciája 0,000 ($p < 0,05$). A kapcsolat erőssége: Cramer's V: 0,258 (közepesen erős)

Az eredmények szerint az alacsonyabb iskolai végzettségűek (feltételezhetően a fiatalabb korosztályba tartozók) között több a rendszeresen sportoló. Ez a jelenség a sport szeretetén túl jelezheti azt is, hogy az extrém sportoló fiatalok számára, a társadalmi átlagtól eltérően, a hagyományos közösségek többet jelentenek. Miközben megélik az adott sportközösséghez tartozás élményét, az adott szubkulturális térben lehetőségük nyílik önmaguk kiteljesítésére, egyéni képességeik kifejezésére. Egyszerre elégíthetik ki az összetartozás és az elismerés iránti igényüket is.

A sportolási szokásokkal kapcsolatban érdekelt továbbá, hogy az extrém sportolók „holszezonban” milyen sportot űznek. A divatsportoknak hódolnak, esetleg a gazdagok sportja(i)val foglalkoznak szívesen, vagy az extrém sportok szellemiségét megtartva, a természetben sportolnak az extrém sportok mellett, helyett. Tulajdonképpen az előre várható eredmény született. A sportolók 60%-a az extrém sport mellett a természetben űz valamilyen kiegészítő sportot, például: túrázik, fut, vagy kerékpározik. Hagyományos sportot, azaz úszást, focit, kézilabdát vagy kosárlabdát választott a kérdezettek 32%-a. Divatsportot (aerobik fitnessz, testépítés, önvédelmi sportok) 27%, míg valamilyen „elit” sportot (lovaglás, tenisz, golf, squash) mindössze 18%-uk művel az extrém sport mellett. Az extrém sportolók közel 25%-a nem űz más sportot. Az egyéb kategóriában kifejthető válaszban sokan egy másik extrém sportot jelöltek meg.

Ez az eredmény, bár csak közvetetten, de a materiális szemléletre utaló attitűd hiányát jelzi. Az extrém sportolóknak csak igen kis százaléka, foglalkozik szívesen az elit, mondhatni a gazdagok sportjával is. Inkább a természeti környezet, a természet szeretete, illetve a természet nyújtotta szépség és élmény az, ami még a „holszezoni” sportoknál is fontos szerepet játszik.

4.2.3. A sport sajátos célértékei az extrém sportolók értékrendszerében

A szociológia jól ismeri a célérték és az eszközérték fogalmát. A sport az a különleges érték, amely egyszerre cél- és eszközérték is, hiszen cél lehet egy speciális mozgásműveltség elsajátítása, a testi-lelki teljesítőképesség növelése, az egészség

megtartása, vagy akár a személyiség fejlesztése, melynek eszköze maga a sportolás, mellyel mindez elérhető.

A sport ezen célok megvalósítása közben, közvetlen módon fizikai (formás, egészséges test) és mentális (önbizalom, koordinációs képesség) értékeket egyaránt közvetít. Mivel a sporttevékenység során a teljes fiziológiai és pszichológia funkciórendszer használatban van, s ez különösen igaz az extrém sportolók esetére, fejlődik a figyelemmegosztó képesség, a gyakorlásnak és a tapasztalatszerzésnek köszönhetően az anticipációs képesség, melynek eredményeként rövidül a helyzetfelismerés és a döntés időszükséglete. (Ekler és Rétsági, 2006)

Polgár (2008) vizsgálata szerint a Vas megyei közép- és főiskolások a sportolás közvetlen értékei közül első helyekre sorolták a „testet formál”, majd az „erősíti a csont- és izomrendszert” értékeket. Ezeket a „fokozza a teljesítőképességet”, a „fejleszti az akaraterőt”, és az „ellenállóvá tesz a betegségekkel szemben” értékek követték.

Vizsgálatom eredményei némileg eltérnek Polgár eredményeitől. Az extrém sportolók a sportolás közvetlen értékei közül az első öt helyre többnyire olyan értékeket rangsoroltak, melyek az extrém sportok jellegénél fogva az extrém sportokhoz különösen köthetőek (9. táblázat). Az első helyen említett „fokozza a teljesítőképességet” értéket „az akaraterőt fejleszti” érték követi, majd a „vele a szabadidő hasznosan tölthető”, a „fejleszti a koordinációs képességet” és az „erősíti az önbizalmat, a magabiztosságot” értékek következnek. Az extrém sportolóknál a 18 értéket tartalmazó listában a „testet formál” érték csak a 14. helyre szorult.

Az eredmények ismeretében szükséges kiemelni, hogy egyrészt a szervesen a testedzéshez, a sporthoz köthető és a mentális eredetű értékek a rangsorban vegyesen jelennek meg, másrészt az akár függőséget okozó élvezeti cikkekhez kapcsolható kérdések mindegyike a rangsor végén található.

9. táblázat: A sportolás közvetlen értékeinek rangsora

Véleménye szerint miért fontos a testedzés, a sportolás?	N	Min.	Max.	Átlag (%)	Standard szórás
fokozza a teljesítőképeséget	432	1	10	7,87	2,289
az akaraterőt fejleszti	433	1	10	7,59	2,449
vele a szabadidő hasznosan tölthető	433	1	10	7,59	2,521
fejleszti a koordinációs képességeket	434	1	10	7,54	2,327
erősíti az önbizalmat, a magabiztosságot	434	1	10	7,34	2,335
biztosítja az egészséges testi fejlődést	433	1	10	7,33	2,443
új mozgásélményeket nyújt	432	1	10	7,31	2,471
javítja az életminőséget	433	1	10	7,27	2,593
növeli a koncentráció képességet	434	1	10	7,26	2,392
ellenállóvá tesz a betegségekkel szemben	433	1	10	7,09	2,613
relaxál, pihentet, ellazít	431	1	10	6,94	2,766
segít leküzdeni a gátlásokat, félelmeket	433	1	10	6,55	2,566
megtanít a kudarcot elviselni	434	1	10	6,43	2,558
testet formál	434	1	10	6,41	2,563
eltávolít a drog használatától	432	1	10	5,06	3,336
mérsékli a dohányzást	427	1	10	4,88	3,338
általában távol tart az élvezeti cikkek használatától	431	1	10	4,83	2,981
mérsékli az alkohol fogyasztását	430	1	10	4,45	3,094

A nemek tekintetében a sportolási értékek szándékos felidézésekor 3 értéktartalomnál mutatható ki szignifikáns különbség. A nők a „javítja az életminőséget”, a „relaxál, pihentet, ellazít”; valamint a „testet formál” értékeket sokkal jobban hangsúlyozták, mint a férfiak.

A rangsor nemenkénti elemzése egy érdekes tényre hívja fel a figyelmet. Míg a férfiaknál első helyen a „fokozza a teljesítőképeséget” érték áll, amelyet a „fejleszti a koordinációs képességeket” és „az akaraterőt fejleszti” értékek követnek, addig a nőknél egészen más értékek dominálnak: a „szabadidő hasznosan eltölthető”, „javítja az életminőséget”, valamint „új mozgásélményeket nyújt”.

A három korcsoport tekintetében a sportolási értékek felidézésekor 7 érték esetében mutatható ki 95%-os megbízhatósági szinten szignifikáns kapcsolat. A 30 év alatti extrém sportolók körében a „vele a szabadidő hasznosan tölthető”, „segít leküzdeni a gátlásokat, félelmeket” értékek kaptak a többi korcsoportéhoz képest magasabb

pontszámot. A 30-40 év közöttieknél a „fokozza a teljesítőképességet”, „fejleszti a koordinációs képességeket”, „javítja az életminőséget” és „testet formál” sportolási értékek tűnnek fontosabbnak a többi korosztályhoz képest. Az „új mozgásélményeket nyújt” érték egyformán fontos a 30 év alattiak és a 30-40 év közöttiek körében. A rangsort tekintve, a 30 év alattiaknál az extrém sport azért fontos, mert „vele a szabadidő hasznosan eltölthető”, míg a 30-40 év közöttieknél, valamint a 40 év felettieknél azért fontos, mert „fokozza a teljesítőképességet”.

A foglalkozás tekintetében a 95%-os megbízhatósági szinten 11 sportolási értéknél mutatható ki szignifikáns különbség. A tanulók 4 értéket (fejleszti a koordinációs képességeket; új mozgásélményeket nyújt; segít leküzdeni a gátlásokat, félelmeket; megtanít a kudarcot elviselni), míg a vállalkozók 7 értéket (az akaraterőt fejleszti; erősíti az önbizalmat, a magabiztosságot; biztosítja az egészséges testi fejlődést; javítja az életminőséget; növeli a koncentráció képességet; ellenállóvá tesz a betegségekkel szemben; mérsékli az alkohol fogyasztását) találtak fontosabbnak, mint a többi foglalkozás képviselői. A rangsort elemezve mindenképp meg kell említeni, hogy úgy a tanulók, mint az alkalmazottak és a vállalkozók a „fokozza a teljesítőképességet” értéket helyezték a rangsor élére.

Az edukációs szintek és a sportolási értéktartalmak között 12 értéknél mutatható ki szignifikáns kapcsolat 95%-os megbízhatósági szinten. A 8 általánost végzettek a „segít leküzdeni a gátlásokat, félelmeket” értéket tartják fontosabbnak, a szakiskolát végzettek 5 értéket (növeli a koncentráció képességet, eltávolít a drog használatától, mérsékli a dohányzást, általában távol tart az élvezeti cikkek használatától, mérsékli az alkohol fogyasztását) emeltek ki jobban a többiekhez viszonyítva. A gimnáziumot végzetteknél viszont „az akaraterőt fejleszti”, „fejleszti a koordinációs képességeket”, „új mozgásélményeket nyújt”, „javítja az életminőséget”, „vele a szabadidő hasznosan tölthető” értékek voltak fontosabbak a többi sportolóhoz hasonlóan. Az iskolai végzettség alapján felálló rangsorokból az olvasható ki, hogy a 8 általánost és a szakiskolát végzettek, hasonlóan a főiskolai/egyetemi diplomával rendelkezőkhöz, a „fokozza a teljesítőképességet” értéket tartják a legfontosabbnak. Ezzel szemben a

gimnáziumot végzetteknél a „szabadidő hasznosan tölthető”, „az akaratot fejleszti” és az „új mozgásélményeket nyújt” értékek állnak a preferencia lista élén.

Ahogy azt a 10. táblázatban összefoglalt eredmények mutatják, nem állítható fel olyan modell, mely egy adott csoport (nem, korcsoport, foglalkozás) sajátja lenne. Az azért jól látható, hogy a rangsorban az első helyet elfoglaló „fokozza a teljesítőképességet” érték a férfiaknál, a 30-40 közöttieknél és a 40 év felettieknél domináns érték. Míg a nők, a 30 év alattiak és a gimnáziumot végzettek körében a „vele a szabadidő hasznosan eltölthető” érték a legfontosabb.

Érdemes figyelni arra is, hogy a tanulók preferált értékeiben (leküzdeni a gátlásokat, félelmeket; megtanulni elviselni a kudarcot) mintha az iskolai élet „problémái” képződnének le, míg a vállalkozók körében azok a fontos értékek, amelyek az üzleti életben is előnyös tulajdonságok (erősíti az önbizalmat, a magabiztosságot, fejleszti az akaratot).

Felmerülhet a kérdés, miért a szakiskolát végzettek emeltek ki elsősorban élvezeti cikkhez kapcsolódó értékeket, és mindjárt mind a négyet. A fenti logika mentén haladva az eredmény legalábbis elgondolkodtató lehet, ha arra gondolunk, hogy ezek az értékek valamilyen szinten a napi életben felmerülő problémák, gondok megoldásának vágyát képezik le.

A nők esetében a szabadidő hasznos eltöltése, és a javuló életminőség mint érték, bizonyos mértékig szintén magyarázható a mindennapi élettől elvártakkal. A sportolás révén elért eredmények, az egészséges, formás test „azonnali” visszajelzése révén a sportolás a folyamatos sikerélmény forrása. Így e sikernek köszönhetően a folytonos öröm és boldogság megteremti az életminőség javulás alapjait is. Logikus, hogy ezek után a nők a sportra, mint a szabadidejük hasznos eltöltésének színterére gondolnak. A férfiak esetében ez az azonnali visszajelzés egyrészt hiteles képet nyújt a sportoló képességéről, teherbírásáról, másrészt reális önismeretet is biztosít, aminek eredménye az elérhető célok kitűzése lehet. Ezen célok megvalósulása pedig a fokozódó teljesítőképesség érzését keltheti.

Az eredmények egybevágóan a résztvevő megfigyeléseimen tapasztaltakkal. Soha nem találkoztam ittas, vagy kábítószer befolyása alatt álló egyénnel. A sportolók véleménye szerint az egyéb élvezeti cikkek elutasításának oka elsősorban az, hogy sporttevékenységek veszélyességüknél fogva józanságot, koncentrációt, teljes odafigyelést igényelnek, hiszen a legkisebb figyelmetlenségnek is súlyos következményei lehetnek. Véleményem szerint további ok lehet az, hogy a drog is és az alkohol is bizonyos értelemben elmagányosít, hiszen fogyasztóját a „józan” sporttársak kiközösítik, márpedig, ahogy az interjúk során kapott válaszokból is kitűnik, egy adott közösséghez tartozás az extrém sportolók egyik fő motiváló tényezője.

10. táblázat Sportolási értékek választása a független változók mentén

Véleménye szerint miért fontos a testedzés, a sportolás?	Nem	Korosztály	Foglalkozás	Iskolai végzettség
fokozza a teljesítőképességet		p<0,05		
az akaraterőt fejleszti			p<0,05	p<0,05
vele a szabadidő hasznosan tölthető		p<0,05		p<0,05
fejleszti a koordinációs képességeket		p<0,05	p<0,05	p<0,05
erősíti az önbizalmat, a magabiztosságot			p<0,05	
biztosítja az egészséges testi fejlődést			p<0,05	
új mozgásélményeket nyújt		p<0,05	p<0,05	p<0,05
javítja az életminőséget	p<0,05	p<0,05	p<0,05	p<0,05
növeli a koncentráció képességet			p<0,05	p<0,05
ellenállóvá tesz a betegségekkel szemben			p<0,05	
relaxál, pihentet, ellazít	p<0,05			
segít leküzdeni a gátlásokat, félelmeket		p<0,05	p<0,05	p<0,05
megtanít a kudarcot elviselni			p<0,05	p<0,05
testet formál	p<0,05	p<0,05		
eltávolít a drog használatától				p<0,05
mérsékli a dohányzást				p<0,05
általában távol tart az élvezeti cikkek használatától				p<0,05
mérsékli az alkohol fogyasztását			p<0,05	p<0,05

Az elemzés részleteit a 12.2.1 sz. melléklet tartalmazza.

4.3. Az extrém sportolók értékrendszere

A sportolás, az előző fejezetben már tárgyalt közvetlen értékei mellett közvetetten erkölcsi, morális, individuális, és közösségi értékeket is közvetít. A szabályok felállítása és betartása révén formálja a magatartást, fegyelemre, becsületességre, fair-playre tanít. A sporttársakkal közösen kitűzött cél révén közösségteremtő ereje van, ami együttműködésre, önzetlenségre és a segítségnyújtás fontosságára nevel. Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy az extrém sportolók értékpreferenciájában mely értékek milyen súllyal jelennek meg.

4.3.1. Az extrém sportolók értékpreferenciái

A XX. század végén bekövetkező politikai, társadalmi és gazdasági változásoknak köszönhetően hazánkban egyszerre hatottak a modern/materiális és a posztmodern/posztmateriális értékszempontok, valamint az előző rendszer diktálta értékek. A „gondoskodó” államszocializmus idején a hivatalos ideológia jelentős hatással volt a társadalom értékrendjére. Nem véletlen, hogy az értékhierarchia csúcsát a béke, a családi biztonság és a haza biztonsága foglalták el, míg az anyagi jólét csak a 13. helyre szorult. (Füstös és Szokolczai, 1994) A kilencvenes években a nyugati jóléti társadalmak nyújtotta minták, a fogyasztói társadalom kiépülése, valamint az anyagi gyarapodás lehetősége az értékorientációra is jelentős hatással volt. Az intellektuális értékek (pl.: logikus gondolkodás) térnyerése mellett a felhalmozó, anyagi értékekre koncentrálnak gondolkodás egyre szélesebb rétegek életében vált fontossá. (Beluszky, 2000) Ez a megállapítás egybevág Inglehart (1997) és Keller (2009) kutatási eredményeivel, amely szerint Magyarországra a materiális értékrend, az önkifejezési értékek alapján a zárt, míg a világi-rationális értékek alapján a racionális, teljesítménymotivált gondolkodásmód jellemző. A megállapítások szerint a magyarok számára kevésbé fontos a vallás, a nemzeti büszkeség és a tekintély tisztelete, nem tartják fontosnak a tudatos állampolgári magatartást és a társadalmi toleranciát sem. A 2000-es évek elején a fiatalok körében végzett vizsgálatok már pozitív változásokról számoltak be. Bauer (2002) meglátása szerint a társadalmi rendszerváltás egyúttal korszakváltást jelentett az értékek terén. A fiatalok egyre inkább a posztmateriális értékeket képviselik. Rácz László (2005) középiskolások körében végzett vizsgálata

szerint egyes posztmateriális értékek mellett továbbra is prioritást élveznek a materiális értékek. Ennek megfelelően a megkérdezettek nagy többségére a vegyes, a posztmateriális és a materiális értékeket egyaránt képviselő gondolkodásmód jellemző, ezért még a magyar ifjúságról sem állítható egyértelműen, hogy már posztmateriális értékattitűddel rendelkezne.

Érdekes kérdés lehet, hogy az extrém sportolók értékpreferenciáján tükröződik-e a többség érték szemlélete, vagy az élményorientált attitűddel rendelkező extrém sportolók értékrendszere eltér a társadalmi átlagtól. Kutatásom következő lépéseként ezért erre a kérdésre, azaz az extrém sportolók értékorientációjára fókuszáltam.

Vizsgálataim alapját a Bauer és Tibori (2002) által 4 elméleti kategóriába sorolt értékek képezték: materiális (szépség; jólét, gazdagság; hatalom, vezetéshez való jog), tradicionális (tradíciók tisztelete; vallásos hit; nemzeti öntudat; társadalmi rend), posztmateriális (változatos élet; érdekes élet; szabadság, kreativitás, békés világ) és a privát szféra értékei (igaz barátság, szerelem, belső harmónia, családi biztonság). További két értékcsoporthoz vontam be a vizsgálatba: a társadalmi közgondolkodás szerint az extrém sportolókra fokozottan jellemző értékeket (őszinteség, lelkiismeretesség, szolidaritás, fair-play, felelősségérzet, vakmerőség, kockázatvállalás, együttműködés, segítségnyújtás, bátorság), valamint a XXI. század kihívásai által elvárható értékeket (tudás, egészség).

Az extrém sportolók értékpreferenciájára irányuló vizsgálataim eredményeit a 11. táblázat mutatja be. Az adatok arról tanúskodnak, hogy a 28 értékelemből álló értékrendszerből az őszinteség és az egészség értékek a leginkább preferáltak. Ez az eredmény jelezheti az értékrend egyfajta váltását is, azaz, hogy az igénytelen fogyasztás helyébe az egészséges élet, és ezen keresztül a fenntartható fejlődést is képviselő életstílus lép.

Látható tovább, hogy a privát szféra értékei (igaz barátság, szerelem, belső harmónia, családi biztonság) az értékstruktúra felső negyedében helyezkednek el. Az extrém sportolókra jellemző értékek közül a lelkiismeretesség, a segítségnyújtás, valamint a

felelősségérzet élveznek preferenciát, míg az értékcsoport többi eleme a struktúra közepén található.

A materiális értékek: a jólét, gazdagság; a szépség; és a hatalom, vezetéshez való jog valamint a tradicionális értékek közül a nemzeti öntudat, a tradíciók tisztelete és a társadalmi rend az értékszerkezet utolsó kvartilisét foglalják el. A vallásos hitnek, mint értéknek a legkisebb a jelentősége az extrém sportolók körében.

Jól látható, hogy az értékstruktúrában olyan értékek is dominálnak, melyek az extrém sportok jellegéből (szabadság, belső harmónia), valamint a veszélyességéből (igaz barátság, segítségnyújtás) következnek. A szinte már művészi színvonalon kivitelezett attrakciókhoz köthető értékek: a lelkiismeretesség és a felelősségérzet, hasonlóan fontosnak tűnnek. Az eredmény annyiban érthető, hogy ezek a mutatók az esetek többségében egy hosszú, a fejben előre megtervezett, minden mozzanatában lelkiismeretesen és felelősségteljesen kidolgozott folyamat eredményei. Ha nem így lenne, a produkciók akár halállal is végződhetnének.

Megjegyzendő, hogy a kreativitás és az érdekes élet, melyek a társadalmi közgondolkodás szerint az extrém sportolók értékprioritásában előkelő helyet kellene, hogy elfoglaljanak, az elvárthoz képest kisebb jelentőségűek, csak az értékstruktúra közepén helyezkednek el.

11. táblázat: Értékek rangsora átlagértékük alapján

Érték	Átlag (%)	Érték	Átlag (%)
őszinteség	3,79	együttműködés	3,42
egészség	3,76	változatos élet	3,42
szabadság	3,70	érdekes élet	3,31
belső harmónia	3,69	szolidaritás	3,17
igaz barátság	3,69	bátorság	3,02
szerelem, boldogság	3,65	a nemzet szeretete, nemzeti öntudat	2,71
családi biztonság	3,65	tradíciók tisztelete	2,68
lelkiismeretesség	3,64	társadalmi rend	2,60
segítségnyújtás	3,63	jólét, gazdagság	2,52
békés világ	3,59	kockázatvállalás	2,48
fair-play	3,59	szépség	2,48
felelősségérzet	3,57	vakmerőség	1,95
tudás	3,53	hatalom, vezetéshez való jog	1,78
kreativitás	3,47	vallásos hit	1,72

Amennyiben összehasonlítjuk a különböző sportok által preferált értékeket látható, hogy az esetek többségében nem mutatkozik jelentős különbség az egyes sportágak képviselőinek értékattitűdjében (12. táblázat). Ez alól azonban néhány eset kivétel.

Egyik sportágra sem jellemző, hogy képviselői különösebben fontosnak tartanak a hatalmat, a vezetéshez való jogot. A barlangászok és a gördeszkások, egysoros görkorcsolyázók között azonban mégis jelentős különbség mutatkozik. Míg a gördeszkások a többi sportághoz viszonyítva a leginkább, addig a barlangászok a legkevésbé tartják fontosnak ezeket a materiális értékeket. A barlangászok esetében az ok adódhat a sport jellegéből. Náluk alapfeltétel az együttműködés, egymás biztosítása, segítése, így mindig többen vesznek részt az adott eseményben, s ennek megfelelően a sportolók között mellérendelt viszony alakul ki. A gördeszkásoknál az ok inkább a teljesítmény elismerésére vezethető vissza. Erre a sportra a minél látványosabb, bravúrosabb attrakciók jellemzők, amit bemutatva egymásnak értékelnek, tökéletesítenek. Ezáltal a sportolók folyamatos „versenyhelyzetben” vannak, folytonosan bizonyítják, hogy ki a jobb, ki a „főnök”, kitől lehet a legtöbb mutatót ellesni.

A sportolók nagy része a vakmerőséget nem tartja az extrém sportolókra fokozottan jellemző értéknek, ami alól a gördeszkások és a hegyikerékpárosok kivételek. Náluk a vakmerőség közepes preferenciájú, ami, a már a fentiekben is említett bravúroknak köszönhetően, a sport jellegéből adódhat. A laikus közönség által vakmerőnek tartott produkció számukra nem más, mint „csak” egy feladat, amit végre kell hajtani.

Az extrém sportokra jellemző értékek közül az őszinteség, a felelősségérzet, a segítségnyújtás valamint a posztmateriális értékek közül a szabadság minden sportágnál külön-külön is prioritást élvez. Kiemelendő azonban, hogy míg a szabadság a vadvízi evezőknek csak kevesebb, mint háromnegyedénél (74%) bír a legmagasabb preferencia értékkel, addig minden ejtőernyős és paplanernyős számára a legmagasabb prioritású (100%). Ez utóbbi egybeesik a sárkányrepülő interjúalanyom véleményével is, aki szerint a szabadság érzetét igazából csak a repülés adja vissza. Azt, hogy a hegy- és sziklamászók mindegyike számára a belső harmónia a legfontosabb érték (100%), egy

másik interjúalanyom azzal magyarázta, hogy a táj, a sziklák szépsége, a természettel szembeni kihívás és végül az eredményes expedíció olyan különleges belső harmóniát teremt, amelyet más sport nyújtani képtelen, s ennek az élménynek megélése a legfontosabb számukra.

A hegyikerékpározók és a sárkányrepülők mindegyike számára több érték is a legmagasabb preferenciával bír (100%). Míg a hegyikerékpározók számára a segítségnyújtás mellett az őszinteség a legfontosabb, addig a sárkányrepülőknél a segítségnyújtás, a fair-play és a lelkiismeretesség a domináló értékek.

12. táblázat: Értékstruktúra az extrém sportolóknál

Milyen mértékben fontos az Ön számára	gördeszakázó, egysoros görk. (46 fő)	hegyikerékpározó (57 fő)	vadvízi evező (50 fő)	hegy és sziklamászó (42 fő)	barlangász (46 fő)	falmászó (40 fő)	éjtőernyős, paplanernyős (55 fő)	sárkányrepülő (51 fő)	búvár, szabadújdós merülő (56 fő)
extrém sport	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Materiális értékek									
a szépség	59	53	56	55	46	35	33	49	30
a jólét, gazdagság	57	60	46	33	24	43	62	35	59
a hatalom, vezetésre és döntésre való jog	30	18	21	17	9	18	24	27	21
Tradicionális értékek									
a tradíciók tisztelete	48	61	46	52	52	50	56	45	55
a vallásos hit	24	19	28	19	17	13	22	27	20
a nemzet szeretete, nemzeti öntudat	57	67	49	38	72	48	60	57	57
a társadalmi rend	67	79	49	45	70	50	53	55	57
Posztmateriális értékek									
a változatos élet	89	74	77	83	96	95	95	96	66
az érdekes élet	63	96	74	74	72	93	84	90	75
a szabadság	93	91	74	90	93	95	100	96	93
a kreativitás	87	91	77	90	89	80	89	98	82
a békés világ	80	98	81	88	93	93	89	94	84
Privát szféra értékei									
az igaz barátság	87	86	81	88	96	95	93	92	93
a szerelem, boldogság	85	91	88	98	87	93	95	94	88
a belső harmónia	89	96	81	100	96	88	95	90	89
a családi biztonság	83	96	84	88	85	93	95	92	93
Extrém sportra jellemző értékek									
az őszinteség	96	100	88	90	93	98	95	98	93
a lelkiismeretesség	85	91	84	98	96	95	95	100	93
a szolidaritás	80	81	60	79	87	80	84	88	77
a fair-play	89	89	81	88	93	90	93	100	93
a felelősségérzet	89	91	96	93	93	97	93	98	96
a vakmerőség	67	40	21	10	11	15	22	31	13
a kockázatvállalás	74	54	46	36	28	43	55	45	45
az együttműködés	85	96	74	90	98	93	91	90	89
a segítségnyújtás	89	100	88	93	96	90	95	100	93
a bátorság	89	84	60	67	61	75	78	84	68
XXI. sz. elvárt értékei									
a tudás	93	88	74	90	83	90	96	98	93
az egészség	87	91	81	98	96	93	96	98	95

egyáltalán nem fontos
(átlagok alapján)

legfontosabb
(átlagok alapján)

Összegezve az eredményeket megállapítható, hogy a legkiegyensúlyozottabb képet a privát szféra értékei mutatják, amelyek az extrém sportolók többségénél fontosnak, vagy nagyon fontosnak számítanak.

A posztmateriális értékeknél már vegyesebb a kép. Míg a szabadság domináns értéknek számít, a kreativitás, a változatos és az érdekes élet már csak a középmezőny helyeit foglalják el. Az eredmény annyiban mindenképp érdekes, hogy ha belegondolunk abba, hogy a kreativitás alapfeltétele az extrém sportoknak, az érdekes életet pedig maga a sport biztosítja, az extrém sportolók ilyen irányú igényei a sport révén bőséggel kielégítettek. Inglehart szűkösségi hipotézise alapján tehát - mely szerint az egyén ahhoz a dologhoz, amelyből relatív hiányt szenved, magasabb szubjektív értéket társít – sokkal kisebb jelentőséget kellene ezeknek az értékeknek tulajdonítani. Feltételezhető azonban, hogy az extrém sportolók mindennapjai a sport ellenére sem elég érdekesek, változatosak, nem elég kreatívak, nincs bennük a számukra elegendő kihívás, s mivel a sport önmagában nem elégíti ki teljesen hétköznapijaik élmények iránti igényét, ezért, mint motiváló erők, az élet más területein is fontosak számukra.

A szakirodalom alapján elvárt eredményekhez képest teljesen eltérnek a tradicionális és a materiális értékeknél tapasztaltak.

Az Ifjúság 2004 jelentésben leírtak szerint, a tradicionális értékek súlya növekszik a fiatalok körében, ehhez képest az extrém sportolók között szinte a legalacsonyabb pontszámot kapták. A tradicionális értékek gyenge szereplésének egyik oka lehet, hogy az extrém sportolók szabad lelkületüknél, nyitottságuknál fogva eleve nem fogékonyak a tradicionális értékekre. A másik ok feltételezhetően az, hogy az élményorientált életmód maga sem kedvez a régi értékeknek, a konzervatív szemléletet hangsúlyozó tradicionális értékrendszernek. Különösen elgondolkodtató, hogy a vallásos hit az extrém sportolók körében a legkisebb jelentőséggel bíró érték.

A materiális értékek, a tradicionális értékekhez hasonlóan, az értékek rangsorában az utolsó helyeken szerepelnek. Ez kifejezetten nagy mértékű különbséget jelent a társadalmi átlaghoz és Inglehart (1997) kutatási eredményeihez viszonyítva, amelyek

szerint Magyarországon az emberek többségére a materiális szemlélet a jellemző. Az nehezen feltételezhető, hogy – felelevenítve Inglehart szűkösségi hipotézisét - az extrém sportolók a társadalmi átlaghoz viszonyítva azért preferálják kevésbé a materiális értékeket, mert abból nem szenvednek hiányt, anyagi javakkal jobban el lennének látva. A materiális értékeknek, a társadalmi átlaghoz viszonyított ilyen mértékű elutasítása sokkal valószínűbb, hogy azzal függ össze, hogy az extrém sportolók élményorientált értékattitűdje és a sportban való érintettség az értékstruktúrában a hangsúlyt a posztmodern értékekre helyezi át.

4.3.2. Értékdimenziók az extrém sportolóknál

A leíró statisztikák számításait az értékpreferenciák vizsgálatának második szakasza követte. Ebben egyrészt azt ellenőriztem, hogy a Bauer-Tibori értékskála struktúrája illeszkedik-e az extrém sportolóknál mért értékskálára, másrészt - a lehető legtöbb információ megtartása mellett - a vizsgálatához kapcsolt, az extrém sportolókra fokozottan jellemző értékek mélyén adatredukációs céllal látens struktúrát kerestem.

A változók vizsgálatára „R” típusú faktorelemzést végeztem, melybe a fentebb már említett 6 értékcsoporthoz összesen 28 értéke került.

Első lépésként Cronbach Alpha teszttel ellenőriztem, hogy mennyire megbízható az adott változócsokor, van-e, és ha igen, milyen erős kapcsolat van az értékek között. Az összes érték megtartása nem vezetett eredményre, így az értékcsoporthoz tartozó értékeket úgy válogattam össze, hogy a megmaradó értékekkel minél magasabb legyen a faktor alpha értéke. Amennyiben a szűrés utáni eredmény is $\alpha < 0,5$ -nél kisebb értéket adott, az értékcsoporthoz tartozó értékeket elfogadhatatlannak minősítettem, és a faktorba rendezést elvettem.

Mivel a XXI. sz. kihívásai által elvárható értékek esetében a Cronbach Alpha értéke $\alpha = 0,489$, és mivel az értékek más csoportba bevonva jelentősen lerontották az adott csoport Alpha értékét, ezért a teljes csoportot - a tudás és az egészség értékekkel - ki kellett hagyni a további elemzésből. A Cronbach Alpha túlzottan alacsony értéke miatt a

materiális értékek közül a szépséget, a tradicionális értékek közül a tradíciók tiszteletét és a társadalmi rendet, a posztmateriális értékek közül a szabadságot és a békés világot, a privát szféra értékei közül a belső harmóniát, valamint az extrém sportolókra fokozottan jellemző értékek közül a lelkiismeretességet kellett kihagyni a további elemzésből. Az igaz barátság ugyan kikerült a privát szféra értékei közül, de mivel még elfogadható Cronbach Alpha értéket nyújtott az extrém sportolókra fokozottan jellemző értékekkel, ezért átsoroltam azok közé. A vakmerőség, a kockázatvállalás és a bátorság egy új csoportot képeztek.

A következő lépésben, a megmaradt változók kommunalitásának vizsgálatakor látható volt, hogy a szerelem és az igaz barátság értéke nem érte el a 0,25-ös értéket, azaz a változók túl kicsi súllyal vettek részt a faktorképzésben, ezért a további vizsgálatból ezeket is ki kellett hagyni. Mivel a privát szféra értékcsokorban végül egyedüli értékként a családi biztonság maradt, az értékcsoport megszűntnek tekinthető.

Az elemzés eredményeként 5 faktorban 16 változó maradt, amelyek a további vizsgálatok alapját képezték. Figyelembe véve a szakirodalomban használt elnevezéseket, valamint az értékek jelentéstartalmát, a kutatói döntés alapján a faktoroknak a következő elnevezést adtam:

- materiális: jólét, gazdagság; hatalom, vezetéshez való jog ($\alpha = 0,570$)
- tradicionális: vallásos hit, nemzeti öntudat ($\alpha = 0,638$)
- posztmateriális: változatos élet, érdekes élet, kreativitás ($\alpha = 0,669$)
- közösségi értékek: őszinteség, szolidaritás, fair-play, felelősségérzet, együttműködés, segítségnyújtás, ($\alpha = 0,806$)
- kihívási értékek: vakmerőség, kockázatvállalás, bátorság ($\alpha = 0,737$)¹⁰

A „kihívási” értékre, mint elnevezésre két magyarázat is szolgál. Egyrészt ezen értékeknek, mint tulajdonságoknak meglétét a XXI. század piaci kihívásai követelik meg, írják elő a siker feltételeként. (Héjjas, 2006) Másrészt, amíg az extrém sportolás

¹⁰ A Cronbach alpha akkor fogadható el, ha értéke 0,7 feletti. A gyakorlati példák szerint exploratív faktorelemzés esetén $0,6 < \alpha < 0,7$ még elfogadható, $0,5 < \alpha < 0,6$ esetén, mivel a kapcsolat nagyon gyenge, az értékeket nem rendezik faktorokba. Arra, hogy a materiális faktor ezek ellenére miért maradt benn az elemzésben, a következő oldalon szolgálok magyarázattal.

során adódó helyzetet egy laikus veszélyes szituációként értékelné, addig az extrém sportoló inkább „csak” egy kihívást, egy megoldandó, érdekes feladatot látna benne. Ezen feladatok sajátos professzionizmust igényelnek, megoldásukhoz olyan tulajdonságok megléte szükséges, mint a vakmerőség, kockázatvállalás és bátorság.

A faktor mátrix adatai szerint a hatalom, vezetéshez való jog egyszerre két faktorra is illeszkedett: 0,251-es értékkel a kihívási faktorra, valamint 0,449-es értékkel a materiális faktorra. A hüvelykujj szabály szerint 0,25-ös érték felett csak akkor hagyható meg a változó, ha legalább kétszeres különbség van a két érték között.

A fenti eredmények alapján látható, hogy a materiális értékekkel kapcsolatban két probléma is felmerült. Egyrészt a materiális faktor Cronbach Alpha értéke nem megfelelő: $\alpha = 0,570$, a változók kapcsolata nagyon gyenge, elvileg az értékeket nem lehetne faktorba sorolni. Másrészt a hatalomhoz, vezetéshez való jog egyszerre két faktorhoz is illeszkedik. Mivel a hüvelykujj szabály szerinti elvárt különbség nem áll fenn, ezért ezt az értéket ki kellene venni a rendszerből, ezzel a döntéssel azonban a materiális faktor megszűnne. Mivel a disszertációm lényegi kérdése az, hogy az extrém sportolók mennyiben képviselnek materiális értékeket, ezért a problémák ismerete ellenére a materiális értékdimenziót meghagytam, értékei továbbra is az elemzés részét képezik, de fenntartásokkal kell kezelni az így kapott eredményeket.

A faktorelemzést „maximum likelihood” módszerrel végeztem el. A fenti csoportosítás egy viszonylag jól illeszkedő modellt eredményezett.

A faktoranalízis végeredményét az alábbi 13. táblázat szemlélteti, mely szerint:

1. faktor: közösségi értékek (őszinteség, szolidaritás, fair-play, felelősségérzet, együttműködés, segítségnyújtás)
2. faktor: kihívási értékek (vakmerőség, kockázatvállalás, bátorság)
3. faktor: posztmateriális értékek (változatos élet, érdekes élet, kreativitás)
4. faktor: tradicionális értékek (vallásos hit; nemzet szeretete, nemzeti öntudat)
5. faktor: materiális értékek (jólét, gazdagság; hatalom, vezetésre és döntésre való jog)

A táblázatban szereplő adatok azt mutatják, hogy a faktorok végső struktúrájában az egyes értékek egyértelműen hozzárendelhetők az egyes faktorokhoz.

Amint az a faktorelemzésből látható, a vizsgálat elején bizonyos értékek még egy, az extrém sportolókra fokozottan jellemző értékhalmoz elemei voltak. Ez az értékcsoport azonban valójában egy rejtett struktúrát tartalmazott: a közösségi és a kihívási értékeket.

13. táblázat: Rotált faktor mátrix

Milyen mértékben fontos az Ön számára	Faktor				
	1	2	3	4	5
az őszinteség	,501	,014	,001	,006	-,062
a szolidaritás	,564	,048	,025	,153	-,238
a fair-play	,656	,014	,189	,055	,009
a felelősségérzet	,594	,004	,054	,060	-,004
az együttműködés	,699	,049	,128	,091	,009
a segítségnyújtás	,777	,018	,149	,044	-,066
a vakmerőség	-,078	,811	,085	-,062	,096
a kockázatvállalás	,051	,692	,127	,053	,222
a bátorság	,215	,508	,244	,026	,118
a változatos élet	,064	,193	,586	-,069	-,068
az érdekes élet	,079	,128	,808	-,069	,209
a kreativitás	,204	,041	,503	,086	-,049
a vallásos hit	,072	-,029	-,063	,707	,054
a nemzet szeretete, a nemzeti öntudat	,150	,040	,033	,659	-,039
a jólét, a gazdagság	-,054	,193	,035	-,073	,781
a hatalom, a vezetésre és döntésre való jog	-,173	,251	,000	,121	,449

A faktoranalízis során elvégzett tesztek szerint az eredmények megfelelőek. A Kaiser-Meyer-Olkin teszt¹¹ eredménye: 0,783, mely megfelelő kapcsolatot feltételez, a számított struktúra illeszkedését igazolja. A Bartlett teszt szignifikáns: 0,000 ($p < 0,05$) azaz a változók korrelálnak egymással. A faktorok a teljes variancia 62,743 %-át magyarázzák, ami jó eredménynek számít.

A vizsgálat részletes eredményeit a 12.2.2. sz. melléklet tartalmazza.

¹¹ Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) mutatószám: $KMO \geq 0,9$ – kiváló, $KMO \geq 0,8$ – nagyon jó, $KMO \geq 0,7$ – megfelelő, $KMO \geq 0,6$ – közepes, $KMO \geq 0,5$ gyenge, $KMO < 0,5$ - elfogadhatatlan

4.3.3. Értékpreferenciák a különböző társadalmi változók mentén

A faktorstruktúra meghatározása után fontosnak tartottam megvizsgálni azt, hogy a független változók milyen hatással vannak az extrém sportolók értékattitűdjére, azaz a változók hogyan befolyásolják a személyek viszonyulását az öt értékdimenzióhoz.

Az egyutas variancia-analízissel végzett vizsgálat eredményeit a 14. táblázat mutatja be. Az elemzések alapján megállapítható, hogy a kihívási értékekre úgy a kor, mint a foglalkozás és az iskolai végzettség is hatással vannak. Látható továbbá, hogy a kor a posztmateriális, a foglalkozás pedig a közösségi értékekre is szignifikáns hatással van. Az értékvizsgálat feltárta azt is, hogy a férfiak és nők értékrendjében nincsenek alapvető eltérések, a társadalmi nem egyik értékdimenzióval sincs szignifikáns kapcsolatban. A materiális és a tradicionális értékekre pedig egyik változó sincs befolyással.

14. táblázat: A szocio-demográfiai háttérváltozók és az értékdimenziók kapcsolata

Szocio-demográfiai háttérváltozók	Értékdimenziók				
	Materiális	Tradicionális	Poszt-materiális	Közösségi	Kihívási
Társadalmi nem	-	-	-	-	-
Kor	-	-	p<0,05	-	p<0,05
Foglalkozás	-	-	-	p<0,05	p<0,05
Iskolai végzettség	-	-	-	-	p<0,05

4.3.3.1. Társadalmi nem és az értékdimenziók kapcsolata

A háttérváltozók közül elsőnek a társadalmi nem és az értékdimenziók kapcsolatát vizsgáltam meg. A társadalmi nemnek a 14. táblázat összefoglalása szerint, 95%-os megbízhatósági szinten egyik értékdimenzióval sincs szignifikáns kapcsolata.

Ennek ellenére fontosnak tartom a változó elemzését, hiszen nemzetközi értékvizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy alapvető különbségek vannak a férfiak és a nők értékrendjében. Inglehart szerint míg a férfiak értékrendszerében a vezetőkészség és a felelősségérzet játszik fontos szerepet, addig a nőknél a vallásos hit és az őszinteség dominálnak. (idézi Tibori, 2001) Hazai kutatások szerint az egyes életelek megítélésében mutatkozik különbség a férfiak és a nők között. Míg a nőknél

elsősorban az érzelemhez kapcsolható értékek (érzelmi biztonság, személyes kapcsolatok) az elsődlegesek, addig a magyar férfiak számára az erő, a hatalom és a stabilitás a legfontosabb. (Bauer és Szabó, 2005) Debreceni egyetemisták körében 2010-ben végzett vizsgálatok Kovács és Varga (2011) azt találták, hogy a nők számára az individuális (belső harmónia, szabadság, érdekes élet, élmények) és a posztmateriális (család, szerelem, igaz barátság) értékek az elsődlegesek, a férfiak értékrendszerében a materiális értékek (hatalom, anyagi javak) foglalnak el vezető pozíciót. Ezek az eredmények tulajdonképpen a férfiak és nők több ezer éves társadalmi szerepét prezentálják. Míg a férfiaknak a család, a közösség védelme, ellátása és fenntartása a fő feladata, addig a nők számára az utódok, a család gondozása, összetartása az elsődleges cél.

Az eredményeim, amelyeket a 15. táblázat szemléltet, annyiban eltérnek az elvártaktól, hogy az extrém sportolók körében mindkét nem számára az őszinteség a legfontosabb érték. A férfiak esetében ezeket további közösségi értékek követik: a segítségnyújtás, a felelősségérzet, a fair-play, majd egy posztmateriális érték, a kreativitás következik. A nőknél a fair-play, majd a segítségnyújtás, a kreativitás és az együttműködés értékek jönnek sorrendben.

Érdeemes felfigyelni arra az eredményre is, hogy az extrém sportolók számára a materiális dimenzió mennyire nem fontos.

A férfiak és nők által legkevésbé preferált utolsó öt, különböző dimenziójú értéknél még a sorrendben sincs eltérés. A jólét, gazdagság értéket a kockázatvállalás és a vakmerőség követi, majd a hatalom, vezetésre és döntésre való jog. Végül úgy a férfiak, mint a nők esetében a vallásos hit a legkevésbé fontos érték.

Az összegezett eredmények bizonyos mértékben ellentmondanak a szakirodalomban leírtaknak: mindkét nem résztvevői a legfontosabbnak a közösségi értékeket tartják, míg a társadalmi közgondolkodás szerint a férfiaknál a materiális, a nők esetében pedig a posztmateriális értékeknek kellene dominálni.

E jelenségnek 2 oka is lehet. Egyrészt a tevékenység jellegéből adódó, egyfajta „bajtársi” gondolkodás. Az extrém sportok űzése közben történhetnek balesetek, ezért gyakran előfordulhat, hogy az illető segítségre szorul. Sőt, bizonyos sportágak csak közreműködő/biztosító személy jelenlétében végezhetőek. Nem véletlen, hogy az extrém sportokat általában társaságban űzik, ahol a tagokat szoros érzelmi kapcsolat, akár barátság is fűzheti egymáshoz. (Wheaton, 2004) A másik ok talán éppen abban rejlik, hogy az extrém sportolók körében kevésbé élnek a tradicionális nemi szerepek.

15. táblázat: Preferált értékek - nemek szerint

Milyen mértékben fontos az Ön számára	N	Átlag (férfi)	Átlag (nő)
az őszinteség	344	3,81	3,74
a segítségnyújtás	344	3,61	3,68
a felelősségérzet	341	3,58	3,52
a fair-play	343	3,57	3,69
a kreativitás	343	3,46	3,55
a változatos élet	344	3,4	3,47
az együttműködés	341	3,4	3,54
az érdekes élet	344	3,3	3,36
a szolidaritás	341	3,15	3,21
a bátorság	344	3,02	3,04
a nemzet szeretete, a nemzeti öntudat	341	2,74	2,66
a jólét, a gazdagság	341	2,55	2,4
a kockázatvállalás	344	2,51	2,4
a vakmerőség	344	1,96	1,93
a hatalom, a vezetésre és döntésre való jog	341	1,77	1,78
a vallásos hit	341	1,74	1,68

A vizsgálat eredményét részletesen a 12.2.3. sz. melléklet tartalmazza.

4.3.3.2. Az életkor és az értékdimenziók kapcsolata

Nemzetközi értékvizsgálatok eredményei szerint a fiatal korosztályok értékpreferenciájában a posztmateriális értékek képviselnek vezető szerepet, amely preferencia a kor előrehaladtával, a megváltozott élethelyzeteknek köszönhetően a materiális értékek irányába tolódik. (Inglehart, 1997) A hazai elemzések is arról számolnak be, hogy az életkor előrehaladtával az értékpreferenciák folyamatosan

változnak. (Földvári, 2004) Bauer az Ifjúság 2000 jelentésben arról számol be, hogy a fiatalok értékprioritásában a családi biztonság, az igaz barátság, a szerelem, a békés világ és a belső harmónia szerepelnek az élen, melyeket a gazdagság, a rend, az érdekes- és a változatos élet követ. A sort a tradicionális értékek, a nemzeti identitás, a tradíciók jelentősége, valamint a hatalom zárják. (Bauer, 2002) Az Ifjúság 2004 felmérés szerint a 15-29 évesek értékpreferenciája élen a családi biztonság áll. Az életkor előrehaladtával csökkenő tendenciát mutat az igaz barátság, az érdekes élet, a változatos élet, a szépség, a vezetésre és döntésre való jog, a vallásos hit és a hatalom prioritása. Ezzel szemben a szerelem, a békés világ, a belső harmónia, a tradíciók tisztelete, a társadalmi rend és a nemzet szerepe egyre nagyobb jelentőségű. Az udvariasság, a kreativitás és a gazdagság szerepe az életkor előrehaladtával sem változik. (Bauer és Szabó, 2005)

Az 4.1. pont alatt említett mérés technikai problémák miatt az elemzésre 3 korcsoportban került sor: 30 év alatti, 30-40 év közötti, illetve 40 év feletti extrém sportolók között.

Eredményeim szerint az életkornak jelentős hatása van a posztmateriális (16. táblázat) valamint a kihívási értékre (17. táblázat), 95%-os megbízhatósági szinten a kapcsolatok szignifikánsak.

A vizsgálat alapján elmondható, hogy a posztmateriális értékek a 30 év alatti sportolóknál fontosak, bár kevésbé, mint a 30-40 év közötti extrém sportolók esetében. A posztmateriális értékek a három korcsoport közül a 30-40 év közöttieknél a legfontosabbak, a 40 év feletti körében ezen értékek sokat veszítenek jelentőségükből.

16. táblázat: Az életkor és a posztmateriális értékek kapcsolata¹²

Életkor 3 kategóriában	Átlag	N	Standard szórás
30 év alattiak	0,107	154	0,823
30 és 40 év közöttiek	0,179	143	0,726
40 év felettiak	-0,328	129	0,958
Összesen	-0,000	426	0,863

A kihívási értékek és az életkor terén felfedezhető kapcsolat az életkori sajátosságokból adódóan nyilvánvalónak tűnik. A táblázat adatai szerint a kor előrehaladtával egyre inkább csökken ezen értékek jelentősége. Míg a 30 év alattiak körében kifejezetten fontosak a kihívási értékek, addig a 30-40 év közöttieknél egyre kevésbé preferáltak. A tendencia - például a fiziológiai változásoknak köszönhetően - a kor előrehaladtával erősödik.

17. táblázat: Az életkor és a kihívási értékek kapcsolata¹³

Életkor 3 kategóriában	Átlag	N	Standard szórás
30 év alattiak	0,287	154	0,920
30 és 40 év közöttiek	-0,052	143	0,879
40 év felettiak	-0,276	129	0,696
Összesen	0,003	426	0,874

A materiális, a tradicionális és a közösségi értékek kapcsolata az életkorral 95%-os megbízhatósági szinten sem szignifikáns.

Az adatokból azonban úgy tűnik, hogy a materiális értékek az életkor előrehaladtával az átlagok tekintetében folyamatosan veszítenek súlyukból (30 év alattiak 0,044; 30-40 év közöttiek: 0,003; 40 év felettiak: -0,051).

A közösségi értékek esetében a kapcsolat az életkor és az értékek fontossága között ellentétes. A fiatalabbak ezeket az értékeket egyáltalán nem tartják fontosnak, míg az idősebb korosztálynál már ezek az értékek is előtérbe kerülnek (30 év alattiak: -0,080, 30-40 év közötti: -0,033, 40 év feletti: 0,127).

¹² F-próba szignifikanciája 0,000 ($p < 0,05$), Eta négyzet: 0,064

¹³ F-próba szignifikanciája 0,000 ($p < 0,05$), Eta négyzet: 0,071

A tradicionális értékek tekintetében gyakorlatilag nem tapasztalható együttjárás az életkor és az értékek között. Gyenge különbség mutatkozik a korosztályok között: a 40 év alattiak attitűdje valamivel gyengébb, a 40 év felettek a tradicionális értékekkel szemben inkább elkötelezettek (30 év alatti: 0,015, 30-40 év közötti: 0,015, 40 év feletti: 0,020).

Összességül megállapítható, hogy az eredmények részben igazolják Inglehart véleményét, miszerint a posztmateriális értékek, melyek a fiataloknál dominálnak, az életkor előrehaladtával veszítenek jelentőségükből. Ez a tendencia azonban az extrém sportolók esetében nem tekinthető folytonosnak, mivel ezek az értékek a három korcsoport közül a középső, a 30-40 év közöttiek számára a legfontosabbak.

Az eredmények alapján sem Inglehart materiális értékekről alkotott nézete, sem a szocializációs hipotézise alapján felállított feltevés - miszerint azok a sportolók, akik még a múlt rendszerben szocializálódtak, elsősorban materiális értékeket képviselnek - nem nyert igazolást, mivel az elvártakkal szemben az extrém sportolóknál az életkor előrehaladtával a materiális értékek veszítenek fontosságükből.

Ezek a jelenségek, véleményem szerint, a sportban való érintettséggel magyarázhatóak. Maga az extrém sport űzése azt feltételezi, hogy az illető az átlagnál fogékonyabb az élmények, a posztmateriális értékek iránt. Az évek múlásával azonban a változatos, érdekes élet, a szabadság és a kreativitás iránti elkötelezettség valamelyest alább hagy, de annyira nem, hogy átadja helyét a materiális értékeknek.

Az életkor hatása ellentétesen jelentkezik a kihívási és a közösségi értékeknél, ami teljesen érthető. A kihívási értékek esetében nyilvánvaló, hogy míg a virtus, a bátorság bizonyítása egy fiatal számára fontos lehet, egy idősödő embernél, aki már éveket töltött extrém sporttal, és a sérülés veszélye is egyre komolyabban fenyeget, a vakmerőség, a kockázatvállalás, már egyáltalán nem elsődleges szempontok. Ellenben az esetleges sérülések révén a másik ember fontosságának felismerése, a sportközösségekben kialakult és elmélyült emberi kapcsolatok, barátságok, a közösségi értékek: a segítségnyújtás és az együttműködés egyre mélyebb értelmet nyernek.

4.3.3.3 A foglalkozás és az értékdimenziók kapcsolata

Bourdieu több művében is hangsúlyozza, hogy a társadalmi osztályok tagjainak tevékenységét az osztályok közötti különbségek determinálják. Egy adott osztály tagjait a társadalmi pozíciójuk befolyásolja az edukáció és a foglalkozás választásakor. (Bourdieu, 1973, 2008)

Az életvitelhez köthető értékek és a foglalkozás közötti kapcsolatot Cotrgove és Duff is bemutatja egy 1981-ben elkészült munkájukban. Ugyan indirekt módon, de tanulmányuk arra mutat rá, hogy a materialista szemléletű, azaz az anyagi szempontokat előnyben részesítő emberek inkább a vezetői és technokrata foglalkozásokban találhatóak - pl. vezetők/igazgatók és ügyintézők -, míg a poszt-materialis attitűddel rendelkezők, azaz az életminőséget előtérbe helyező emberek inkább a társadalmi és kulturális foglalkozásokban gyakoribbak. (Cotrgove és Duff, 1981)

Bourdieu a társadalmi különbségek által determinált tevékenységek körét a sportra is kiterjeszti. Plasztikusan úgy fogalmaz, hogy „Amit egy munkás eszik és főleg ahogyan elfogyasztja, az általa üzött sport és a sportolás módja mind szisztematikusan eltér az ipari (nagy)vállalkozó fogyasztói szokásaitól vagy gyakorlatától.” (Bourdieu, 2001)

Véleménye szerint azt, hogy egy adott társadalmi osztály és azon keresztül az osztály egyes tagjai milyen sporto(ka)t űznek három tényező határozza meg: a szabadidő, a gazdasági és a kulturális tőke. Ebben az értelemben tehát a sportág választásra hatással van az egyén társadalmi státusza és anyagi helyzete is. (Bourdieu, 1998)

További munkám során érdekesnek tartottam megvizsgálni azt, hogy Bourdieu elmélete a hagyományos sportok és társadalmi státuszok közötti összefüggésekről megállják-e helyüket az extrém sportok esetében is. Érvényesül-e az a nézet, miszerint a magasabb társadalmi státusz, s vele együtt a kvalifikáltabb foglalkozás és a magasabb gazdasági

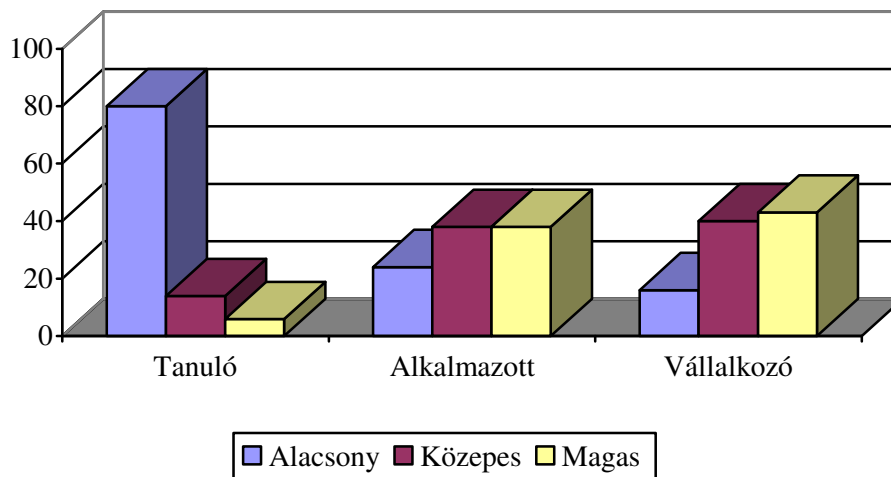
aktivitás magasabb költségigényű sportok művelését eredményezi, vagy az extrém sportok élménykereső jellege felülírja a társadalmi determináltságot.

A könnyebb értelmezhetőség céljából az azonos költségigényű extrém sportokat egy kategóriába vontam össze. Az „Alacsony költségekkel járó” sportokat a gördeszkázás, a hegyikerékpározás és a falmászás képviseli, a „Közepes költségekkel járó” sportok: a barlangászat, a sárkányrepülés és a bűvarkodás, míg a „Magas költségekkel járó”-ak a hegy- és sziklamászás, a vadvízi evezés és az ejtőernyőzés.¹⁴

Az alábbi 8. ábra jól szemlélteti, hogy a tanulók 80%-a az alacsonyabb költségigényű sportokat részesítik előnyben. Meglátásom szerint ennek oka az anyagiak hiányán túl az, hogy a tanulók a közepes vagy magas költségigényű sportok műveléséhez szükséges technikai felkészültséggel, tudással és tapasztalattal sem rendelkeznek, így még egy esetleges igény esetén sem választhatják ezeket a sportokat.

Az alkalmazottaknál és a vállalkozóknál már más a helyzet. Ahogy az az esetükben látható, az alkalmazottak és a vállalkozók szinte megegyező mértékben választják a közepes (alkalmazottak 38%, vállalkozók 40%), illetve a magas (alkalmazottak 38%, vállalkozók 43%) költségvonzatú sportokat. A lehetséges okról az egyik hegy- és sziklamászó interjúalanyom számolt be. Véleménye szerint teljesen más élményt nyújt egy barlang vagy egy hegy, a bűvarkodás vagy a hegyikerékpározás. Ezért nem az anyagiak, hanem inkább a remélt élmény, a közeg szeretete (víz, levegő, föld) amelyek meghatározzák azt, hogy ki, milyen extrém sportot űz.

¹⁴ Az összevonás alapja a sportok **egymáshoz viszonyított** költségigénye, például a kezdő és a haladó felszerelés közötti árkülönbség, a rendszeres üzéséhez szükséges utazási és egyéb költségek. A részletes kifejtés a 4. Módszerek alatt található

8. ábra: A különböző költségigényű extrém sportok megoszlása a foglalkozás alapján

A véleményeket összegezve úgy látom, hogy a társadalmi státusz alapján hiába lenne elvárható egy adott sportág választása, a sportolás nyújtotta élmény és a sport műveléséhez elengedhetetlen tudás legalább ugyanilyen mértékben befolyásolhatják a sportág választását.

A foglalkozás kapcsolata a különböző értékdimenziókkal a 95%-os megbízhatósági szintnél csak a közösségi és a kihívási értékekkel szignifikáns.

A 18. táblázat tanúsága szerint a közösségi értékek a legkevésbé az alkalmazottak számára fontosak. A tanulók értékrendszerében is hasonlóan alacsony preferenciával rendelkeznek, viszont a vállalkozók és elsősorban a munkanélküliek a közösségi értékeket pozitívan ítélik meg. A fontosság az ő esetükben érthető, ha belegondolunk, hogy a vállalkozók akár élethelyzetüknél fogva is az átlagoshoz képest nagyobb felelősséggel tartoznak például a cégük, a dolgozóik jövőjéért. A munkanélküliek élete pedig gyakorlatilag elképzelhetetlen az együttműködés és a segítségnyújtás nélkül.

18. táblázat: A foglalkozás és a közösségi értékek kapcsolata¹⁵

A kérdezett foglalkozása	Átlag	N	Standard szórás
1 tanuló	-0,074	45	0,840
2 alkalmazott	-0,106	232	0,980
3 vállalkozó	0,189	95	0,751
4 munkanélküli	0,521	10	0,739
Összesen	-0,013	382	0,916

A foglalkozás és a kihívási értékek kapcsolata egyértelműen látszik a 19. táblázatból. Minél magasabb pozíciót foglal el az adott foglalkozás a társadalmi hierarchiában, az egyénnél a kihívási értékek súlya annál kisebb. A munkanélkülieknél az élethelyzetükből fakadó okok miatt a kihívási értékek érthetően semmilyen jelentőséggel nem bírnak.

19. táblázat: A foglalkozás és a kihívási értékek kapcsolata¹⁶

A kérdezett foglalkozása	Átlag	N	Standard szórás
1 tanuló	0,572	45	0,918
2 alkalmazott	-0,140	232	0,804
3 vállalkozó	-0,217	95	0,761
4 munkanélküli	0,002	10	0,647
Összesen	-0,072	382	0,836

A materiális, a tradicionális, a posztmateriális értéksoportok és a foglalkozás között nem találtam szignifikáns kapcsolatot, azonban néhány érdekes jelenség ezeknél a faktoroknál is megfigyelhető.

A materiális értékdimenzió és a foglalkozás kapcsolatáról annyi állapítható meg, hogy a különböző foglalkozások gyakorlatilag nem befolyásolják az értékattitűdöt. A 3 foglalkozás közül már a tanulók és a vállalkozók sem tartják fontosnak a materiális értékeket, és ha lehet, az alkalmazottak még kevésbé preferálják (tanuló: -0,065, alkalmazott: -0,008, vállalkozó: -0,047).

¹⁵ F-próba szignifikanciája 0,013 ($p < 0,05$), Eta négyzet: 2,8 %

¹⁶ F-próba szignifikanciája: 0,000 ($p < 0,05$), Eta-négyzet: 8,2%

A tradicionális értékdimenzió esetén az eredmények azt mutatják, hogy a tradicionális értékek a tanulók számára fontosak, a másik két foglalkozásnál csökken a jelentőségük. Az alkalmazottak a tanulókhoz képest már kevésbé, a vállalkozók pedig egyáltalán nem tartják fontosnak ezeket az értékeket (tanulók: 0,143, alkalmazott: -0,037, vállalkozó: -0,050).

A posztmateriális értékcsoporthoz és a foglalkozás kapcsolata a várt eredményt hozta. A változatos és érdekes életet, valamint a kreativitást, a tanulók és az alkalmazottak sokkal inkább preferálják, mint a vállalkozók (tanuló: 0,017, alkalmazott: 0,018, vállalkozó: -0,077).

Összefoglalva az adatokat néhány, a szakirodalomnak ellentmondó érdekesség figyelhető meg.

A foglalkozás és a kihívási értékek esetén az eredmény a tanulónál megfelel az elvártaknak, hiszen fiatalok lévén még él bennük a bizonyítási vágy, még vakmerőek, és elegendő számú negatív tapasztalat híján még szívesen vállalnak kockázatot. A vállalkozók esetében azonban az eredmény annyiban figyelemfelkeltő, hogy ezen értékek (bátorság, kockázatvállalás) meglétét Héjjas (2006) szerint a XXI. század piaci elvei is megkövetelnék.

A foglalkozás és a materiális értékek kapcsolatának eredménye ellentmond Cotgrove és Duff (1981) elméletének, akik szerint a vezető pozíciókban lévők inkább a materiális értékeket preferálják. Az extrém sportolóknál a különböző foglalkozások esetén nincs számottevő különbség a materiális értékek tekintetében. Ezek az értékek sem a tanulók, sem az alkalmazottak, sem a vállalkozók körében nem preferáltak, holott, feltételezve azt, hogy a vállalkozók egyúttal valamilyen szinten vezető beosztásúak is, a materiális értékeknek mindenképp nagyobb fontosságot kellene tulajdonítaniuk.

A tradicionális értékcsoporthoz eredménye egybeesik Rosta (2002) megállapításával, aki szerint a vallásosság újraéledése figyelhető meg Magyarországon. Az eredmény véleményem szerint elgondolkodtató, és egyúttal árnyalja a korcsoportoknak a

tradicionális értékeknél kapott eredményét, miszerint a különböző korcsoportoknál nincs különbség a tradicionális értékek prioritását tekintve. Az eredményből látható, hogy a tanulók számára – akik a fiatal korosztályt képviselik - a tradicionális értékek fontosak.

4.3.3.4. Iskolai végzettség és az értékdimenziók kapcsolata

Bourdieu „A társadalmi egyenlőtlenségek újatermelődése” című művében három tőkefajtát említ: a társadalmi, a gazdasági és a kulturális tőkét. Véleménye szerint a társadalmi újatermelés (reprodukción) ezen tőkék konvertálásával megy végbe. Míg a kulturális tőke bizonyos feltételek mellett gazdasági tőkévé alakítható, ugyanígy a gazdasági tőke is megfelelő munka és időráfordítással társadalmi, illetve kulturális tőkére konvertálható.

A társadalmi érvényesüléshez szükséges kulturális kompetenciákból álló kulturális tőke, melynek inkorporált formája a műveltség, a neveléstől és a tanulástól egyaránt függ. A kulturális tőke megszerzésére azonban a kedvezőbb társadalmi pozícióban lévő családok gyermekeinek nagyobb az esélyük, hiszen az edukációhoz szükséges anyagi tőke is és a kulturális erőforrások is nagyobb mértékben állnak rendelkezésükre. (Bourdieu, 2008)

A bourdieu-i gazdasági és kulturális értékrendszer dichotómiája az inglehart-i materializmus és posztmaterializmus kettősségben is kifejezhető. Holland kutatók véleménye szerint a magasabb kulturális tőkével, ennek megfelelően a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők immateriális, míg a gazdasági tőkével rendelkezők inkább materiális értékbeállítódással jellemezhetők. (De Graaf és De Graaf, 1988)

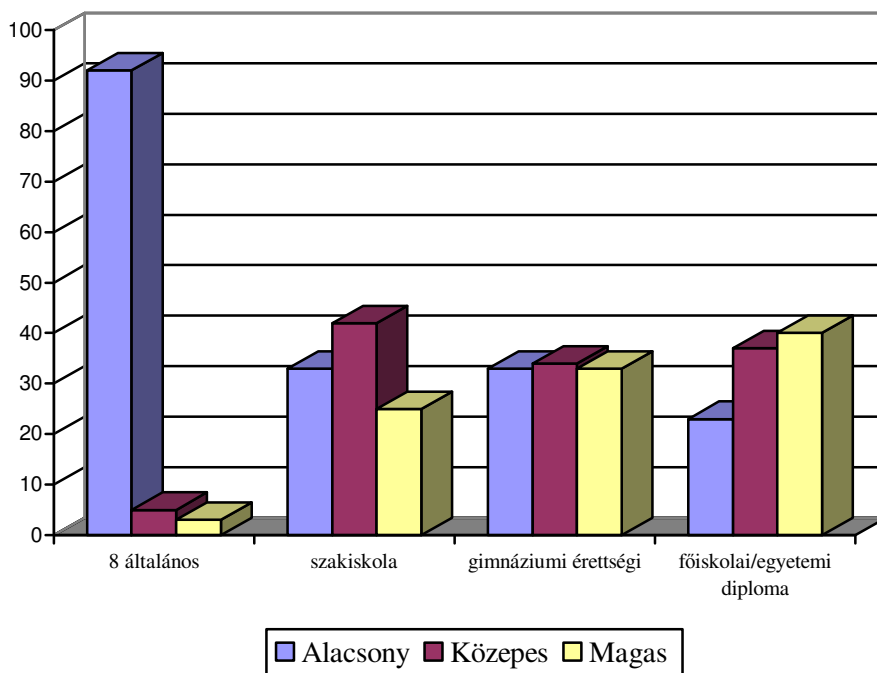
Érdekesnek tartottam annak vizsgálatát is, hogy vajon a bourdieu-i és az inglehart-i dichotómiák érvényesülnek-e az extrém sportolók esetében is, azaz a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező sportolók inkább a posztmateriális, míg az alacsonyabb edukációs szinttel rendelkezők a materiális értékeket preferálják-e?

Az eredmények annak ellenére elemzésre érdemesek, hogy nem találtam 95%-os megbízhatósági szint mellett szignifikáns kapcsolatot az iskolai végzettség és a posztmateriális, a materiális, a tradicionális, valamint a közösségi értékek között.

A posztmateriális értékek iskolai végzettség szerinti fontossága azt mutatta, hogy a 8 általánost végzettekhez képest a szakképző intézményi végzettséggel és a gimnáziumi érettségivel rendelkezők egyre kevésbé értékelik a posztmateriális értékeket, míg a magasabb iskolai végzettségűek, a főiskola/egyetemi diplomával rendelkezők számára már fontossá válnak ezek az értékek (8 általános: -0,020, szakképző intézmény -0,059, gimnáziumi érettségi: -0,082, főiskolai/egyetemi diploma: 0,044).

A materiális értékek tekintetében sem szolgál az iskolai végzettség egyértelmű bizonyítékaul annak, hogy a magasabb iskolai végzettség magasabb társadalmi státuszt, és ennek alapján jobb anyagi körülményeket feltételezve, a materiális értékektől való elfordulást eredményezi. A szakképző intézményi végzettséggel és gimnáziumi érettségivel rendelkezők számára valóban kevésbé preferáltak a materiális értékek a 8 általános végzettekhez képest, azonban a főiskolai és egyetemi diplomával rendelkezők számára újra fontossá válnak (8 általános: 0,467, szakképző intézmény: -0,207, gimnáziumi érettségi: -0,226, főiskolai/egyetemi diploma: 0,055).

A vizsgálat során felmerült, hogy a materiális értékek és az iskolai végzettség kapcsolatát, még ha közvetetten is, de az is jellemezheti, hogy a sportoló milyen költségigényű sportot űz. Ahogy az az alábbi 9. ábrából látható, a 8 általánost végzettek jelentős hányada (92%-a) alacsony költségvetésű sporttal foglalkozik. A szakképző intézményi és a gimnáziumi végzettséggel, valamint a felsőfokú diplomával rendelkezők között jelentős különbség nem látható a különböző költségigényű, és tegyük hozzá, tudást és felkészültséget igénylő sportok közötti választásban.

9. ábra: A különböző költségigényű sportok megoszlása iskolai végzettség alapján

A tradicionális értékek és az extrém sportolók iskolai végzettsége közötti összefüggésből kiolvasható, hogy a magasabb végzettséggel rendelkező sportolók számára a tradicionális értékek kisebb jelentőséggel bírnak (8 általános: 0,015, szakképző intézmény: 0,015, gimnáziumi érettségi: -0,051, főiskolai/egyetemi diploma: -0,006).

A közösségi értékek és az edukáció szintje közötti kapcsolatból látható, hogy a felsőfokú diplomával rendelkezők életében sokkal kisebb súllyal vesznek részt a közösségi értékek, mint a gimnáziumot, vagy a szakiskolát végzettekénél (8 általános: -0,274, szakképző intézmény: 0,056, gimnáziumi érettségi: 0,192, főiskolai/egyetemi diploma: -0,032).

Az értékdimenziók vizsgálatakor szignifikáns kapcsolat egyedül a kihívási értékek és az egyes iskolai végzettségek között mutatkozik (20. táblázat). Minél magasabb az iskolai végzettség, folyamatos csökkenés mellett annál inkább háttérbe szorulnak a kihívási értékek.

20. táblázat: A kihívási értékek és az iskolai végzettség kapcsolata¹⁷

A kérdezett iskolai végzettsége	Átlag	N	Standard szórás
8 általános	1,128	34	0,766
Szakképző intézmény	0,080	56	0,938
gimnáziumi érettségi	0,043	79	0,778
főiskolai/egyetemi diploma	-0,173	254	0,789
Összesen	0,005	423	0,876

A posztmateriális értékek vizsgálata végső soron igazolja De Graafék elméletét. Az eredmény annyiban megfelel elméletüknek, hogy a felsőfokú végzettséggel, azaz magasabb kulturális tőkével rendelkezők számára a posztmateriális értékek valóban többet jelentenek összehasonlítva az alacsonyabb edukációs szinten, azaz kevesebb kulturális tőkével rendelkező sporttársaikkal. Az azonban mindenképp elgondolkodtató, hogy a 8 általánost végzettek miért tulajdonítanak nagyobb fontosságot a posztmateriális értékeknek, mint a magasabb iskolai végzettségűek, például gimnáziumi érettségivel rendelkezők. Felmerülhet a kérdés, hogy ennek a jelenségnek az oka az életkor lehet-e (feltételezve, hogy még fiatal és ezért végzett „csak” 8 általánost). Ha a válasz igen, igazolódik az ingleharti elmélet, miszerint az életkor előrehaladtával csökken a posztmateriális értékek jelentősége. Vagy a háttérben teljesen más ok bújik meg? Például, hogy az extrém sportnak, mint szocializációs szintérnek van szerepe ebben a jelenségben?

A materiális értékeknél - De Graafék elméletéből kiindulva - a magasabb edukációs szinttel rendelkezőknél az értékek háttérbe szorulását kellene megfigyelnünk. Az eredmények azonban azt mutatják, hogy a materiális értékek nemcsak a 8 általánossal rendelkezők, hanem a felsőfokú végzettségű extrém sportolóknál is fontosak.

A kulturális tőke Bourdieu szerint a hétköznapi érintkezéshez és a társadalmi érvényesüléshez szükséges ismereteket, készségeket, információkat és értékeket egyaránt tartalmazza. (Bourdieu, 2008) Ennek ismeretében számomra fontos az az eredmény, hogy az olyan közösségformáló értékek, mint a felelősségérzet, az együttműködés vagy a segítségnyújtás a felsőfokú diplomával rendelkezők életében

¹⁷ F-próba szignifikanciája: 0,000 ($p < 0,05$), Eta-négyzet: 15,3%

sokkal kisebb súllyal vesznek részt, mint a gimnáziumot vagy akár a szakképző intézményt végzetteknél.

4.3.4. Az egyes értékdimenziók alakulása több változó esetén

Az értékek vizsgálatának utolsó lépéseként többdimenziós lineáris regresszió modell építésével vizsgáltam az egyes értékdimenziók, mint függőváltozók és többségében szocio-demográfiai háttérváltozók, mint független változók kapcsolatát. A vizsgálatba bevont független változók: nem, életkor (3 kategóriában), foglalkozás, iskolai végzettség, valamint az extrém sportok költségigényük alapján képzett csoportosítása. Ezzel az elemzéssel a változók közötti kapcsolat meglétére, irányára és erősségére kerestem a választ. Habár egyedül a materiális értékeket mérő függő változóm volt normális eloszlású, ettől még – ha statisztikailag nem is teljesen korrekten – alkalmazható a lineáris regresszió. A regresszió felépítésénél a lépésenkénti (stepwise) módszert alkalmaztam.

Első esetben a materiális, majd a tradicionális értékdimenziókat vizsgáltam meg, de egyik esetben sem volt a változók között 95%-os megbízhatósági szinten szignifikáns a kapcsolat.

A posztmateriális értékekkel foglalkozó modellemben elsőként az életkor lépett be, és negatív hatása volt a posztmateriális értékdimenzióra (21. táblázat). Ez tehát azt jelenti, hogy minél idősebb valaki, annál kevésbé fontosak számára a posztmateriális értékek. Második és egyben utolsó magyarázó változóként a megkérdezett iskolai végzettsége lépett be a modellbe, amelynek éppen ellentétes hatása volt, mint a kornak, vagyis az iskolázottabbak számára fontosabb ez az értékdimenzió. Fontos még megjegyezni, hogy az iskolai végzettség belépésével a kor hatása erősödött,¹⁸ tehát interakció figyelhető meg a két változó között.

Eszerint az eredmény szerint tehát a magasabb iskolai végzettségű extrém sportolók között a posztmateriális értékek preferenciája magasabb, azonban az ugyanolyan

¹⁸ valamivel több mint 10 százalékos eltérés

edukációs szinten lévők esetében az idősebbeknél ezek az értékek veszítenek jelentőségükből.

21. táblázat: A posztmateriális értékdimenzió több változó függvényében¹⁹

Modell	Standardizálatlan együttható		Standardizált együttható	t	Szign	B 95% konfidencia-intervalluma	
	B	Standard Hiba	Beta			Alsó határ	Felső határ
1 (Állandó) Életkor 3 kategóriában	0,364	0,117		3,102	0,002	0,133	0,595
	-0,184	0,055	-0,170	-3,355	0,001	-0,292	-0,076
2 (Állandó) Életkor 3 kategóriában A képzett iskolai végzettsége	-0,057	0,187		-0,304	0,762	-0,424	0,311
	-0,204	0,055	-0,189	-3,725	0,000	-0,312	-0,096
	0,136	0,047	0,146	2,877	0,004	0,043	0,229

A közösségi értékdimenziók modellbe először a vállalkozó, mint „dummy” változó lépett be, és azt láthatjuk, hogy pozitív hatása van a közösségi értékekre, tehát a többi foglalkozástípushoz képest a vállalkozók számára fontosabbak ezen értékek (22. táblázat). Második változóként szintén egy foglalkozástípus lépett be, még hozzá a munkanélküliek, akiknek hatása szintén pozitív. Ez tehát azt jelenti, hogy a tanulókhöz és az alkalmazottakhoz képest mind a vállalkozók, mind a munkanélküliek számára fontosabbak a közösségi értékek.

Ez az eredmény csak megerősíti a foglalkozás és az értékdimenzió vizsgálatok született eredményt.

¹⁹ A modell magyarázó értéke (R-square) 0,05, F-próba szignifikanciája: 0,000 (p<0,05).

22. táblázat: A közösségi értékdimenzió több változó függvényében²⁰

Modell	Standardi- zátlan együtthető		Standardi- zát együtthető	t	Szn.	B 95% konfidencia- intervalluma	
	B	Standard Hiba	Beta			Alsó határ	Felső határ
1 (Állandó)	-0,075	0,054		-1,395	0,164	-0,181	0,031
Vállalkozó	0,271	0,109	0,128	2,496	0,013	0,058	0,485
2 (Állandó)	-0,097	0,055		-1,773	0,077	-0,204	0,011
Vállalkozó	0,293	0,109	0,138	2,695	0,007	0,079	0,507
Munkanélküli	0,617	0,292	0,108	2,116	0,035	0,044	1,191

A kihívási értékdimenzióval kapcsolatos modellbe elsőként a foglalkozások közül a tanuló lépett be, amelynek pozitív hatása látszik, tehát a tanulók számára a kihívások fontosabbak a többi foglalkozás kategóriába tartozókhöz képest. Másodikként az iskolai végzettség épült be a modellbe, amely igen jelentősen lecsökkentette a tanuló, mint foglalkozástípus hatását. Ez különösebben nem meglepő, hiszen ilyen téren kell, hogy legyen kapcsolat a foglalkozás és az iskolai végzettség között. Az iskolai végzettség alapján az mondható el, hogy a magasabb iskolai végzettségűek számára kevésbé fontosak a kihívások. Végezetül az életkor épült be a modellbe, amelynek szintén negatív hatása volt, azaz a kor előrehaladtával csökken a kihívások utáni vágy. Fontos megjegyezni, hogy az életkor belépésével tovább csökkent a tanuló foglalkozástípus hatása (0,190-ről 0,108-ra), viszont valamilyen mértékben erősödött az iskolai végzettség hatása (-0,190-ről -0,206-ra).

A több változó mentén végzett elemzés szerint az állapítható meg, hogy a kihívási értékekre az iskolai végzettségnek van a legnagyobb hatása, minél magasabb az edukáció szintje, annál alacsonyabb a kihívási értékek preferáltsága. Hatásban az életkor sem sokkal marad el. Minél idősebb valaki, annál kevésbé fontos számára a vakmerőség, a kockázatvállalás és a bátorság, mint kihívási érték. Ellenben a foglalkozási hierarchiában minél alacsonyabb szintet foglal el valaki, annál többre tartja ezeket az értékeket.

²⁰ A modell magyarázó értéke (Adjusted R-square): 0,023, F-próba szignifikanciája: 0,005 (p<0,05).

Összességében megállapítható, hogy a kihívási értékek az alacsonyabb iskolázottságú fiatalok számára dominánsak (23. táblázat). Minél magasabb az extrém sportoló iskolai végzettsége, minél magasabb pozíciót foglal el a foglalkozása a társadalmi hierarchiában és minél idősebb, annál kevesebbet jelentenek számára ezek az értékek.

23. táblázat: A kihívási értékdimenzió több változó függvényében²¹

Modell	Standardizálatlan együttható		Standardizált együttható	t	Szign	B 95% konfidencia-intervalluma	
	B	Standard Hiba	Beta			Alsó határ	Felső határ
1 (Állandó) Tanuló	-0,156	0,044		-3,529	0,000	-0,243	-0,069
	0,728	0,128	0,281	5,682	0,000	0,476	0,980
2 (Állandó) Tanuló A kérdezett iskolai végzettsége	0,455	0,184		2,470	0,014	0,093	0,818
	0,492	0,144	0,190	3,421	0,001	0,209	0,775
	-0,173	0,051	-0,190	-3,412	0,001	-0,272	-0,073
3 (Állandó) Tanuló A kérdezett iskolai végzettsége Életkor 3 kategóriában	0,904	0,225		4,009	0,000	0,460	1,347
	0,281	0,155	0,108	1,810	0,071	-0,024	0,586
	-0,187	0,050	-0,206	-3,743	0,000	-0,286	-0,089
	-0,188	0,056	-0,178	-3,365	0,001	-0,298	-0,078

A részletes eredményeket a 12.2.4. sz. melléklet tartalmazza.

4.4. Az élményorientált értékrendszer hatása a kulturális fogyasztói magatartásra – az extrém sportolók szabadidő eltöltési sajátosságai

A kutatás harmadik vizsgálati egysége az extrém sportolók szabadidős tevékenységére fókuszált. Elsősorban arra kerestem választ, hogy a sportolók élményorientált értékrendszere mennyiben hat kulturális fogyasztói magatartásukra, mennyiben jelentkezik szabadidejük eltöltésében. Az érdekes és változatos élet iránti igényüket kielégítik-e a sport kínálta élmények, vagy igazolódik Vitányi (2005) elmélete, miszerint ha valaki a kultúra egyik területén aktív, annál fokozottabb aktivitás figyelhető meg a kultúra egyéb területein is. A kulturális aktivitásuk „értéktérképén” az

²¹ A modell magyarázó értéke (Adjusted R-square): 0,126, F-próba szignifikanciája: 0,000 (p<0,05).

élménycentrikus tevékenységek a meghatározóak-e, vagy a hagyományos közösségekhez hasonlóan fordulnak az egyes kulturális értékekhez.

Az 1990-es években bekövetkező gyökeres politikai változások kihatással voltak az ország társadalmi és gazdasági életére is, mely változásokra az emberek saját életükön keresztül reagáltak. Ezen változások befolyásolták magatartásukat, megváltoztatták fogyasztási szokásaikat, választásaikat. A változások feldolgozását, az új ismeretek adaptálását a kulturális tőkék transzformációja, konvertálhatósága segíti, ennek megfelelően egy adott közösség, társadalom állapotáról sokat elárul a kulturális javak helye és szerepe az értékpreferenciában. A szabadidő mára már életszükségletté vált az urbanizáció káros következményeit, a mozgásszegény életmódot élő, ugyanakkor a munka okozta feszültségtől, a megnövekedett stressztől szenvedő emberek számára. Így a szabadidő eltöltésének vizsgálata, a kulturális javak felhasználása fontos összefüggésekre hívhatja fel a figyelmet a kulturális magatartást és az értékrendet illetően.

Vitányi (2005) szerint a szabadidő eltöltése annyira jellemző egy-egy társadalmi csoportra, hogy vele a társadalmi csoportok igen jól elkülöníthetők. Az 1996-ban készült időmérleg és szabadidő-kutatási eredményei alapján 4 fő csoportot különböztet meg: a passzívak: akik otthonülők; a rekreatívok: akik a tömegkultúra fogyasztói, akik a szabadidőt felüdülésre használják; az akkumulatívok: többnyire szellemi munkát végzők, akik „mindenevők”, minden tevékenység után érdeklődnek, de egy tevékenységnek sem a megszállottjai, valamint az inspiratívok: az értelmiségi, vagy legalábbis értelmiségi jellegű magatartást mutatók, a magas kultúra fogyasztói. Eredményei szerint a magyar társadalmat többségében a semmittevés, a passzivitás jellemezte, a rendelkezésre álló szabad időt többnyire otthon töltötték.

Az 1990-es évek hazánkban alapvetően változtatták meg a szabadidő helyzetét és felhasználását is. Radikális változások következtek be a szabadidő funkciójában, értékelésében és összetételében is. (Gáldi, 2004)

Az emberek gondolkodásában egyre inkább különvált a megélhetést, a megfelelő egzisztenciát és a kívánt társadalmi presztízst is garantáló hasznosítható tudás és a kulturális értékek birtoklása. A tanulás fontossága nőtt, hiszen a megváltozott, meghosszabbodott iskolai életutak alatt gyűjtött tudásnak köszönhetően az egyén élet- és munkaerő-piaci esélyei javulhattak.

Mindezek ellenére a kultúra iránti igény csökkenő tendenciát jelez. Falussy (1993) eredménye is azt mutatja, hogy a szabadidő eltöltését, a kultúra fogyasztását két nagy tevékenységi csoport alkotja, az egyikbe a több, mint 90%-os gyakoriságú TV nézés tartozik, míg a másikba az összes többi tevékenység. Ezek közül is azok a preferáltabbak, amelyek kevés szellemi, fizikai, és gazdasági ráfordítást igényelnek.

A fiatalok sem élnek a kultúra széles értelemben vett felfogásával és használatával. Ez a jelenség legalábbis elgondolkodtató, ha figyelembe vesszük, hogy a korábbi kultúrafelfogáson túllépve a kultúra ma már egy olyan képesség, készség, amely egyfajta életvezetési stratégiaként működik, adaptálja az új lehetőségeket, és folyamatosan reflektál a környezet kihívásaira. (Bauer és Tibori, 2002)

Tibori (2001) szerint, míg a rendszerváltás előtt már kezdtek újjáéledni a szabadidős aktivitásban fontos szerepet játszó társadalmi szervezetek, a rendszerváltás után újra a közösségektől való elfordulás, és - egyre növekvő mértékben – a fogyasztói attitűd jellemezte az embereket. Ez a tendencia azért figyelemfelkeltő, mert a kortárs csoportoktól való eltávolodás, a csoportidentitás hiánya korai társadalmi depresszióhoz, társadalmi elégedetlenséghez vezethet.

Az évezred elején végzett felmérések is arról tanúskodnak, hogy az egyes kulturális „termékektől” való távolmaradás kifejezetten radikális. A megkérdezettek 88%-a soha nem jár operába, komolyzenei hangversenyre, a 65-70%-uk pedig sem a kiállításokat, sem a színházakat nem látogatja. A populárisabb kultúraközvetítő tevékenységek esetén sem jobb a helyzetkép. Az emberek 69%-a soha nem jár moziba, és 31%-uk könyvet sem olvas soha. (Tibori, 2004)

4.4.1. Szabadidős tevékenységek az extrém sportolók körében

A felmérés során első lépésben a kulturális aktivitásra kérdeztem rá. A kérdőívnek arra a kérdésére, hogy „Szabadidejében milyen tevékenységet végez szívesen?” 14 tevékenység esetében a soha/ritkán/havonta/hetente/naponta válaszokkal lehetett a gyakoriságot kifejezni. Az eredményeket a 24. táblázat tartalmazza.

Első pillantásra a legszembetűnőbb eredmény az, hogy az extrém sportolóknak csak 38,6 %-a néz naponta televíziót, 38,4 %-a ritkán és 12,6 %-a pedig soha nem ül a TV elé. Már ez az eredmény is figyelemfelkeltő - összehasonlítva a társadalmi átlag 90%-nál magasabb rátájával.

Hasonlóan pozitívan értékelhető a sportolók közösségi aktivitása, hiszen 39,7%-uk naponta találkozik a barátaival. Ha figyelembe vesszük, hogy 44,9% naponta sportol, és a sportolás is rendszerint társas közegben zajlik, látható, hogy a közösségi szórakozás, a közösség szerepe milyen fontos az extrém sportolók életében.

Az olvasás tekintetében is felfigyelhetünk arra, hogy naponta több, mint 1/4-ük olvas könyvet, és az elutasítók aránya is csak 7,9%. Összehasonlítva a szakirodalomban említettekkel, az eredmény igazán pozitívnak mondható.

A kultúraközvetítő intézmények látogatottságát tekintve már árnyaltabb a kép. Eredményeim szerint az 5 fokú gyakorisági skálán jobbra a ritkán és a soha kategóriába kerültek a válaszok. Ritkán jár kiállításra, múzeumba 68,4%-uk, míg komolyzenei hangversenyre 59,4%-uk soha nem megy el. Moziba, multiplexbe (55,1%); art moziba, színházba, operába (55,1%); könnyűzenei koncertre (58%) és fesztiválra (55,3%) ritkán járnak. Ha figyelembe vesszük, hogy 18-24%-uk soha nem látogatja ezeket az intézményeket, tovább romlik a helyzet, bár a társadalmi átlaghoz képest még mindig sokkal jobb. Érdekes megfigyelni azt is, hogy kulturális intézmények közül a fesztivállal szemben a legerősebb az ellenérzés (soha: 34,5%), ami még így is jócskán elmarad a szakirodalomból idézett fiatalokétól (90%).

24. táblázat: A szabadidő eltöltése során preferált tevékenységek

	Tevékenység	Soha (%)	Ritkán (%)	Havonta (%)	Hetente (%)	Naponta (%)
egyéni programok	TV-t néz	12,6	38,4	1,1	6,8	38,6
	Rádiót hallgat	9,5	34,5	0,2	4,7	47,9
	Napilapot olvas	24,4	38,8	4,3	12,2	17,8
	Hetilapot, folyóiratot olvas	18,3	40,4	12,9	18,7	5,6
	Könyvet (nem tankönyvet) olvas	7,9	31,2	8,6	24,8	25,3
	Számítógépezik, internetezik	0,5	5,2	0,9	2,7	89,2
társas programok	Barátokkal találkozik	0,2	8,6	4,7	43,6	39,7
	Sportol		8,4	5,2	40,0	44,9
	Moziba, multiplexbe jár	18,7	55,1	19,4	3,2	0,5
	Art moziba, színházba, operába jár	24,4	55,1	14,2	1,8	0,5
	Könnyűzenei koncertekre jár	24,2	58,0	10,6	1,4	0,7
	Fesztiválokra jár	34,5	55,3	4,3	0,7	0,5
	Komolyzenei hangversenyre jár	59,4	31,6	4,1	0,9	0,2
	Kiállításra, múzeumba jár	15,3	68,4	10,4	1,1	0,7

Általános tapasztalatként elmondható, hogy az extrém sportolók nemcsak a sport, hanem a kultúra egyéb termékei iránt is érdeklődőbbek.

A szabadidős tevékenységeik részletesebb vizsgálatakor kiderült, hogy az extrém sportolók a társadalmi átlaghoz képest több időt töltenek a társas programokkal, így az elmagányosodás veszélye kevésbé fenyegeti őket. Gyakran találkoznak a barátaikkal, sportolnak, vagy a kultúra különböző intézményeit (mozi, opera, múzeum stb.) látogatják. A kép az extrém sportolóknál kifejezetten azt mutatja, hogy a közösség szerepe esetükben meghatározó.

Az eredmények bizonyos mértékig ellentmondanak napjaink vizsgálati eredményeinek, amelyek szerint a társadalom nagy részénél csökkent a közösségek szerepe; a csoportos élmény és örömszerzés helyett a fontosság a dolgok és tárgyak megszerzésére, használatára helyeződik át. Egyúttal azonban igazolják Vitányi (2005) elméletét is, azaz a sporton kívül a kultúra egyéb területei iránt is aktívan érdeklődnek.

4.4.2. Szabadidő eltöltési szokások az egyes változók mentén

Kutatásom során érdekelt az is, hogy az extrém sportolók szabadidő eltöltésére a társadalmi háttérváltozók milyen hatással vannak, megfigyelhető-e bárminemű belső rétegzettség.

Az elemzés kezdetekor felmerülő mérés technikai problémák és az adatok könnyebb elemezhetősége és összevethetősége érdekében a gyakoriságot 3 csoportba vontam össze. Az átkódolás során 3 új kategória alakult ki: soha, ritkán, gyakran. A soha csoportban maradtak az eredetileg is a „soha” csoportba tartozók, a ritkán csoportba kerültek a ritkán és a havonta válaszok, a gyakran kategóriát pedig a hetente és a naponta válaszok alkották. Néhány tevékenység esetében az összevonás ellenére sem volt a kereszttábla elemzéshez elegendő adat, így a szabadidejében szívesen: számítógépezik, internetezik; barátokkal találkozik; moziba, multiplexbe jár; art moziba, színházba, operába jár; könnyűzenei koncertekre jár; fesztiválokra jár; komolyzenei hangversenyre jár; kiállításra, múzeumba jár programok cellaproblémák miatt nem voltak elemezhetőek.

4.4.2.1. TV nézési szokások

Venczel (2000) megállapításai szerint a televízió nézéssel eltöltött idő egyenes arányban nő az életkorral, azaz minél idősebb valaki, annál több időt tölt a képernyő előtt, viszont fordítottan arányos az iskolai végzettséggel. Szerinte minél magasabb az edukáció szintje, a televíziózásra fordított idő annál rövidebb.

Az extrém sportolók televízió nézési szokásai 3 társadalmi változóval (nem, kor, iskolai végzettség) 95%-os megbízhatósági szint mellett szignifikáns kapcsolatban állnak.

Az alábbi összefoglaló táblázatból (25. táblázat) jól látható, hogy a férfiak szignifikánsan gyakrabban néznek televíziót, mint a nők. Míg a férfiak 49,3%-a hetente legalább egyszer leül a TV elé, addig a nők 49,4%-a maximum csak havonta néz

televíziót. Érdekes az az eredmény is, miszerint a 40 év felettek szignifikánsan gyakrabban töltik szabadidejüket TV-zéssel.

A korosztály és az iskolai végzettség alapján született eredmények szerint amíg a 30 év alattiak 49,4%-a és a 30-40 év közöttiek 44,4%-a ritkán, vagy havonta egyszer néz televíziót, addig a 40 év felettek szignifikánsan többször ülnek le a TV elé, 68%-a minimum hetente. Az alacsonyabb iskolai végzettségekkel rendelkező sportolók szignifikánsan gyakrabban néznek televíziót, mint a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők. A 8 általánost végzettek 57,9%-a, a szakiskolát végzettek 59,6%-a, a gimnáziumi érettségivel rendelkezők 56,4%-a saját bevallása szerint gyakran néz TV-t, míg a felsőfokú diplomával rendelkezőknek csak 38,3%-a.

25. táblázat: TV nézési szokások a társadalmi változók mentén

Társadalmi változók	TV nézés gyakorisága		
	Soha (%)	Ritkán (%)	Gyakran (%)
Nemek szerint (Pearson khi négyzet 0,031 Cramer's V: 0,031)			
Férfi	12,1	38,6	49,3
Nő	16,9	49,4	33,7
Korcsoport szerint (Pearson khi négyzet 0,000 Cramer's V: 0,000)			
30 év alatti	13,3	49,4	37,3
30-40 év közötti	19,7	44,4	35,9
40 év feletti	5,5	26,6	68,0
Foglalkozás szerint (Nem elemezhető)			
Iskolai végzettség szerint (Pearson khi négyzet 0,004 Cramer's V: 0,004)			
8 általános	10,5	31,6	57,9
Szakképző intézmény	3,8	36,5	59,6
Gimnáziumi érettségi	7,7	35,9	56,4
Felsőfokú diploma	17,2	44,5	38,3

4.4.2.2. Rádiózási szokások

Ami a rádióhallgatást illeti, mindkét nem 53,9%-a hallgat gyakran rádiót, viszont érdekes, hogy a tevékenységet a férfiak közül többen utasítják el teljesen, 10,7%-uk soha nem hallgat rádiót. A korcsoportok szerinti elemzést tartalmazó 26. táblázat

adataiból az olvasható le, hogy akik soha nem hallgatnak rádiót, magasabb számban kerülnek ki a 30 év alattiak köréből. A TV nézéshez hasonlóan a 40 év feletiek hallgatnak leggyakrabban rádiót, 63,6%-uk hetente legalább egyszer.

26. táblázat: Rádióhallgatási szokások a társadalmi változók mentén

Társadalmi változók	A rádió hallgatás gyakorisága		
	Soha (%)	Ritkán (%)	Gyakran (%)
Nemek szerint (Pearson khi-négyzet 0,492, Cramer's V: 0,492)			
Férfi	10,7	35,4	53,9
Nő	6,7	39,3	53,9
Korcsoport szerint (Pearson khi-négyzet 0,004, Cramer's V: 0,004)			
30 év alatti	16,0	38,5	45,5
30-40 év közötti	6,4	39,3	54,3
40 év feletti	6,2	30,2	63,6
Foglalkozás szerint – nem elemezhető			
Iskolai végzettség szerint – nem elemezhető			

4.4.2.3. Könyv- és újságolvasási szokások

Felmérési adatok szerint a magyar társadalomban az utóbbi évtizedekben az olvasásra szánt idő folyamatosan csökken. Azonban különbség figyelhető meg a nemek között az egyes kulturális termékek olvasottságában. Míg a férfiak elsősorban az újságolvasást részesítik előnyben, addig a nőknél a könyvolvasás kap nagyobb teret. (Tibori, 2004)

Az extrém sportolók olvasási szokásai részben igazolják a szakirodalomban leírtakat. A nemek tekintetében a nők szignifikánsan többen olvasnak könyvet, mint a férfiak, ami egybeesik Tibori vizsgálati eredményeivel, viszont a hetilapok, folyóiratok olvasását a két nem gyakorlatilag egyformán preferálja, ami eltér a társadalmi átlagtól.

A korosztályok tekintetében sajnos az extrém sportolóknál a társadalomhoz hasonló attitűdök figyelhetők meg. A három korcsoport közül a fiatalabbak azok, akiknél nagyobb a teljes elutasítás úgy a könyvolvasás, mint az újságolvasás tekintetében. A 27. táblázatban szemléltetett eredményekből az a hasonlóan negatív eredmény is látszik,

hogy ha már választanak, inkább a hetilapokat, folyóiratokat részesítik előnyben a könyvekkel szemben. Az iskolai végzettség tekintetében a könyvolvasási szokások sajnos nem elemezhetők, az újságolvasással kapcsolatos attitűdről annyi azonban elmondható, hogy minél alacsonyabb az edukáció szintje, az újságolvasási hajlandóság annál alacsonyabb.

27. táblázat: Olvasási szokások a társadalmi változók mentén

Társadalmi változók	Olvasási szokások					
	A könyv olvasás gyakorisága			A hetilap olvasás gyakorisága		
	Soha (%)	Ritkán (%)	Gyakran (%)	Soha (%)	Ritkán (%)	Gyakran (%)
Nemek szerint	(Pearson khi-négyzet 0,000, Cramer's V: 0,000)			(Pearson khi-négyzet 0,905, Cramer's V: 0,905)		
Férfi	8,8	45,0	46,2	18,8	56,1	25,1
Nő	4,5	24,7	70,8	20,9	54,7	24,4
Korcsoport szerint	(Pearson khi-négyzet 0,000, Cramer's V: 0,000)			(Pearson khi-négyzet 0,001, Cramer's V: 0,001)		
30 év alatti	17,0	44,0	39,0	24,7	61,7	13,6
30-40 év közötti	2,1	38,3	59,6	17,0	54,6	28,4
40 év feletti	3,1	39,5	57,4	15,1	50,0	34,9
Foglalkozás szerint	Nem elemezhető			Nem elemezhető		
Iskolai végzettség szerint	Nem elemezhető			(Pearson khi-négyzet 0,000, Cramer's V: 0,000)		
8 általános				43,2	45,9	10,8
Szakképző intézmény				19,6	56,9	23,5
Gimnáziumi érettségi				24,7	63,6	11,7
Felsőfokú diploma				13,9	55,2	31,0

Összegezve az extrém sportolók szabadidős tevékenységeit, a társadalmi átlaghoz viszonyított eltérést a TV nézési és az olvasási szokások terén tapasztalunk.

Televíziózási szokásaikról, azok között akik egyáltalán néznek televíziót, a nem, a kor és az iskolai végzettség alapján a következő kép alakul ki. A kor és az iskolai végzettség alapján kapott adatok egybeesnek Venczel (2000) megállapításaival. Az extrém sportolók esetében is az életkorról egyenes arányban nő a TV nézésre fordított idő, a legtöbbet a 40 év felettiiek ülnek a TV előtt. Az iskolai végzettséggel pedig a tevékenység fordítottan arányos, a felsőfokú diplomával rendelkezők körülbelül csak 2/3 annyi időt töltenek a TV előtt, mint az alacsonyabb végzettségűek.

A nemek tekintetében a mért eredményem kisebb mértékben eltér a társadalmi átlagtól. Az extrém sportoló férfiak szignifikánsan több időt töltenek TV nézéssel, mint a nők.

Az olvasási szokásokat elemezve láthatjuk, hogy az extrém sportokkal foglalkozó nők szívesebben olvasnak könyvet. Az életkor nincs különösebb hatással arra, hogy könyvet vagy hetilapot részesítsenek előnyben, a kor előrehaladtával úgy a könyv, mind az újság esetében nő az olvasási gyakoriság.

Adott társadalom kulturális magatartásáról nemcsak a preferált tevékenységek, de a kedvelt témák is fontos információval szolgálnak. Így a kutatásom következő lépésében azt vizsgáltam, hogy az egyes témák hol helyezkednek el az extrém sportolók „értéktérképén”. Arra kerestem választ, hogy az élményorientáció a preferált témákon keresztül is nyomon követhető-e, vagy az extrém sportolók kedvelt témái követik a társadalom számára fontos mintázatokat?

Eredményeim - amelyeket a 28. és a 29. táblázatok szemléltetnek - azt mutatják, hogy az extrém sportolók számára a legfontosabb az információkkal való naprakész ellátottság, amelynek legkedveltebb közvetítő eszköze a számítógép. Az interneten keresztül történő információgyűjtés és kommunikáció (e-mailezés) tartoznak a legpreferáltabb témák közé.

A témák rangsorában az extrém sportokkal kapcsolatos információ, a médiumoktól függetlenül előkelő helyet foglal el, és a sport más területei is komoly érdeklődésre tartanak számot.

A vizsgálat eredményéből az is kitűnik, hogy sem az amerikai sorozatok, s velük együtt a hedonisztikus értékek (anyagi jólét, érdekes, változatos élet stb.), sem a dél-amerikai, mexikói szappanoperák, ahol a legfontosabb érték a szerelem, nem hozzák tűzbe az extrém sportolók általam vizsgált csoportját.

28. táblázat: Preferált témák rangsora

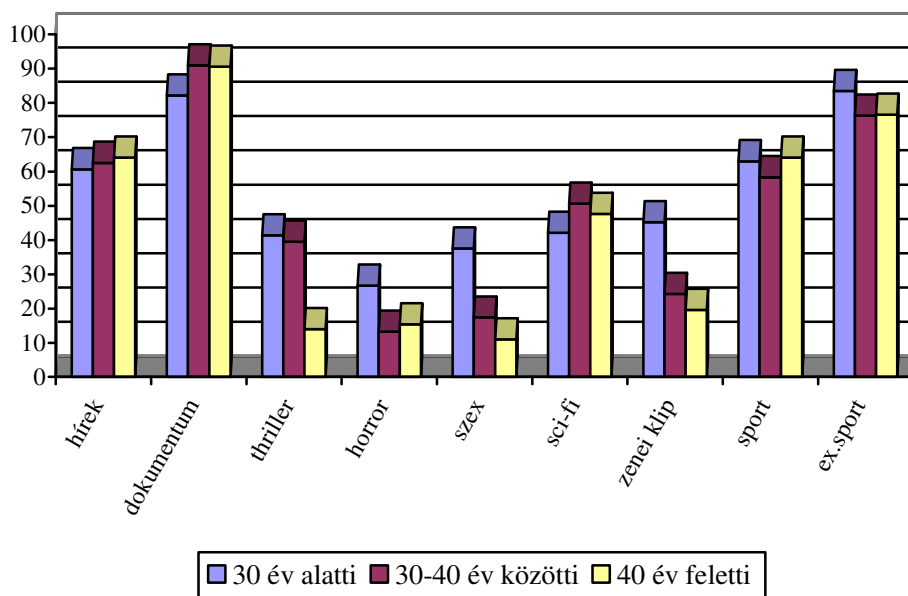
Mennyire preferálja az adott témát:	Átlag (%)	Mennyire preferálja az adott témát:	Átlag (%)
dokumentum, ismeretterjesztő	3,35	thriller	2,03
extrém sport	3,24	szex / pornó	1,90
hírek	2,84	horror	1,58
sport	2,76	szerelmes, romantikus	1,47
sci-fi	2,44	sorozatok - "szappanoperák"	1,21
zenei klippek	2,06		

29. táblázat: Preferált info-kommunikációs csatornák rangsora

Mennyire preferálja az adott info-kommunikációs csatornát	Átlag (%)
információgyűjtés az interneten	3,37
levelezés (e-mail)	2,87
SMS-ezés	1,80
fórumozás	1,65
WAP-olás	1,19

Egyes, az 1990-es évek végén készített médiahasználatot felmérő tanulmány szerint a fiatalok az akciófilmeket kedvelték jobban, míg az idősebbeket inkább a szex és a horror témák vonzották. (Tibori, 2004)

A kutatásom következő és egyben utolsó lépésében azt elemeztem, hogy az egyes témákon belül megfigyelhető-e szignifikáns különbség a korcsoportok között. Az egyes témák és a kor összefüggését a 10. ábra szemléletesen mutatja be. Az. ábra tanúsága szerint a témák többségénél igazán nagy eltérés nem figyelhető meg az egyes korosztályok között. A thriller, a horror és a szex témákban azonban 95%-os megbízhatósági szinten szignifikáns különbség érzékelhető a fiatalabb és az idősebb korosztályok között.

10. ábra: Az egyes témák korcsoportok szerinti preferáltsága

A 30. táblázatban bemutatott eredmények részben fedik a szakirodalomban leírtakat, hiszen az akció tartalmú könyvek, filmek fontosak a tizenévesek számára, azonban az extrém sportolók esetében még a 30-40 év közötti korosztály is kedveli ezeket. A horror és a szex témáknál már eltérés figyelhető meg. Míg a társadalomban inkább az idősebbek körében kedveltek ezek a témák, az extrém sportolóknál ezzel ellentétes tendencia tapasztalható. A 30. életév tájékán jelentős törés következik be, és ezek a témák gyakorlatilag elvesztik jelentőségüket.

30. táblázat: 3 kiemelt téma korcsoportok szerinti megoszlása

Témák	Korcsoportok		
	30 év alatti (%)	30-40 év közötti (%)	40 év feletti (%)
thriller ²²	41,4	39,5	14,0
horror ²³	26,7	13,2	15,4
szex ²⁴	37,6	17,4	11,0

²² Pearson khi-négyzet 0,000, Cramer's V: 0,000

²³ Pearson khi-négyzet 0,000, Cramer's V: 0,000

²⁴ Pearson khi-négyzet 0,000, Cramer's V: 0,000

Az extrém sportolók kulturális fogyasztását és magatartásmódját vizsgálva láthatjuk, hogy a sportolók korántsem alkotnak homogén csoportot. Szignifikáns különbségek találhatók az extrém sportolók vizsgált csoportján belül a főbb magyarázó változók szerint, és eltérések tapasztalhatók a társadalmi átlaghoz viszonyítva is. Méréstechnikai problémák miatt átfogó vizsgálat elvégzésére nem volt mód, de az a részeredményekből is jól látszik, hogy az extrém sportolók kulturális fogyasztásában is az élményorientáció válik közös hívó szóvá. S ez az orientáció nem a hedonikus élvezetekről szól, hanem az önmaga számára tartalmas társas kapcsolatokról, a változatos, szép, értékes életről. Elég, ha megfigyeljük a preferált témákat. A lista élén nem a magas szenzoros kapacitással bíró témák, nem a thriller, a szex vagy a horror állnak, hanem azok, amelyek „real-time” kapcsolatot biztosítanak a világgal és folyamatos interakciót a barátokkal/sporttársakkal.

5. MEGBESZÉLÉS

A társadalomtudományban a kutatások eredményei helyesen csak akkor értelmezhetők, ha figyelembe vesszük a jelenség politikai, gazdasági és társadalmi környezetét. Az extrém sportok esetében az értelmezést tovább nehezíti, hogy ez a környezet alapvető változásokon ment át 20 évvel ezelőtt, és az átalakulás még napjainkban is tart.

A rendszerváltás hatására a szó szoros és átvitt értelmében is leomlottak a határok, kinyílt az ország. A gazdasági fejlődés és a demokratizálódás megteremtette a feltételeit annak, hogy az emberek „világot lássanak”. Új eszmékkel, ideológiákkal, értékekkel ismerkedjenek meg, akár személyesen az utazások szabaddá válásának, a turizmus fejlődésének köszönhetően, akár áttételesen, a mediatizált és digitalizált világ vívmányain keresztül.

Az élet megváltozott körülményei, az újonnan kapott szabadság mind hatással voltak a társadalom egészére. A társadalom kulturális állapotában, értékrendjében bekövetkező változások pedig az egyes ember értékrendjében képeződtek le. A kilencvenes évek fiataljainak egyszerre kellett az új viszonyokhoz és az új értékrend(ek)hez is alkalmazkodniuk. Az előző rendszer hivatalos értékei már erodálódtak, az új értékrendszer még nem tisztult le, így talán érthető is, hogy sokak szerint egyfajta értékválság jeleit lehetett felfedezni. A társadalom számára a tradicionális értékek egyre inkább vesztek jelentőségükből, míg az új értékrendszer legfontosabb elemeivé a materialista értékek váltak. (Gábor, 2006)

Az így kinyílt országban és társadalomban az embereknek új kihívásokkal is szembe kellett nézniük. A folyamatossá és növekvővé váló státusszindrómának²⁵ is nevezett társadalmi stressz kezelésére mindenki a saját habitusának és értékrendszerének megfelelő gyógyírt kereste. Sokan a mozgásszegény életmód mellé még az önkárosító

²⁵ Kopp és Skrabski (2007) megállapítása szerint az 1990-es évek végén tapasztalható mortalitási és morbiditási krízis oka alapvetően lelki eredetű. A jelenséget státusszindrómának is nevezik, ami elsősorban a férfiak körében jelentkező, a társadalmi hierarchiában való lemaradástól való félelmet jelenti. Meglepő módon nem önmagában a rossz szociális-gazdasági helyzet, hanem a viszonylagos lemaradástól való félelem az, amely egyfajta krónikus stresszállapot kialakulásához vezet.

dohányzást, kóros alkoholfogyasztást vagy kábítószer használatát választották. (Kopp és Skrabski, 2007)

Az új, posztmodern értékeket elsajátító, magasabb szenzoros élménykereső kapacitással bírók az élményszerzés és stresszoldás másik formája, az extrém sportokban való részvétel mellett döntöttek.

A sportolási aktivitásban azonban a nemek tekintetében jelentős a különbség. A részvételi arányok különbözősége még az évezred fordulóján is jól érzékelhető eltolódást mutatott a férfiak javára, melynek magyarázatául a nők tradicionális társadalmi szerepe, valamint a sportok többségének maszkulin jellege szolgált. Napjainkra a hagyományos sportoknál a nemek kiegyenlítődése figyelhető meg, köszönhetően annak a jelenségnek is, hogy a kínálati oldalon megjelenő újabb és újabb mozgásformák már nemcsak a fiatalok érdeklődését keltették fel, hanem az idősebb korosztályhoz tartozó nőket is.

Az extrém sportolóknál született eredmények azonban arról tanúskodnak, hogy a férfiak jóval nagyobb számban vesznek részt az extrém sportokban, mint a nők. Ez alátámasztani látszik Héjjas (2006) felvetését, miszerint a férfiak biológiai adottságaiknál fogva előnyt élveznek az extrém sportokban. Erőfölényük különösen ott vitathatatlan, ahol a fizikum dominál, így ezek a sportok kitűnő terepet szolgáltatnak ahhoz, hogy a férfiak kompenzálják a társadalom egyenlősítő tendenciáit. A jelenség magyarázata valószínűleg ennél összetettebb. Nem szabad figyelmen kívül hagyni az extrém sportok jellegéből eredő okokat sem. A kockázat, mely az extrém sportok egyik fő jellemzője, a nők többsége számára elfogadhatatlan, hiszen biológiai szerepüknél fogva a kockázatkerülés náluk ösztönös. A részvételt nehezítő körülmény az is, hogy a legtöbb sport a veszélyességéből eredendően társas közegben végezhető, így a nők esetében a sportban való részvétel nemcsak a családtól, de a sporttárstól is függ.

Kutatásom egyik kulcsgondolata az volt, hogy megkeressem azokat a mozgató erőket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy valaki önként, aktívan és rendszeresen (élet)veszélyes extrém sportban vegyen részt. Ennek első eleme a szilárd motivációs

bázis, mely a sportolás sajátos, máshoz nem köthető értékeivel közvetíti azt a célt, mely a sportoláshoz szükséges kitartást eredményezi.

A vélemények megoszlanak abban a tekintetben, hogy a sportolás kialakulásában mely tényezők játszanak vezető szerepet. Sokak számára kérdés, hogy az egyéni okok vagy a társas hatások játszanak-e fontosabb szerepet, a belső motiváló célok erősebbek-e, vagy a külső faktorok, a mintaként szolgáló csoportok hatása jelentősebb-e (Keresztes és Pikó, 2008; Biddle és Armstrong, 1992; Bucsi, 2003; Szabó, 2006; Neulinger, 2007; Smith, 2003)

Az évezred elején végzett kutatások egy része azokra a célokra fókuszált, melyek a hagyományos sportok művelésére készítetnek. Az eredmények tekintetében a társadalmi nemek között jelentős különbség nem található. A férfiak és a nők is a sportolás egészségmegőrző értékét emelik ki első helyen, de fontos a szociális funkciója is, a jó társaság és az abban való szórakozás. (Bucsi, 2003; Szabó, 2006; Neulinger, 2007)

Esetünkben mindkét nem számára egyaránt a sportok szellemiségéből fakadó célok a legfontosabbak. Az extrém sportok lényege az öröm, a szórakozás, az önkifejezés, a „flow”- élmény megélése (Jackson és Csíkszentmihályi, 1999), és hogy ezt az élményt a közeli barátok elismerő pillantásainak kereszttüzeiben lehet átélni. Feltételezhető, hogy az emberi sportteljesítmény végső határainak megismerésére irányuló igen erős belső késztetés és a befogadó, baráti közeg jelenti azt a többletet, amely a hagyományos közösségektől eltérően vonzza a fiatalokat is és rendszeres sportolásra készíti őket.

Az általam végzett, a sport sajátos, csak rá jellemző értékeire irányuló felmérés adatai két dologra hívják fel a figyelmet. Egyrészt a sportértékek felidézése során kortól és nemtől függetlenül azokat az értékeket preferálták, melyek az extrém sportokhoz szervesen köthetők. Ez a választás azonban nem tekinthető teljesen tudatosnak, valószínűsíthetően inkább a sport teljesítőképességre, akaraterőre, koordinációs képességekre gyakorolt pozitív hatását, az új mozgásélmény nyújtotta örömet jelzi.

Másrészt a válaszok az egyén saját élete szempontjából érdekes értékeket jelzik. A tanulók számára a gátlások leküzdése, a kudarcok elviselése, a vállalkozóknál pedig az önbizalom és a magabiztosság a domináló értékek. Amennyiben elfogadható ez az érvelés, az eredmény a szakiskolásoknál elszomorító. Esetükben fel kell figyelni arra a jelenségre, hogy a szakiskolások gyakorlatilag az összes egészségkárosító magatartáshoz (dohányzás, kóros mennyiségű alkohol, drog) kapcsolódó értéket fontosnak tartják, jelezve ezzel a mindennapjaikban felmerülő problémákat, kérdéseket.

Már a sport sajátos, csak hozzá köthető értékeinek vizsgálata is jelezte, és a további eredmények teljesen meg is győztek arról, hogy az extrém sportok milyen erős értékközvetítő hatással bírnak. A tapasztaltak egyértelműen alátámasztják azokat a sporthoz kapcsolható értékvizsgálati eredményeket, melyek a sport értéktranszfer szerepéről számolnak be (Ekler és Rétsági, 2006; Polgár, 2008), és egyúttal ellentétes álláspontra helyezkednek azzal, mely a sport értékátadó, szocializációs funkcióját vitatja. (Mielke és Bahlke, 1995)

A sport minden társadalomban a kultúra része, s mint ilyen leképezi a makrostrukturában bekövetkező változásokat, utal a viselkedésbeli módosulásokra, közvetíti a megváltozott társadalmi értékeket, normákat. (Földesiné és mtrai, 2010)

A rendszerváltást követő években a tevékenységek választását és végzését egyszerre befolyásolta a társadalmi hierarchia által meghatározott életmód és a miliő-hovatartozás, egyidőben fejtette ki hatását a modern és a posztmodern ideológia, valamint a materiális és a posztmateriális értékszemlélet.

Voltak emberek, akiket mindennapi tevékenységükben a hiányzó javak megszerzésének vágya, voltak, akiket az élményéhség motivált. A magyar társadalomban az értékek változásait, eltolódásait Füstös és Szokolczai (1994); Beluszky (2000); Bauer (2002) és Rác (2005) is vizsgálták.

A második, és egyben legfontosabb célkitűzésem volt választ kapni arra, hogy az extrém sportok mennyiben tekinthetők a XX. század végi változásokra adott válasznak,

a megváltozott értékörnyezet mennyiben képződik le az extrém sportolók értékrendszerében.

Az eredményekből megállapítható, hogy bár az extrém sportok köré szerveződő közösségek tagjai hasonló értékeket vallanak, mégsem tekinthetők homogén közösségeknek. Értékrendszerükben a posztmateriális és a közösségi értékek dominálnak, míg a materiális, a tradicionális és a kihívási értékek gyengén szerepelnek.

Elsősorban a materiális értékek háttérbeszorulása látszik meghatározó tényezőnek. Alakulásában a társadalmi háttérváltozók közül az életkor bír egyértelmű hatással, bár bizonyos mértékig a kulturális tőkével való ellátottság is meghatározó.

Azon eredményem, mely szerint a materiális értékek az életkor előrehaladtával egyre inkább veszítenek jelentőségükből, ellentmondani látszik Inglehart (1997) materiális értékekről vallott nézetének. Továbbá nem támasztja alá szocializációs hipotézisét sem, hiszen a vélhetően materiális szemléletű közegben szocializálódott 30 év feletti korosztály számára sem preferáltak a materiális értékek. Hasonlóan vitába száll Cotgrove és Duff (1981) által az életvitelhez kapcsolható értékek és a foglalkozás kapcsolatáról leírtakkal, mivel az extrém sportolóknál nem mutatható ki szoros együttjárás a vezetői/technokrata foglalkozás és a materiális értékek között.

Mivel nehezen képzelhető el az, hogy az extrém sportokban résztvevők gazdasági lehetőségei az átlaghoz képest jobbak lennének, ezért az a feltevés miszerint a sportolók a materiális értékeket a társadalmi átlaghoz képest kevésbé preferálják, nagy valószínűséggel a sportban való beágyazottsággal függ össze. Minél régebb óta űzi valaki az adott sportot, annál valószínűbb, hogy az illető élményorientált attitűddel rendelkezik és kisebb fontosságot tulajdonít az anyagi világ értékeinek. Ezt a nézetet támasztja alá, igaz csak közvetve, hogy nem található releváns kapcsolat a magasabb (alacsonyabb) társadalmi státuszú foglalkozás és a költségigényesebb (költségtakarékosabb) sportág választása között.

Döntő körülménynek tekinthetjük azonban, hogy a materiális értékek alacsonyabb súlyát nem kíséri a posztmateriális értékek: változatos élet, érdekes élet, kreativitás térnyerése. Amellett, hogy ez az eredmény egyrészt alátámasztja Inglehart (1997) posztmateriális értékekről alkotott véleményét, azaz, hogy a fiatalabb generációk az idősebbeknél fogékonyabbaknak mutatkoznak a posztmateriális értékek befogadására, az extrém sportolók esetében szinte evidensnek is tekinthető. Mivel a legtöbb alternatív sportban a kreativitás, a művészi elemek és az önkifejezés válik hangsúlyossá (Wheaton, 2004), vélhetően az extrém sporttal való napi kapcsolat kielégíti a változatos- és érdekes élet, valamint a kreativitás iránti igényt.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni a közösségi értékek kiemelt fontosságát sem. A posztmateriális és a közösségi értékek fontossága a résztvevők értékvilágában rávilágít arra a kettősségre, amely ezeket a sportokat jellemzi. Míg a változatos és érdekes élet iránti vágy az individualizmus élményéből táplálkozik, a közösségi értékek kiemelt fontossága azt mutatja, hogy a sportoló mégsem válik teljes mértékben elszigeteltté. A sportolás során kialakuló közösségek, baráti társaságok a többségi társadalomtól sokszor merőben eltérő normákat és értékeket vallanak, tevékenységüket teljesen áthatják a mély közösségi érzelmek, amelyben megkérdőjelezhetetlen helye van az olyan értékeknek, mint az együttműködés, a felelősségérzet és a segítségnyújtás. Így válnak az extrém sportok olyan területté, amelyben egyszerre lesz jellemző egyfelől az individualista szórakozás, másfelől a mély közösségi érzelmek kifejezése és megélése. (Rinehart és Sydnor, 2003)

Sportszociológiai megközelítést alkalmazva azt állíthatnánk, hogy az extrém sportolók teljes mértékben posztmodern értékeket képviselnek. Sőt a sportok közül jó néhány azoknak a tulajdonságoknak a meglétét is megkívánja – bátorság, kockázatvállalás, felelősség, együttműködés –, amelyeket a XXI. század piaci elvei a siker alapfeltételeként aposztrofálnak.

A bátorság és a kockázatvállalás jelentőségét azonban az extrém sportolók és a többségi társadalom tagjai valószínűleg másként értelmezik. A laikus szemlélő azt

feltételezhetné, hogy ezek az értékek nyilvánvalóan hangsúlyosak a résztvevők számára, hiszen az extrém sport a kockázatvállalással összefüggő értékek kiemelt területe.

És valóban, a sportolókat bizonyosan magasabb szintű kockázatvállalási hajlandóság jellemmez, mint egy átlagembert, azonban a sportolók maguk is elvetik a túlzott – és fontos kiemelni – az átgondolatlan kockázatvállalást és vakmerőséget. A bátorság, a kockázatvállalás és a vakmerőség nem több, mint „eszköz” az előre megtervezett és főleg begyakorolt mutatványok tökéletes kivitelezéséhez. Éppen ezért maguk a sportolók sokszor egyáltalán nem értékelik veszélyesnek azokat a sportolás közben előállt helyzeteket, amelyeket a társadalom olykor egyenesen életveszélyesnek bélyegez (Rinehart és Sydnor, 2003).

Célkitűzéseim között szerepelt annak megállapítása is, hogy az extrém sportolók élményorientált attitűdje mennyiben változtatja meg kulturális magatartásukat, kulturális fogyasztási szokásaikat, mennyiben befolyásolja szabadidejük eltöltését.

A vélemények megegyeznek abban, hogy az elmúlt évek megteremtették a feltételeit annak, hogy az emberek kulturális fogyasztásában változás álljon be. A kínálati oldal bővülése, a keresleti oldal fizetőképessége mind hozzájárult ahhoz, hogy átütő átalakulás következzen be. A kultúra – bármely megjelenési formája – iránti érdeklődés azonban elmaradt. A hagyományos közösségeket on-line közösségek helyettesítik, a csoportos szórakozási formák egyre inkább kihálnak. Ráadásul a hangsúly is azokra a szórakozási formákra helyeződött, amelyek kevés szellemi, fizikai és anyagi áldozatot kívánnak. A magyarokra egyre inkább jellemző az otthonülő jelző. Még a populárisabb kultúraközvetítő tevékenységek (mozi, fesztivál, stb.) sem népszerűek, az emberek szabadidejük több, mint 90%-át televíziózással töltik.

Az extrém sportolók szabadidő felhasználásában az extrém sportok által közvetített értékek hatása a kulturális fogyasztás szinte minden területén nyomon követhető.

A társadalmi átlaghoz képest sokkal pozitívabb képet mutat a tevékenységek preferencia-listája. Evidenciának tűnhet, hogy a sportolásra több időt fordítanak, azok

azonban mindenképp a sport közösségi értéktranszfer erejét bizonyítják, hogy több időt töltenek baráti közösségekben és társas programokkal. Az élmények iránti fokozott vonzalmuknak tudható be, hogy a többségi társadalomhoz képest jobban érdeklődnek a kultúra egyéb termékei iránt is, vitathatatlanul élnek az élet nyújtotta egyéb lehetőségekkel.

Az extrém sportok szellemisége, közösségteremtő, értékközvetítő hatása a kedvelt témák területén is tetten érhető. Így azoknak akik arra tippelnének, hogy a magas szenzoros kapacitással bíró, elsősorban hedonikus élvezetekről szóló témák a dominánsak, csalódnuk kell.

6. KÖVETKEZTETÉSEK

Disszertációmban arra vállalkoztam, hogy bemutassam a magyarországi extrém sportolók egy csoportjának értékrendszerét, és azt, hogy értékstruktúrájuk mennyiben tekinthető az elmúlt 20 év globális és lokális változásaira adott válasznak. Úgy gondoltam, hogy átfogó képet csak úgy adhatok, ha több oldalról közelítem meg a témát. Ezért nemcsak az általános emberi értékek vizsgálatát, de a sport sajátos, csak rá jellemző értékeinek feltárását is kutatási célomnak tekintettem. Kezdeti elhatározásomhoz képest nívumnak számít, hogy figyelembe véve az értékek befolyásoló, motiváló erejét, a vizsgálatot kiterjesztettem az extrém sportolók szabadidő eltöltési szokásaira is, így adva még átfogóbb képet a magyarországi extrém sportolók által képviselt értékekről

6.1. Hipotézisek igazolása

A kutatás kezdetekor felállított hipotézisek a következők szerint nyertek igazolást.

Az **első** hipotézisem, mely szerint az extrém sportolók esetében a belső késztetés erősebb motiváló erő, a külső hatások kevésbé meghatározóak, amit a felállított rangsor is tükröz, **beigazolódott**.

A saját teljesítmény és a bátorság szabta határok megismerése, a közösséghez tartozás és az egészség, mint belső motivációs tényezők szerepe a meghatározó, a külső hatások többsége csak kevésbé inspiráló. A különbséget a külső/belső motiváló erőkből összeállított rangsor is jól tükrözi.

Igazolódni látszik a **második feltételezésem** is, mely szerint a sport sajátos, csak hozzá köthető célértékei közül azok az értéktartalmak dominálnak, melyek az extrém sportokhoz különösen köthetőek.

A sport sajátos célértékeinek rangsorában az első *helyeken olyan értékek szerepelnek*, mint például: „*fokozza a teljesítőképességet*”, „*az akaraterőt fejleszti*”, „*fejleszti a koordinációs képességet*”, és az „*erősíti az önbizalmat, a magabiztosságot*” melyek a sportok jellegéből adódóan *az extrém sportokhoz különösen köthetőek*.

A **harmadik feltételezésem**, miszerint az extrém sportolók elsősorban a posztmodern kor által preferált értékeket képviselik, értékrendszerükben a bátorság és a kockázatvállalás, mint a közgondolkodás szerint az extrém sportokhoz leginkább köthető posztmodern értékek dominálnak csak **részben nyert igazolást**.

Az eredményeim a feltételezés első részét, mely szerint az extrém sportolók elsősorban a posztmodern kor által preferált értékeket képviselik, igazolták. *Értékhierarchiájukban a közösségi értékek (segítségnyújtás, felelősségérzet) foglalnak el vezető helyet, és fontosnak tartanak olyan értékeket is, melyek a vágyaikhoz adekvát módon társulnak (kreativitás, változatos-, érdekes élet).*

Feltételezésem azon része, mely szerint értékrendszerükben a bátorság és a kockázatvállalás, mint a közgondolkodás szerint az extrém sportokhoz leginkább köthető posztmodern értékek dominálnak nem nyert igazolást. Az eredmény arra a fontos dologra hívja fel a figyelmet, hogy míg a közvélemény szerint az extrém sportolók számára - a sportok jellegéből fakadóan - *a legfontosabb érték a bátorság és a kockázatvállalás kellene, hogy legyen*, addig ezek az értékek kifejezetten *alacsony mértékben fontosak csak a résztvevők számára*.

Részben igazolódott a negyedik feltételezés, mely szerint az extrém sportolók halmazán belül a túlnyomórészt materiális érték környezetben szocializálódott 30 év feletti korosztályokra a materiális értékek prioritása, míg a 30 év alattiaknál inkább a posztmateriális értékattitűd a jellemző.

A hipotézis azon része, miszerint *a 30 év alatti korosztályra inkább a posztmateriális értékek képviselése a jellemző*, igazolódott.

A feltételezés másik részét azonban az adatok megcáfolják. *Az extrém sportolóknál az életkor előrehaladtával a materiális értékek fokozatosan veszítenek súlyukból.* Az eredmények arra a jelenségre világítanak rá, hogy a 30-40 év közötti korosztályra a posztmateriális értékattitűd erősödése jellemző, annak ellenére, hogy ezek az emberek kamaszként még az 1990-es években, a többnyire materiális értékeket előtérbe helyező értékkörnyezetben szocializálódtak

Az **ötödik hipotézis is**, mely szerint az extrém sportolók posztmodern, élményorientált értékattitűdje kulturális fogyasztásban is megmutatkozik, és a magas szenzoros kapacitással bíró témák médiumtól függetlenül vonzóak számukra, **csak részben igazolódott be.**

Az eredmények a feltételezésnek azt a részét igazolták, miszerint *az extrém sportolók a hagyományos kultúra közvetítő intézményeket a társadalmi átlaghoz képest gyakrabban látogatják*, bizonyítva ezzel, hogy *fokozott élménykereső attitűdjük nem korlátozódik az extrém sportok nyújtotta élményekre.* A hipotézis azon része, miszerint az extrém sportolók számára a *magas szenzoros kapacitással bíró témák médiumtól függetlenül vonzóak, téves feltételezésnek bizonyult.* Míg a sci-fi, thriller, szex vagy horror témák a társadalom nagy részénél fokozott érdeklődésre tartanak számot, az extrém sportolók ranglistájának csak a végén szerepel.

6.2. Ajánlások

Az extrém sportok növekvő népszerűsége ellenére az extrém sportolás és az emberi értékek kapcsolata a hazai kutatók figyelmét csak marginálisan keltette fel.

Ezt a hiányt pótolandó, kutatásomban igyekeztem feltárni a magyarországi extrém sportolók értékorientációját és a preferált értékek életmódra gyakorolt hatását. A kutatás újszerűsége abban nyilvánul meg, hogy ismereteim szerint hasonló vizsgálat - ráadásul több sportág képviselői között egyszerre - még nem történt.

Értekezésem egy feltáró jellegű kutatáson alapult. A vizsgálat, jellegénél fogva kis terjedelmű, elsősorban a problémák feltárására szorítkozott. A kutatási módszer jellegéből adódóan a minta nem reprezentatív, azonban az adatok, a tapasztalatok és a megállapítások új exploratív és/vagy reprezentatív kutatások alapjául szolgálhatnak.

Reprezentatív kutatás igazolhatná vagy cáfolhatná például az eredményeket, amelyek jelen formájukban hasonlóságot mutatnak a nemzetközi adatokkal. Ezek szerint az extrém sportolók Magyarországon elsősorban a 30-40 év közötti, magasabb iskolai végzettségű férfiak köréből kerülnek ki.

Hasonló reprezentatív kutatás bizonyíthatná és egyben finomíthatná a sportolók értékattitűdjére vonatkozó meglátásaimat, hiszen, ahogy az látható volt, egy rendkívül heterogén közösségről van szó, mely összetétel nem csupán a sportágak különbözőségéből adódik.

Ahogy azt az értekezésem is leírja, az extrém sportok egy rendkívül gyorsan és folyamatosan változó halmazt képeznek. Disszertációmban csak azokkal a sportokkal foglalkoztam, melyeknél az eredmény az egyén teljesítményétől függ. További exploratív kutatások tárhatnák fel például a Magyarországon is űzhető technikai extrém sportokat (pl.: moto-cross, rally, jet-ski) művelők értékattitűdjét.

További érdekes téma lehetne: az extrém sport, mint addikció. Mennyiben válhat a nagyfokú teljesítménykényszer károsá (extrém) sportfüggőséget okozva.

És ha már az addikció kérdése felmerült, újabb kutatások keretén belül érdemes lenne jobban megismerni és megérteni a jellemző hatásmechanizmusokat, például hogy mennyiben hat az extrém sportolás a helyes önértékelésre, a helyes én-ideál kialakítására, mennyiben fejleszti az akaraterőt, vagy éppen segít a kudarcok feldolgozásában, hiszen ezáltal az extrém sportolás teljesen új lehetőségei tárulhatnak fel. Saját tapasztalataim alapján mondhatom, hogy az extrém sportok hihetetlen közösségteremtő, és véleményem szerint, közösség-megtartó erővel bírnak. Bátran állíthatom, hogy maga a sport és ezek a közösségek együtt olyan „gyógyító erővel” bírnak, amit vétek lenne veszni hagyni. Nem véletlen, hogy a hírek szerint Németországban kábítószerfüggők terápiájaként az extrém sportok veszélytelenebb fajtáit kezdték el alkalmazni.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

Az 1989-es rendszerváltás a politikai és gazdasági átalakulások mellett gyökeres kulturális és társadalmi változásokat is eredményezett. Következésképpen a hangsúlyok az értékek világában is áthelyeződtek, váltást generáltak az életmód terén is. Disszertációm célja volt a magyarországi extrém sportolók adott csoportjánál feltárni ezen átalakulások eredményét, azaz a sportban résztvevők motivációs- és értékrendszerét, valamint az extrém sport által közvetített értékek életmódra gyakorolt hatását. Kutatásom újdonsága abban áll, hogy egyszerre több extrém sportág és az emberi értékek kapcsolata még nem volt a hazai kutatások fókuszában. Feltételezésem szerint az élményorientált extrém sportolók értékpreferenciájában, eltérve a magyar társadalom nagy részénél tapasztaltaktól, a posztmodern kor által preferált értékek komoly hangsúllyal szerepelnek. A kutatás elméleti háttérét Hassan posztmodernről, Inglehart posztmaterializmusról, Schulze élménytársadalomról, Zuckerman szenzoros élménykeresésről, valamint Hayenhjelm önkéntes kockázatvállalásról alkotott nézetei adták. Az értekezés alapjául a magyarországi extrém sportolók egy csoportjánál végzett exploratív kutatás szolgált. A 9 sportág résztvevői körében hólabda módszerrel gyűjtött 443 kérdőív adatait, a változók közötti kapcsolatokat a Pearson féle Khi-négyzet próbával, egyutas variancia-analízissel, valamint lineáris regresszióval teszteltem, elemeztem. Eredményeim alapján elmondható, hogy a sportolási aktivitásban a belső motiváló tényezők dominánsak. Legfontosabb szerepe az egyéni bátorság és teljesítmény nyújtotta határok megismerésének van, de meghatározó a szociális rekreáció, a társas közegben történő szórakozás igénye is. A sport sajátos célértékei közül elsősorban azok preferáltak, melyek az extrém sportok jellegénél fogva, az extrém sportokhoz különösen köthetők. Az emberi értékek vizsgálatakor született eredmények szerint az extrém sportban résztvevőknél a közösségformáló értékek dominálnak, a posztmateriális értékek kiegyensúlyozott képet mutatnak. Az extrém sportolók értékrendszerében kevésbé preferáltak a kihívási értékek, a legkevésbé fontosnak pedig a materiális valamint a tradicionális értékek tűnnek. Az okok között feltehetően egyrészt a tevékenység veszélyes jellegéből adódó bajtársias gondolkodás húzódnak meg, másrészt az, hogy a résztvevők a társadalomtól eltérő véleményt alkotnak az általuk űzött sport kockázatosságával kapcsolatban. Az extrém sportolók posztmodern, élményorientált értékattitűdje kulturális fogyasztásukban is megmutatkozik. Az eredmények azt mutatják, hogy a társadalmi átlaghoz képest érdeklődésük fokozottabb a kultúra egyéb termékei iránt is. Ezek az eredmények jól mutatják az extrém sportokban való érintettség és a sportolók értékszocializációja közötti kapcsolatot, aminek bizonyítása egy jövőbeni, reprezentatív kutatás feladata lehet.

8. SUMMARY

The transition of regime in Hungary in 1989 led to substantive cultural and social changes besides political and economic transformations. As a consequence, there have been remarkable shifts in the world of values and individual life styles. The objective in my thesis is to disclose the results of these changes, to explore the extreme sports participants' motivations and value orientations and the influence that values endorsed in action sports exert on life styles. My research is novel since several sports and their relations to values have not been researched in Hungary before. My assumption is that postmodern values play an important role in the value preferences of extreme sports participants that are very different from those of the largest part of the Hungarian society. In theory, my research is based on the postmodern theory by Hassan, the post-materialism theory by Inglehart, the experience-driven society by Schulze, the sensation seeking scale by Zuckerman and the theories on voluntary risk-taking by Hayenhjelm. My explorative research is conducted on a sample of Hungarian extreme sports participants representing 9 different branches of sport. The sample that is assembled by using the snowball techniques contains 443 questionnaires. Relations between various variables are analyzed and tested by Pearson's chi-squared test, one-way analysis of variance and linear regression. My results reveal that inner motivational factors play a key role in sports activities. The most important factors are individual courage and setting the limits to individual sports performance, while demands for social recreation and entertainment in company also play an important role. The values most endorsed by the participants are the values that are tightly linked to action sport practices. Examinations of individual values have shown that community values are of key importance to participants, while post-materialist values show a well-balanced picture. Values related to competition do not play an important role and participants have the lowest preferences for materialist and traditional values. Reasons for this might be the need for a supporting community amid the dangers of the activities and the fact that participants have a very different view on risks from that of mainstream society. The post-modern and experience-driven attitude of extreme sports participants is manifested in their habits of cultural consumption. Results show that compared to the national mean scores, they have a higher interest in cultural products. Findings show that there is a tight connection between involvement in extreme sports and value socialization that should be examined in another representative research in the future.

9. IRODALOMJEGYZÉK

- Andorka R. *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000: 463-546.
- Babarczy E. (1998) Síralmas posztmodern. *Replika*, 30, 50-61.
- Babbie E. *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest, 1998: 413-527
- Bábosik I. *Nevelésemélet*. Nevelés az Európai Unióban. Osiris Kiadó, Budapest, 2004: 11-17.
- Bánhidi M. (2003) A sportföldrajz tudományos megalapozása Magyarországon. *Magyar Sporttudományi Szemle*. 2: 44-50.
- Bauer B. Az ifjúság viszonya az értékek világához. In: A. Szabó, B. Bauer, L. Laki, (szerk.), *Ifjúság2000 Tanulmányok I*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002: 195-208.
- Bauer B, Tibori T. Az ifjúság viszonya a kultúrához. In: A. Szabó, B. Bauer, L. Laki, (szerk.), *Ifjúság2000 Tanulmányok I*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002: 173-194.
- Bauer B, Szabó A. A fiatalok értékvilága, társadalmi közérzete. In B. Bauer, A. Szabó (szerk.), *Ifjúság2004 Gyorsjelentés, Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda*, Budapest, 2005: 81-98.
- Beck U. *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Századvég, Budapest, 2003: 12-128.
- Beluszky T. (2000) Értékek, értékrendi változások Magyarországon 1945 és 1990 között. *Korall*, 2000/ősz, 137-154.

Berkes P. (2006) Kulturális diverzitás - Avagy a testkultúra helye az egyetemes kultúrában. *Új Pedagógiai Szemle*, 10: 56-67.

Biddle S, Armstrong N. (1992) Children's physical activity: An exploratory study of psychological correlates. *Social Science & Medicine*, 34: 326–331.

Bihari M. *Magyar Politika*. Korona Kiadó Kft, Budapest, 1996: 107-126.

Biróné N. E. *Sportpedagógia*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004: 65-68.

Bocsi V. *Az idő a campuson. Felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatók időszociológiai vizsgálata*. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem, Interdiszciplináris Társadalomtudományi- és Bölcsészettudományi Doktori Iskolája, Debrecen, 2008.

Bourdieu P. Cultural reproduction and social reproduction. In: R. Brown (ed.): *Knowledge, Education and Cultural Change*. Willmer Brothers Limited, London, 1973: 71-112.

Bourdieu P. Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Gy. Lengyel, Z. Szántó (szerk.), *Tőkefajták*, Aula, Budapest, 1998: 155-176.

Bourdieu P. *A gyakorlati észjárás*. Napvilág Kiadó Kft., Budapest, 2001: 7-30

Bourdieu P. *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése* - Tanulmányok Társadalomtudományi Könyvtár sorozat, Gondolat, Budapest, 2008: 7-52

Bucsy Gellértné *Szociálpedagógus hallgatók egészség-kulturális magatartásának vizsgálata, különös tekintettel a fizikai aktivitásra*. Doktori értekezés Semmelweis Egyetem, Nevelés- és Sporttudományi Doktori Iskola, Budapest, 2003.

Cotgrove S, Duff, A. (1981) Environmentalism, Values, and Social Change, *British Journal of Sociology*, 32: 92–110.

De Graaf ND, De Graaf PM. (1988): Family Background, Postmaterialism and Lifestyle, *Netherlands Journal of Sociology/Sociologia Neerlandica*, 24: 50–64.

Demetrovics Zs. (2003) Droghasználat: öngyógyítás, élménykeresés és társas hatások. *Magyar Orvos*, 9: 1-3.

Demetrovics Zs. *Drog, család, személyiség*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007: 147-157.

Dessewffy T, Pulai A. *Honnan hová? – Stratégiai audit 2005*. DEMOS Magyarország Alapítvány, Budapest, 2005, teljes

Éber MÁ. *Élménytársadalom. Gerhard Schulze koncepciójának tudás- és társadalomelméleti összefüggéseiről*. ELTE Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2007: 25-56

Éber MÁ. (2008) Túl az élménytársadalmon. *Szociológiai Szemle*, 1: 78-105.

Ekler HJ, Rétsági E. (2006) A sport értékei a modern társadalomban. *Kalokagathia*, 3-4: 33-44.

Európai Sport Charta, 1997, 2. cikkely

Fábri I. A sport, mint a fiatal korosztályok életmódjának meghatározó eleme. In: A. Szabó, B. Bauer, L. Laki, (szerk.), *Ifjúság2000 Tanulmányok I*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002: 159-172.

Falussy B. *Társadalmi idő – Szabadidő*. KSH, Budapest, 1993, teljes

Falussy B. *Az időfelhasználás metszetei*. Új Mandátum, Budapest. 2004: 7-58

Földesiné Szabó Gy, Gál A, Dóczi T. *Sportszociológia*. Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Budapest, 2010: 11-20, 43-70.

Földvári M. *Vallásosság és értékek együttjárása a magyar társadalom generációiban*. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék, Budapest, 2004.

Füstös L, Szokolczai Á. (1994) Értékek változásai Magyarországon, 1978-1993. *Szociológiai Szemle*, 1: 57-90.

Gábor K. (2006) Társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás. *Educatio Füzetek*, 2: 13-34.

Gáldi G. *Szabadidőstruktúra és fizikai rekreáció Magyarországon 1963-2000 között, életmód-időmérleg vizsgálatok tükrében*. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Budapest, 2004.

Goldscheider FK, Thornton A, Young-DeMarco L. (1993) A portrait of the nest-leaving process in early adulthood. *Demography*, 30: 683-699.

Hankiss E. *Érték és társadalom. Tanulmányok az értékszociológia világából*. Magvető Kiadó, Budapest, 1977: 339-374.

Hassan I. H. *The Dismemberment of Orpheus: Toward a Postmodern Literature*, 2nd Edition, Univ of Wisconsin Press, Madison, 1982: 259-272.

Hayenhjelm M. (2006) Out of the Ashes: Hope and Vulnerability as Explanatory Factors in Individual Risk Taking. *Journal of risk research*, 9 (3): 189-204.

Héjjas B. (2006) Korunk civilizációja: a posztmodern embertípus megalkotása, *Társadalomkutatás*, 24: 261–283.

Hunt, J. (1995) Divers' accounts of normal risk, *Symbolic Interaction*, 18 (4): 439-462.

Ifjúság 2008 Gyorsjelentés. In: A. Szabó, B. Bauer (szerk.) *Ifjúság 2008*. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest, 2008: 69-73.

Inglehart R. (1995) Changing values, economic development and political change. *International Social Science Journal*, 145: 379-403.

Inglehart R. *Modernization and Postmodernization*. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies. Princeton University Press, Princeton, 1997: 3-7, 108-159.

Jackson S. A, Csíkszentmihályi M. *Flow in Sports: The keys to optimal experiences and performances*. Human Kinetics, Champaign, 1999: 3-32

Keller T. Értékrend és társadalmi pozíció. In: L. Füstös, L. Guba, I. Szalma (szerk.) *Társadalmi regiszter*, MTA PTI, MTA SZKI, Budapest, 2008: 47-77.

Keller T. *Magyarország helye a világ értéktérképén*. TÁRKI, Budapest, 2009, teljes

Keresztes N, Pikó B. Early adolescent girls' psychosocial health in the light of their sports activity behavior. In: JP Coulter (ed), *Progress in exercise and women's health research*. NOVA Science Publishers, New York, 2008: 255-269.

Kiss G. Munka és szabadidő. In: G. Kiss (szerk.) *Korunk alapszavai*. Nullpont Kulturális Egyesület, Debrecen, 1997: 9-37.

Knoppers A, ten Boom A, Buisman A, Elling A, De Knop P. Values and norms in sport. In: J. Steenbergen, P. De Knop, A.H.F. Elling (eds.) *Values and norms in sport: critical reflections on the position and meanings of sport in society*. Meyer & Meyer Sport, Aachen, 2001: 17-32.

Kopp M, Skrabski Á. (2007) A magyar népesség életkilátásai. *Magyar Tudomány*, 9: 1149-1153.

Kun L. *Egyetemes testnevelés- és sporttörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998: 15-26.

Lyotard JF. A posztmodern állapot. In: JF. Lyotard, J. Habermas, R. Rorty: *A posztmodern állapot*. Századvég–Gond, Budapest, 1993: 8.

Makszin I. *A testnevelés elmélete és módszertana*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2007: 22-30.

Márkus Gy. A kultúra: egy fogalom keletkezése és tartalma. In Gy. Márkus (szerk.) *Kultúra és modernitás*. T-Twins Kiadó és MTA Könyvtár Lukács Archívum, Budapest, 1992: 9–41.

Maslow A. (1943) A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50: 370-396.

Nagy J. *XXI. század és nevelés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000: 160-247.

Kretchmar R.S. *Practical philosophy of sport and physical activity*. Human Kinetics, 2nd Edition, Champaign, 2005: 181-230.

Mielke R, Bahlke S. (1995) Structure and preferences of fundamental values of young athletes: do they differ from non-athletes and from young people with alternative leisure activities? *International Review for the Sociology of Sport*, 30 (3-4): 419-437.

Neulinger Á. *Társas környezet és sportfogyasztás*. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola, Budapest, 2007.

Pereira AL. (2009) Sport and risk: the case of high-altitude climbing. *European Journal for Sport and Society*, 6 (2):163-178.

Perényi Sz. *Sportoló és nem sportoló fiatalok életvitelhez kapcsolódó értékei. Doktori értekezés.* Semmelweis Egyetem, Testnevelési és Sporttudományi Kar (TF) Sporttudományi Doktori Iskola, Budapest, 2010.

Preuss-Lausitz, U (1997) A fiatalok világa a posztmodern társadalomban. *Új Pedagógiai Szemle*, 7–8: 192–197.

Prisztóka Gy. *Testneveléstudomány.* Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1998: 11-53.

Polgár T. *Sportolási értéktartalmak hatásmechanizmusa Vas megyei középiskolás és főiskolás diákok körében.* Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem, Nevelés- és Sporttudományi Doktori Iskola, Budapest, 2008.

Pólusné Thiry É. (2010) Az extrém sportok morfológiája történeti fejlődésük tükrében. *Kalokagathia*, 4-1: 127-139.

Rácz L. Értékek és ifjúság. In: B. Pikó (szerk.) *Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban*, Budapest, L'Harmattan, 2005: 58-85.

Ranschburg J. *Félelem, harag, agresszió.* Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest, 1998: 5-58.

Rédei Cs. (2010) Szabadsíelő. *Tabula* 13 (1): 49-67

Rinehart R. (1998) Inside of the outside. *Journal of Sport & Social Issues* 22 (4): 398-415.

Rinehart R, Sydnor S. *To the extreme, alternative sports, inside and out.* New York: Suny Press, 2003: 406-424

Rokeach M. *Nature of Human Values.* The Free Press, New York, 1973: 26-38.

Rosta G. Ifjúság és vallás. In: A. Szabó, B. Bauer, L. Laki, (Szerk): *Ifjúság 2000*, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002: 209-226.

Röthig P. (1976) *Wissenschaftliches Lexikon*. 3 Auflage, K. Hofmann Verlag, Schorndorf.

Sajtos L, Mitev A. *SPSS Kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Aliena Kiadó, Budapest, 2001: 11-244.

Sallis JF. (1993) Epidemiology of physical activity and fitness in children and adolescents. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 33 (4-5): 403-408.

Shank MD. *Sport marketing - A strategic perspective*. Upper Saddle River, 2nd Edition, Prentice Hall, 2003: 141-180.

Siklóssy L. *A magyar sport ezer éve*, Országos Testnevelési Tanács, Budapest. 1927: 1-16.

Smith AL. (2003) Peer relationship in physical activity contexts: a road less traveled in youth sport and exercise psychology research. *Psychology of Sport and Exercise*, 4: 25-39.

Szabó Á. (2006) *Egyetemisták szabadidősport –(szolgáltatás) fogyasztása*. Budapesti Corvinus Egyetem, Vállalatgazdaságtan Intézet, Budapest, Műhelytanulmányok, 76: 4-23.

Szirák P. A magyar irodalmi posztmodernség értelmezéséhez. In: P. Sziráki (szerk.) *A magyar irodalmi posztmodernség*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001: 9-28.

Takács F.(2005) A kultúra történeti formái és a testkultúra. *Kalokagathia*, 1-2: 7-14.

Tibori T. (2001): Kulturális magatartás- és értékváltozások. *Educatio*, 3: 517-529.

Tibori T. *Szabadidőjegyzet*. Magyar Szabadidő Társaság, Budapest, 2004, teljes.

Tomlinson, J. *Most kiderül, milyenek az extrém sportok*. Holló és Társa, Budapest, 1997, teljes.

Tomlinson A, Ravenscroft N, Wheaton B, Gilchrist P. *Lifestyle sports and national sport policy: an agenda for research*, Report to Sport England. University of Brighton, Eastbourne. 2005, teljes

Várkonyi B. *Veszélyes sportágat választók motivációi: a veszélyes sportok mentálhigiénés funkciói*. Szakdolgozat. Magyar Testnevelési Egyetem, Budapest. 1999, teljes.

Vekerdy T. *Kamaszkor körül*. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest. 1986, teljes.

Venczel T.(2000) Ki- és bekapcsolódás. In: *HVG- Melléklet*, 49: 69-73.

Vitányi I. A magyar társadalom kulturális állapota. Az 1996-os országos vizsgálat zárójelentése. In: I. Vitányi (szerk.) *Kultúraelméleti és művelődésszociológiai írások*. PTE FEFI, Pécs. 2005: 240-286.

Wheaton, B. Introduction: Mapping the lifestyle sports scape. In: B. Wheaton, (ed.) *Understanding Lifestyle Sports: Consumption, Identity and Difference*. Routledge, London, 2004: 1-28.

Zuckerman, M. *Behavioral expressions and biosocial bases of sensation seeking*.
University of Cambridge, Cambridge, 1994: 56-98, 124-177.

Internetes források:

Hankiss E: Proletár reneszánsz. Korunk, 1998, április
<http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=1998&honap=4&cikk=6291>
Letöltés dátuma: 2012.05.25.

Jónai ÉH
Tudatosságunk útja 2.
<http://emk.hu/?s=tudatosságunk+útja&x=0&y=0>,
Letöltés dátuma: 2011.12.19.

Kovács K, Varga Sz.
A debreceni egyetemisták értékpreferenciái – egy regionális kutatás tükrében.
http://cherd.unideb.hu/dok/kutkoz/Varga_Szabolcs_publikacio.pdf,
Letöltés dátuma: 2011.10.10.

Piuma project
<http://www.piumaproject.com/notiziepiuma/aboutpiuma.html>,
Letöltés dátuma: 2010.01.11.

10. SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

Pólusné Thiry É. (2013) Élmény vagy gazdagság – az extrém sportolók élményorientációja. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 14, (53):35-39.

Pólus-Thiry É, Rédei Cs. (2012) Value orientation of people involved in action or extreme sports in Hungary, *European Journal for Sport and Society*, 9, (1+2): 105-117.

Pólus-Thiry É, Rédei Cs. (2012) The Influence of Age and Gender on the Value Orientation of Extreme Sports Participants, *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, 56: 51-58.

Pólusné Thiry É. (2011) Extrém sportok szelekciós modelljei: motivációk és választások az élménytársadalmakban. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 12, (45): 16-20.

Pólusné Thiry É. (2010) Az extrém sportok morfológiája történeti fejlődésük tükrében. *Kalokagathia*, 47-48, (4-1): 127-139.

11. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönöm témavezetőmnek, Dr. Tibori Tímeának, hogy szabadidejét, gyakran hétvégéjét is feláldozva segítette munkámat. A kezdeti lépéseknél szükséges bátorítása, folyamatos lelkesítése, és ha éppen úgy kellett vigasztalása nélkül ez a kutatás nem jöhetett volna létre.

Köszönöm Földesiné Dr. Szabó Gyöngyi professzor asszony támogató bizalmát, hogy a kritikus pontokon segítette munkámat és elhitette velem, hogy ez a munka elvégezhető!

Köszönöm Kérey Dórának (Vadvízi Túrázók Egyesülete), Lázár Attilának (Szegedi Extrém Játékok Alapító), Módos Gabriellának (Magyar Mountain Bike Szakági Szövetség), Szivák Bernadettnek (Magyar Búvár Szakszövetség), Tóth Jánosnak (Magyar Ejtőernyős (Sport)Szövetség), Viza Attilának (Albatrosz Repülő Egyesület) és annak a közel 500 sportolónak a segítségét, akik együttműködésükkel hozzájárultak az adatgyűjtés sikeréhez!

Köszönettel tartozom Dr. Medzihradzky Dénesnek és Dr. Edelmayer Andrásnak akik hasznos tanácsokkal járultak hozzá cikkeim és az értekezésem megírásához.

Külön köszönöm családomnak, elsősorban férjemnek és lányomnak a türelmet, és azt a biztos, nyugodt, szerető háttérrel, amit számomra az elmúlt években biztosítottak!

Nélkülük ez a munka nem készülhetett volna el!

12. MELLÉKLETEK

12. 1. melléklet: Kérdőív

KÉRDŐÍV

"Az extrém sportok, mint a posztmodern magyar társadalom válasza a változásokra"

című kutatáshoz

A kérdőív kitöltése kb. 10 percet vesz igénybe, önkéntes és anonym.
Köszönjük megtisztelő bizalmát és segítségét.

1. Milyen extrém sportot űz

(Kérem, csak a legkedveltebbet jelölje be)

- gördeszkázás, egysoros görkorcsolyázás
- hegyikerékpározás
- barlangászat
- falmászás
- hegy és sziklamászás
- sárkányrepülés
- ejtőernyőzés, paplanernyőzés
- vadvízi evezés
- búvárkodás, szabadtüdős merülés

2. Milyen gyakran űz extrém sportot

- évente egyszer egy hétvégén
- évente egyszer több, mint egy hétig
- évente többször, de összesen 5 napnál kevesebbszer
- évente többször de összesen 5-10 napot
- évente többször de összesen 10-20 napot
- évente többször de összesen 20 napnál többet

3. Hány éve kezdett sportolni

- 1-5 év között
- 5-10 év között
- 10 évnél régebben

4. „Holszezonban” milyen sporto(ka)t űz?

- az extrém porton kívül más sportot nem űzök
- lovaglás
- tenisz
- golf
- squash
- túrázás
- futás, kocogás, nordic/power walking
- kerékpározás
- vízisport
- úszás, vízilabda
- foci, kézilabda, kosárlabda
- aerobik, fitnesz
- testépítés
- keleti sport (cselgáncs, judo, karate)
- egyéb:

5. Miért választotta ezt a sportot?

- meg akartam ismerni a „határait” (teljesítmény, bátorság, stb)
- adott közösséghez akartam tartozni, barátokat kerestem
- egészséges akartam lenni
- erős testalkatot, vonzó külsőt akartam
- szüleimtől láttam
- a barátaim ajánlották
- hirdetések, reklámok hatására
- vállalkozás, tanfolyamszervezés hatására

6. Kik támogatták és kik ellenezték a sportág választását?

	Nagyon ellenezte	Ellenezte	Támogatta	Nagyon támogatta
Szülők, testvér(ek)	☐	☐	☐	☐
Egyéb rokon(ok)	☐	☐	☐	☐
Barát(ok), ismerős(ök)	☐	☐	☐	☐
Osztálytársak, tanárok	☐	☐	☐	☐
Munkatársak	☐	☐	☐	☐

7. Változott-e a szemlélete, amióta extrém sportot űz?

- igen, sokkal magabiztosabb lettem
- igen, sokkal bátrabb lettem
- igen, gyakrabban vállalom kockázatot
- igen, felelősségteljesebben döntök
- igen, óvatosabb lettem
- nem, ugyanolyan vagyok mint azelőtt
- egyéb

8. Milyen mértékben fontosak az Ön számára az alábbi emberi értékek

Emberi értékek	Fontosság 1-4-ig (1 - legkevésbé, 4 - leginkább)
jólét, gazdagság	
hatalom, vezetésre és döntésre való jog	
szépség	
igaz barátság	
belső harmónia	
családi biztonság	
szerelem, boldogság	
vallásos hit	
tradíciók tisztelete	
társadalmi rend	
a nemzet szeretete, nemzeti öntudat	
érdekes élet	
változatos élet	
kreativitás	
békés világ	
szabadság	
őszinteség	
lelkiismeretesség	
szolidaritás	
fair-play	
felelősségérzet	
vakmerőség	
kockázatvállalás	
együttműködés	
segítségnyújtás	
bátorság	
tudás	
egészség	

9. Szabadidejében milyen tevékenységet végez szívesen?

Tevékenység	Soha	Ritkán	Naponta	Hetente	Havonta
TV-t nézek	☐	☐	☐	☐	☐
Rádiót hallgatok	☐	☐	☐	☐	☐
Napilapot olvasok	☐	☐	☐	☐	☐
Hetilapot, folyóiratot olvasok	☐	☐	☐	☐	☐
Könyvet (nem tankönyvet) olvasok	☐	☐	☐	☐	☐
Számítógépezek, internetezek	☐	☐	☐	☐	☐
Batárokkal találkozom	☐	☐	☐	☐	☐
Sportolok	☐	☐	☐	☐	☐
Moziba, multiplexbe járok	☐	☐	☐	☐	☐
Art moziba, színházba, operába járok	☐	☐	☐	☐	☐
Könnyűzenei koncertekre járok	☐	☐	☐	☐	☐
Fesztiválokra járok (Művészetek völgye, Sziget-, Volt-, bor fesztivál, stb)	☐	☐	☐	☐	☐
KÉREM JELÖLJE MEG/IRJA BE MELYIKRE					
Komolyzenei hangversenyre járok	☐	☐	☐	☐	☐
Kiállításra, múzeumba járok	☐	☐	☐	☐	☐

10. Mely témákat / tartalmakat mennyire preferálja

Témák	Fontosság 1-4-ig (1 - legkevésbé, 4 - leginkább)
hírek	
dokumentum, ismeretterjesztő	
sorozatok - "szappanoperák"	
szérmes, romantikus	
thriller	
horror	
szex / pornó	
sci-fi	
zenei klippek	
sport	
extrém sport	
kommunikáció számítógépen keresztül (e-mail, chat)	
információgyűjtés az interneten	
fórumozás	
SMS-ezés	
WAP-olás	

11. Véleménye szerint miért fontos a testedzés, a sportolás?

A sportolás okai:	Fontosság 1-10 ig (1 - legkevésbé, 10 - leginkább)
testet formál	
az akaratot fejleszti	
erősíti az önbizalmat, a magabiztosságot	
megtanít a kudarcot elviselni	
növeli a koncentráció képességet	
fejleszti a koordinációs képességeket	
fokozza a teljesítőképességet	
segít leküzdeni a gátlásokat, félelmeket	
új mozgásélményeket nyújt	
vele a szabadidő hasznosan tölthető	
relaxál, pihentet, ellazít	
biztosítja az egészséges testi fejlődést	
ellenállóvá tesz a betegségekkel szemben	
javítja az életminőséget	
általában távol tart az élvezeti cikkek használatától	
eltávolít a drog használatától	
mérsékli az alkohol fogyasztását	
mérsékli a dohányzást	
egyéb	

12. Lát-e különbséget a testedzés, a versenysport és az extrém sport között? Ha igen, mikre gondol? Vannak-e ezeknek a mozgásformáknak azonos vonásaik/jegyeik?

13.

Életkor: 20 év alatt, 20-25 év, 25-30 év, 30-40 év, 40 év felett

Neme: nő, férfi

Családi állapota: nőtlen, hajadon, házas, elvált, özvegy

Lakóhelye: Budapest, megyeszékhely, város, község

Iskolai végzettsége: 8 általános, szakképző intézményi végzettség, gimnáziumi érettségi,

főiskolai/egyetemi diploma

Foglalkozása: tanuló, alkalmazott, vállalkozó, munkanélküli, egyéb:

Foglalkozás típusa: szellemi, fizikai, mezőgazdasági, egyéb:

Beosztása: beosztott munkatárs, középvezető, felsővezető, tulajdonos, egyéb:

1 főre jutó nettójövedelme: kevesebb, mint 40.000, 40-70.000, 70-100.000,

100.000 felett

Köszönjük segítségét!!

Kérjük, hogy a kérdőívet a következő címek valamelyikére eljuttani szíveskedjen:

Fax: (06-1)-386-9378, e-mail: thiry@sztaki.hu

12.2. További melléletek - a CD-n található

12.2.1. melléklet: Sportolási értékek változása a független változók mentén

12.2.2. melléklet: Értékcsoportok faktorelemzése

12.2.3. melléklet: Társadalmi nem és az értékdimenziók kapcsolata

12.2.4. melléklet: Értékdimenziók több változó függvényében